

Eskişehir Kentinin Gelişiminde Belirleyici Rolü Olan Süreçler ve Bu Süreçler
İçerisinde Beliren Yerleşkeler

Ebru Taneri Yılmaz

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Aralık- 2009

Decisive Role of Development Process of The City of Eskişehir and Appaering New
Housing Locations During this Period.

Ebru Taneri Yılmaz

MASTER OF SCIENCE THESIS

Department of Architecture

December- 2009

Eskişehir Kentinin Gelişiminde Belirleyici Rolü Olan Süreçler ve Bu Süreçler İçerisinde
Beliren Yerleşkeler

Ebru Taneri Yılmaz

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Lisansüstü Yönetmeliği Uyarınca
Mimarlık Anabilim Dalı
Bina Bilgisi Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

Danışman: Y. Doç Dr. Ayşen Çelen Öztürk

Aralık-2009

ONAY

Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Ebru Taneri Yılmaz'ın YÜKSEK LİSANS tezi olarak hazırladığı “Eskişehir Kentinin Gelişiminde Belirleyici Rolü Olan Süreçler ve bu Süreçler İçerisinde Beliren Yerleşkeler” başlıklı bu çalışma, jürimizce lisansüstü yönetmeliğin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Danışman : Y. Doç. Dr. Ayşen Çelen Öztürk

İkinci Danışman : -

Yüksek Lisans Tez Savunma Jürisi:

Üye : Y. Doç. Dr. Ayşen Çelen Öztürk

Üye : Doç. Sadun Özel

Üye : Y. Doç. Dr. Halil Dinçel

Üye : Y. Doç. Dr. Terane M. Burnak

Üye : Y. Doç. Dr. Deniz Özkut

Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Nimetullah BURNAK

Enstitü Müdürü

ÖZET

Anadolu’da, Cumhuriyet’in ilanından sonra Osmanlı Dönemi’nin kapandığı, yeni bir devlet rejiminin olduğu bir dönem başlamıştır. Bu dönem içerisinde, yeni kurulan devlet, Anadolu’da bazı kentlerin toplumsal ve mekansal yapılarında köklü değişimlerin başlangıcını oluşturmuştur. Bu değişimleri, Batılılaşma ve modernleşme politikası doğrultusunda gerçekleştirmeyi amaçlamış ve Anadolu’da sanayi kenti inşa etmek üzere bazı kentler belirlemiştir. Eskişehir kenti de, yeni devlet tarafından bu amaçla seçilen, birkaç Anadolu kentinden birisidir. Sanayi gelişimi için gerekli olan demiryolu ulaşımının kentteki varlığı, kentin yeni devlet tarafından seçilmesinin temel nedenlerinden birisini oluşturmuştur. Böylece Eskişehir kentinin sanayisi, devlet yatırımlarıyla hızla gelişmeye başlamış ve göçmenlerin kente gelişi de, sanayi gelişimini desteklemiştir.

Eskişehir kentinin gelişimini sağlayan bu süreçler, kentin mekansal yapısını ulusal ölçekte farklılaştıran, yeni konut tipolojilerinin oluşumunda belirleyici olmuşlardır. Böylece Anadolu’daki pek çok kente göre farklılaşan Eskişehir’in mekansal yapısında, gelenekselden farklı, modernizm kaynaklı yeni bir yerleşim modeli oluşmuştur. Sanayileşme politikaları ile oluşan bu yerleşimler, farklı bir dönemin başlangıcını yansıtma bakımından önemlidir.

Kentin imar planının olmadığı 1956 öncesi dönemde, mekansal sınırlara ve yayılıma sanayi uzantılı yerleşkeler yön verirken, 1956 yılından itibaren mekansal yayılım, makro plan kararları doğrultusunda, planlı gerçekleşmiştir. 1956 yılında kentin ilk nazım imar planı hazırlanmış ve bu plan doğrultusunda, kentte yeni yerleşkeler belirmiştir. Bu yerleşkeler, sanayileşme ile birlikte Cumhuriyet modernizminin konut kavramının ve modern yaşam anlayışının değiştiğini göstermektedir.

Eskişehir kentinin fiziksel inşası; 1956, 1986 ve 2002 yılında olmak üzere üç aşamada planlanmıştır. Konut yerleşkeleri kavramında, 1986’dan sonra toplu konut uygulamaları ile yeni bir kırılma noktası olduğundan, bu çalışma 1986 yılına kadar olan süreci değerlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modern doku, Batılılaşma, Nazım Plan, Tipoloji, Yerleşke

Decisive Role of Development Process of The City of Eskişehir and Appaering New Housing Locations During this Period.

Ebru Taneri Yılmaz

SUMMARY

A new government regime have been emerged on the Anatolian Peninsula; proclamation of Turkish Republic after Ottoman Empire. Newly established state, imposed fundamental chages on some citys' social environment and localty. Government have been choose some cities on the Anatolia to build industrialised cities as according to state's westernisation and modernisation policy. Eskişehir is one of the city among some other Anatolian cities chosen by the new state. Existance of railway transportation in Eskişehir, caused government to choose Eskişehir, is became one of the important factor. Thus, Eskişehir's industry, increased due to the state investment and also immigrant movements into the city.

Determinative process of these development stages of Eskişehir, which makes the city distinctive on the national scale, became decisive to formation of new housing typology. Thus, different from the other Anatolian cities, a new modernised origin spectral plan types evolved other than traditional housing. This is important to emhesize the beginning of a new era with a modernised thematic housing formed by the new state.

Prior to the 1956, there were no city development plan; expantion of placement guided by the industrial scope housing, after that year housing location decisions made with according to the development plan. First city development plan has been prepared by the year 1956 and according to this plan, new housing location have been determined. These housing locations, show the Republic's modern way of life understanding reflected on housing development.

Eskişehir's city development have been planned physically at the years 1956, 1986 and 2002. This paper investigates of dwelling locations until the year 1986 because of mass housing caused a breaking point afterwards.

Keywords: Modern housing pattern, westernisation, development plan, typology, dwelling locations

TEŞEKKÜR

Öncelikle, gerek derslerimde ve gerekse tez çalışmalarında, bana danışmanlık ederek, beni yönlendiren ve her türlü olanağı sağlayan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ayşen Çelen Öztürk'e, tezimi geliştirmem için bana yardımcı olan ve her zaman vakit ayıran, en zorlandığım anlarda beni destekleyen Yrd. Doç. Dr. Deniz Özkut'a çok teşekkür ederim. Ayrıca tezimin olgunlaşmasında yönlendirici olan bölümümüzün bütün diğer değerli öğretim elemanlarına, kızıma bakarak bana çalışmalarımda zaman kazandıran anneme, beni her konuda destekleyen ve yardımcı olmaya çalışan eşim Rıza'ya da ayrıca teşekkür ederim.

Tezimin başlangıcını filizlendiren değerli hocam Dr. İrem Acaroğlu'na, tez konusuyla ilgili verileri temin etmemde bana yardımcı olan; Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreter Yardımcısı Y. Mimar Erkan Uçkan ve İmar Daire Başkanı, Şehir Plancısı Tufan Mut'a, Esogü Mimarlık bölüm başkanı Doç. Sadun Özel'e ve Mimar Pınar Çingir'e de teşekkürü bir borç bilirim.

Tez çalışmama başladığım andan itibaren yoğun desteğini ve yardımını gördüğüm çalışma arkadaşlarımdan Y. Mimar Nejla Hacıoğlu'na, anlayışlarından ötürü müdürlerim Bayındırlık ve İskan Müdürü Habib Bulguroğlu ve Proje Şube Müdürü Ahmet Ayıkpehlivan'a da ayrıca teşekkürler...

Bu tez çalışmasını, zorlu çalışma sürecini benimle birlikte yaşayan biricik kızlarıma armağan ediyorum.

Ebru Taneri Yılmaz

Aralık, 2009

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x-xi-xii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Amaç.....	1
1.2 Kapsam	4
1.3 Yöntem.....	5
2. ESKİŞEHİR KENTİNİN GELİŞİMİNDE BELİRLEYİCİ ROLÜ OLAN SÜREÇLER.....	7
2.1 Eskişehir Kentinin Planlama Öncesi Dönem Kentsel Gelişim Süreci	7
2.1.1. Demiryolunun Kente Gelişi.....	8
2.1.2. Göçmen Yerleşimleri.....	11
2.1.3. Sanayinin Gelişimi.....	13
2.2 Eskişehir Kentinin Planlama Sonrası Dönem Kentsel Gelişim Süreci.....	23
2.2.1. 1956-1986 Nazım İmar Planları Dönemi Kentsel Gelişim.....	24
2.3 Sonuçlar.....	28
3. ESKİŞEHİR KENTİNİN GELİŞİM SÜRECİNDE LEKE ÖLÇEĞİNDE BELİREN YERLEŞKELER.....	34

İÇİNDEKİLER (devam)

	<u>Sayfa</u>
3.1 Planlama Öncesi Dönem.....	36
3.1.1. Odunpazarı Yerleşimi (İlk Yerleşke).....	36
3.1.2. DDY Lojmaları (1910-1920).....	47
3.1.3. Şeker Fabrikası Lojmanları (1933).....	54
3.1.4. Göçmen Konutları (1950-1953).....	65
3.1.5. İşçi Konutları (1953-1956).....	74
3.2 1956-1986 Nazım İmar Planları Dönemi.....	80
3.2.1. Yenikent Yerleşimi(1983-1987).....	74
3.3 Leke Ölçeğinde Beliren Yerleşkelerin Kentsel Gelişime Etkisi.....	80
3.4 Sonuçlar... ..	80
4. GENEL SONUÇLAR.....	96
5. KAYNAKLAR DİZİNİ.....	103
6. EKLER	
Ek 1- 1978 Nazım Planının Ana Makro Kararları	
Ek 2- Bir Sümerbank İşçisinin Defterinden Notlar	

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Şekil</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1 Eskişehir Gar Binası'nın peron tarafından kentteki demiryolu ağ sistemi	10
Şekil 2.2 Cumhuriyet modernizminin sanayi imgesi, Cer Atölyesi.....	16
Şekil 2.3 Eskişehir Şeker Fabrikası, ilk kurulduğu yıllar.....	17
Şekil 2.4 Porsuk Nehri ve demiryolu ağ sistemi ile birlikte Şeker Fabrikası Yerleşimi.....	19
Şekil 2.5 Eskişehir Kentinin 1956 yılı nazım imar planı.....	24
Şekil 2.6 İmar planları öncesi dönem Yunus Emre Cadde Silüeti.....	26
Şekil 2.7 İmar planları dönemi gelişen Yunus Emre Cadde Silüeti, 2009.....	26
Şekil 2.8 Tüm kent halkına açık olan Şeker Fabrikası sosyal tesislerinde baloların ve caz gecelerinin düzenlendiği restoran,1949.....	30
Şekil 3.1 1956 yılı nazım imar planında Eskişehir kentinin ilk konut yerleşim bölgesi, Odunpazarı.....	36
Şekil 3.2 Odunpazarı Yerleşimi uydu görünümü, 2009.....	37
Şekil 3.3 Eskişehir'in ilk kent haritasında kent nüvesi, 1894.....	38
Şekil 3.4 Odunpazarı yerleşimi genel sokak örüntüsünden bir bölüm.....	39
Şekil 3.5 Çıkmaz sokak buluşmalarından bir örnek, 2005.....	41
Şekil 3.6 Odunpazarı evlerinin cephe tipleri.....	42
Şekil 3.7 Mumcuoğlu Sokak, No:30'daki konutta pencere uygulaması.....	43
Şekil 3.8 1956 yılı nazım imar planı'nda DDY Lojmanları.....	47
Şekil 3.9 DDY Yerleşimi uydu görünümü, 2009.....	48
Şekil 3.10 DDY Yerleşiminde ilk konut yapıları.....	49
Şekil 3.11 4 Daireli lojman konutu ve köşe balkon detayı.....	51

ŞEKİLLER DİZİNİ (devam)

<u>Şekil</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.12 1956 yılı nazım imar planı'nda, kronolojik süreçte daha erken oluşan yerleşkelerle birlikte Şeker Fabrikası lojman yerleşimi.....	54
Şekil 3.13 Şeker Fabrikası yerleşkesi uydu görünümü, 2009.....	55
Şekil 3.14 Vaziyet planında Şeker Fabrikası Lojman yerleşkesi ve sokak.....	57
Şekil 3.15 Lojman daireleri ve sokak.....	58
Şekil 3.16 4 daireli, iki katlı lojman bloklarında ön ve arka cephe görünümü, 2009.....	60
Şekil 3.17 Lojman yerleşiminde müstakil, bahçeli konutlardan görünüm, 2009.....	62
Şekil 3.18 Şeker Lojmanlarında yeşil doku içerisinde sosyal biraradalık, 1980.....	63
Şekil 3.19 1956 yılı nazım imar planı'nda, kronolojik süreçte daha erken oluşan yerleşkelerle birlikte Yenidoğan Mahallesi göçmen konutları yerleşimi.....	65
Şekil 3.20 Yenidoğan Mahallesi göçmen konutları uydu görünümü, 2009.....	66
Şekil 3.21 Yenidoğan Mahallesi genel sokak örüntüsü.....	68
Şekil 3.22 Yenidoğan Mahallesi göçmen evleri, 1967.....	71
Şekil 3.23 Yenidoğan Mahallesi, Taşit Sokak genel görünümü, 2009.....	71
Şekil 3.24 1956 yılı nazım imar planı'nda, kronolojik süreçte daha erken oluşan yerleşkelerle birlikte, Osmangazi Mahallesi işçi konutları yerleşimi.....	74
Şekil 3.25 Osmangazi Mahallesi işçi konutları uydu görünümü, 2009.....	75
Şekil 3.26 Uydu görüntüsünde Osmangazi Mahallesi sokak düzeni.....	76
Şekil 3.27 Osmangazi Mahallesi işçi konutlarından bir görünüm, 2009.....	78
Şekil 3.28 Osmangazi Mahallesi, Çakmak Caddesi, No: 17'deki işçi evi konutu, 2009.....	79

ŞEKİLLER DİZİNİ (devam)

<u>Şekil</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.29 1986 nazım imar planı'nda, kronolojik süreçte oluşan yerleşkelerle birlikte Yenikent Yerleşimi.....	81
Şekil 3.30 Uydu görünümünde Yenikent yerleşimi, 2009.....	82
Şekil 3.31 Uydu görünümünde Yenikent yerleşimi sokak düzeni,2009.....	83
Şekil 3.32 Yerleşim sokaklarından Aytuğ Sokak görünümü.....	84
Şekil 3.33 Yenikent 2524. grup sitesi blokları ve iç bahçe,2009.....	85
Şekil 3.34 İç bahçede yer alan çocuk oyun alanı, 2009.....	85
Şekil 3.35 İlk grup yapılardan cephe görünümü, 2009.....	86
Şekil 3.36 Demiryolunun kuzeyinde gelişen Fabrikalar Bölgesi yerleşimi.....	89
Şekil 4.1 1956 ve 1986 nazım imar planlarında kronolojik oluşum süreçlerine göre beliren yerleşkeler.....	100,101
<ul style="list-style-type: none"> a) 1956 nazım imar planında Eskişehir kentinin ilk konut yerleşim bölgesi, Odunpazarı. b) 1956 yılı nazım imar planında DDY Lojmanları. c) 1956 nazım imar planında Şeker Fabrikası lojman yerleşimi. d) 1956 nazım imar planında göçmen konutları. e) 1956 nazım imar planında işçi konutları. f) 19586 nazım imar planında Yenikent yerleşimi. 	

ÇİZELGELER DİZİNİ

<u>Çizelge</u>	<u>Sayfa</u>
Çizelge 2.1 Eskişehir kentinin dönemsel sanayi gelişimi.....	22
Çizelge 3.1 Eskişehir kentinde leke ölçeğinde beliren yerleşkelerin analizi.....	35
Çizelge 3.2 P300, 8 Daireli lojman yerleşminde kapı no 105 olan 4 daireli blokta yaşayanların çalışma alanları, 2009.....	54

1. GİRİŞ

Eskişehir kentinde, Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan yeni devletin benimsediği modernleşme politikası doğrultusunda yeni bir yapılanma başlamıştır. Tezin araştırma konusu Eskişehir'de 1956-1986 yılları arasında oluşan değişim, dönüşüm ve başkalaşımın, 1956 öncesi dönem yeni devlet tarafından oluşturulan yapılanmadan farklı bir anlam kazandığını ve kentin hızla evrildiğini göstermektedir.

1.1 Amaç

Eskişehir kentinin 1956-1986 zaman aralığındaki değişim, dönüşüm ve başkalaşımının hızı ve oluş biçimi, kent içinde leke ölçeğinde beliren yerleşkeler irdelenerek anlamaya çalışılacaktır. Bu genel amaç çerçevesinde, özellikle 1956 ve 1986 zaman aralığındaki dönem anlamaya çalışılmıştır. 1956 yılında, Eskişehir kentinin ilk nazım imar planı hazırlanmıştır. Böylece kentsel gelişmenin planlanarak gerçekleştirildiği bir dönem başlamış ve günümüz Eskişehir kentinin makro formunun temeli atılmıştır. 1986 yılında kentin ikinci nazım imar planı yapılmış ve bu tarihe kadar geçen yaklaşık sürede, kentin şimdiki makro formu oluşmuştur.

“... Kentte ilk kez 1952 yılında 1/5000 ölçekli nazım imar planı yapılmıştır. 1956 yılında Eskişehir yerleşme ve gelişme plan yarışması düzenlenmiştir. Bu yarışmanın vermiş olduğu fikirler doğrultusunda, 1956 yılında yol istikamet planı hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. 1956 tarihli bu plan 1986 yılına kadar nazım, 1990 yılına kadar uygulama olarak yürürlükte kalmıştır. Söz konusu yol istikâmet planı günümüzün kent makro formunun oluşmasının temellerini oluşturmuştur...” (Akçoral ve Ulu, 2004; Çakmak'tan, 2008).

Eskişehir kentinde tarihsel süreçte beliren yerleşkeleri, 1956 yılı planlama öncesi dönemde, kentsel gelişim süreçleri belirlerken, imar planları sonrası dönemde alınan

makro plan kararları belirlemeye başlamıştır. Kentsel mekanın şekillenişinde belirleyici iki farklı dönemde oluşan yerleşkeler, dönemlerine göre farklı karakterler göstermektedir. Kentte 1956-1986 zaman aralığındaki değişim, dönüşüm ve başkalaşımın hızı ve oluş biçiminin, 1986 yılına kadar Eskişehir’de beliren seçilmiş yerleşkeler irdelenerek anlaşılmasında, kentin imar plan kararlarına göre gelişmeye başladığı zaman aralığı önem kazanmaktadır.

Osmanlı Dönemi’nin kapandığı 1923 yılından sonra yeni kurulan devletin benimsediği devlet politikası, Anadolu’da seçilen bazı kentleri modern sanayi kenti olarak inşa etmek olmuştur. Eskişehir kenti, yeni devlet tarafından bu amaçla seçilen birkaç Anadolu kentinden birisidir. Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan devletin Eskişehir’i modern bir sanayi kenti olarak inşa etme politikası, kentte modernizm kaynaklı yeni bir yapılanma başlatmıştır. Bu yeni yapılanmalara örnek olarak, kentte ulusal yarışmalarla inşa edilmiş projeler oluşmuştur. Örneğin 1946 yılında açılan bir yarışmayla inşa edilmiş Eskişehir Gar Binası, bu ulusal yarışma projelerinden birisidir¹. Gar Binası gibi yarışma projeleri, kentte bir değişim süreci tanımlamakta ve yeni devletin devrimlerinin fiziksel inşasına verdiği önemi göstermektedir. Eskişehir kentinde Erken Cumhuriyet Dönemi’nde yarışma aracılığıyla inşa edilmiş projeler, devletin gücünün ve hakim ideolojisinin mekâna yansımış örneklerini oluşturmaktadır. Bu projeler, aynı zamanda mekansal yapıyı ideolojik olarak anlamlandırmada, bir dönemin hakim ideolojisini yansıtan önemli fiziksel oluşumlardır. Devletin, Eskişehir kentinin modern bir sanayi kenti olarak yeni inşa edişine verdiği önemi göstermeleri açısından da önemlidirler.

Eskişehir kentinin modernleşme süreci, Cumhuriyet Dönemi’nden daha erken bir dönemde, ilk olarak Osmanlı Dönemi’nde demiryolunun kente gelişiyiyle başlamıştır. Demiryolunun işletmeye açılmasıyla ticari yaşamda başlayan canlanmalar, sanayinin gelişimine temel oluşturmuştur. Böylece tarım ve hayvancılık dışında yeni bir iş alanı

¹ Yarışmayı açan Kurum: Devlet Demiryolları Başkanlığı
 Jüri Üyeleri: Paul Bonatz, Şekip Akalın, İrfan Kuraner, Galip Yenal, Hüseyin Kara, Sedat H. Eldem, Emin Onat, Nurettin Evin, Recai Akçay
 Kazananlar: Leyla Taylan, Ferzan Baydar (www.mimarlarodasiyarismalar.com).

yaratılmış, iş kültürü ve işçi sınıfının ortaya çıkmasının temelleri atılmıştır. Yeni ortaya çıkan işçi sınıfına, ilişkili sanayi kurumu tarafından verilen kalacak yer istihdam etme kararı ile kamu tarafından işçi evleri inşa edilmiştir. Sanayi kuruluşları, memurlarının barınma ihtiyacına da çözüm arayışı içine girmiş ve yine devlet desteği ile lojmanlar yapılmıştır (Ertin, 1994; Cengizkan, 2009).

“...Cumhuriyet döneminde, modernleşmenin iki önemli parametresi olan modern ulaşım sistemleri ve endüstrileşme, Eskişehir’in hızlı gelişimini desteklemiş, üretim alanında ve kültürel yaşamda görülen modernleşme çabaları, kentin fiziksel yapısında ve mimari uygulamalarında etkisini göstermiştir...” (Özkut ve Özaslan, 2009).

Bu tarihsel dönem içinde, konut yerleşimleri özellikle önemli olmuştur. Çünkü Cumhuriyet Dönemi’ne kadar geleneksel konut yerleşimine sahip Eskişehir kentinde, Cumhuriyet’in ilanından sonra gelenekselin yanında, kenti ulusal ölçekte farklılaştıran yeni konut tipolojileri oluşmaya başlamıştır. Bu konut tipolojileri, monarşi ile yönetilen bir devletten, laik bir Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişin fiziksel yansımaları olarak karşımıza çıkar.

“...Modernizmin muğlaklığı, en bariz şekilde Türk Mimarlarının deyimiyle mesken mimarisinde açığa çıkar...” (Bozdoğan, 2002).

Tez kapsamında incelenen ve farklı dönemlerde Eskişehir kentinde beliren yerleşkeler, kentin gelişimine yön veren önemli oluşumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentin imar planının olmadığı dönem, mekansal yayılımı belirleyen faktörler sanayi uzantılı yerleşkelerken, planlama sonrası dönem mekansal yayılım, alınan kentsel gelişme plan kararları doğrultusunda gerçekleştirilmeye başlamıştır. Planlı yaklaşımla oluşan yerleşimler, benzer yerleşimlerin oluşumuna örnek oluşturmuş ve kentin, birbirine benzer, monoton yapı kütlelerine sahip, kampüs yerleşimlerle büyümesini teşvik etmiştir. 1956 yılı planlı döneme geçişle birlikte, Cumhuriyet

modernizminin kenti ulusal ölçekte farklılaştıran konut tipolojili yerleşimleri, farklı karakterde ve tipolojide yeni konut alanlarına evrilmiştir. Eskişehir kentinin planlı döneme geçiş süreci olan 1956-1986 zaman aralığında, kentte meydana gelen değişim dönüşüm ve başkalaşımın anlaşılmasında, 1986 yılına kadar kentte beliren seçilmiş yerleşkelerin irdelenmesi önem kazanmaktadır.

Bu tez çalışması, 1986 yılına kadar Eskişehir kentinde leke ölçeğinde beliren yerleşkeler irdelenerek, Eskişehir kentinin sanayi kenti kimliğini tanımlayan Cumhuriyet Dönemi yerleşkelerinin, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken birer endüstri mirası olduğunu göstermektedir.

1.2 Kapsam

Eskişehir kentinin sanayi kenti kimliğini tanımlayan Cumhuriyet Dönemi modern konut yerleşkelerinin oluşumunda, kentin planlama öncesi dönemdeki gelişim süreçleri belirleyici olmuştur. Bu nedenle tezin araştırma kapsamındaki ilk bölümünde, Eskişehir kentinin imar planları öncesi dönem kentsel gelişim süreçlerine yer verilmiştir. Bu süreçlerden ilki, kentin modern bir sanayi kenti olarak inşa sürecinin önemli belirleyicilerinden, demiryolunun kente gelişidir. Demiryolu ulaşımının kentteki varlığı, yoğun devlet yatırımlarının sanayi alanında kente yönelmesinin önemli nedenlerinden olmuştur. Böylece hızla gelişen kent sanayisi, kentte yeni konut yerleşkelerinin oluşumunu belirleyen önemli bir kentsel gelişim süreci olarak kent tarihinde yer almıştır. Göçmenlerin kente gelişiyile oluşan konut ihtiyacı da, modern yerleşkelerin oluşumunda belirleyici bir kentsel gelişim sürecidir. Kent tarihinde görülen bu tarihsel süreçler, tez kapsamında imar planları öncesi dönem bölümünde ele alınmıştır.

Eskişehir kentinde, kentsel gelişmenin alınan makro plan kararları doğrultusunda gerçekleştirilmeye başladığı 1956-1986 imar planları dönemi, kentte yeni yerleşkeler belirlemiştir. Bu nedenle tezin araştırma kapsamındaki diğer bölümünde 1956-1986 yılı imar planları dönemi kentsel gelişiminden bahsedilmiştir.

Tez kapsamında ele alınan bir diğer bölümde de, imar planları öncesi ve 1956-1986 imar planları dönemi olmak üzere iki farklı dönemdeki kentsel gelişim sürecinde, Eskişehir kentinde beliren konut yerleşkeleri, kronolojik oluşum süreçlerine göre, imar planları üzerinden irdelenmektedir. Bu yerleşkeler Eskişehir kentinde belirmeye başladığı andan itibaren, kentsel gelişimin yönlendirici unsurlarından olmuşlardır. Bu nedenle ele alınan bir diğer bölümde, yerleşkelerin kentsel gelişime olan etkileri incelenmiştir.

1.3 Yöntem

Henri Laborit'in "Her örgütlenme düzeyi kendine özgü özellikleri ortaya çıkarır. Ancak, altta yatan düzeyleri devindiren güçlerin bilinmeyişi gözlemciyi gördüğünü yanlış yorumlamaya ve etkisiz kararlar vermeye götürebilir. Altta-yatan düzeylerin bilinmemesi de aynı sonucu doğurur. Türlerin evriminin katı gerekliliği içinde yer alan bir çözüm önermeksizin, kent sorununun kavranmasında yeni bir yöntem önerme" düşüncesinden yola çıkarak, Eskişehir kentinin mekansal oluşumunda 1890'lardan itibaren kentin kırılma süreçleri, özellikle hızlı sanayileşme ile üretim-konut ilişkisi ile beliren yerleşkeler ele alınmıştır.

Eskişehir kentinin imar planının olmadığı Cumhuriyet Dönemi'nden, 1956-1986 planlı döneme geçiş sürecinde uğradığı değişim dönüşüm ve başkalaşımın, kentte leke ölçeğinde beliren yerleşkeler irdelenerek anlaşılmasında, farklı dönemlerdeki kentsel gelişim süreçlerinin bilinmesi önem kazanmıştır. Bu nedenle ilk olarak arşiv çalışması yapılmış ve Eskişehir kentinin 1986 yılına kadar olan dönem, kentsel gelişim süreçleri araştırılmıştır. Belli bir dönem araştırması içeren bu arşiv çalışmasında, mekansal dönüşümün modernleşme ile bağlantılı olduğu anlaşılmalı ve bunu göstermek amacıyla alan metodolojisi yöntemine başvurulmuştur.

Bu yöntem doğrultusunda, Eskişehir kentinde irdelenecek yerleşkelerin araştırması yapılmış ve kentte farklı dönemlerde aynı sanayi kurumu ile ilişkili çok

sayıda yerleşke olduğu görülmüştür. Bu nedenle tez kapsamında irdelenecek olan Cumhuriyet Dönemi yerleşkelerinin seçiminde, kentin sanayi kenti kimliği oluşum sürecini en iyi tanımlayan ilk yerleşkelerin seçilmesi önem kazanmıştır.

Planlı dönem sürecinde oluşan Yenikent yerleşiminin irdelenmesinde de, kentin ilk toplu konut uygulaması olması ve nazım plan kararlarında, kentsel gelişimde yönlendirici bir yerleşke olarak önerilmesi etkili olmuştur. Farklı dönemlerde Eskişehir’de beliren seçilmiş yerleşkeler irdelenirken, yerleşkelerin çoğu ile ilgili yazınsal bilgi ve belge eksikliği olduğu görülmüştür. Bu nedenle sözel tarih araştırması yapılmış ve yerleşimde yaşayan insanlarla görüşülmüştür. Görüşülecek olan kişilerde, modernleşme sürecine tanıklık ederek, kentteki değişim dönüşüm ve başkalaşımın en iyi anlaşılabilceği, en eski yerleşim sakinlerinin olmasına dikkat edilmiştir. Önceden planlanmadan yapılan görüşmelerde, görüşülecek olan kişilere yönlendirici, mahalle sakinleri olmuştur.

2. ESKİŞEHİR KENTİNİN GELİŞİMİNDE BELİRLEYİCİ ROLÜ OLAN SÜREÇLER

Eskişehir kent tarihi incelendiğinde, kentin mekansal gelişimini belirleyen önemli süreçler yaşadığını görmekteyiz. Bu bölümde, bu süreçlerden ilk olarak demiryolunun kente gelişi, göçmen yerleşimleri ve kent sanayisinin gelişim süreçlerinin kentsel gelişmeyi belirlediği planlama öncesi dönem incelenecektir. İkinci olarak, kentsel gelişmenin alınan makro plan kararları doğrultusunda gerçekleştirilmeye başlandığı planlı döneme geçiş süreci olan, 1956-1986 nazım imar planları dönemi kentsel gelişim süreci anlatılacaktır. Eskişehir kentinin geçirmiş olduğu bu tarihsel süreçler içerisinde, kentte yeni yerleşkeler belirlemiştir. Kentte 1956-1986 zaman aralığındaki değişim, dönüşüm ve başkalaşımın hızı ve oluş biçiminin, leke ölçeğinde beliren yerleşkeler irdelenerek anlaşılmasında, bu yerleşkelerin oluşumunda belirleyici rolü olan bu süreçler önem kazanmaktadır.

2.1 Eskişehir Kentinin Planlama Öncesi Dönem Kentsel Gelişim Süreci

Eskişehir kentinde, Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan yeni devlet politikasıyla, geleneksel yerleşim dokusundan farklı karakterde, yeni bir mekansal yapı oluşturulmaya başlanmıştır. Bu yeni mekansal yapı, yeni devlet tarafından Batılılaşma ve modernleşme politikası doğrultusunda inşa edilmiş, kenti pek çok Anadolu kentine göre farklılaştıran bahçeli konut tipolojisi örneklerinden oluşmaktadır. Bu tipolojinin oluşumunda, kentte önemli kentsel gelişme süreçleri belirleyici olmuştur. Bu süreçler; Osmanlı Dönemi'nde kente demiryolunun gelişi, ağırlıkla bu temel üzerine gelişen sanayi ve göçmen yerleşimleri olarak görülür. Bu başlık altında, bu tarihsel süreçlerin gelişimi ve kentin konut dokusuna olan etkileri anlatılacaktır.

2.1.1 Demiryolunun Kente Gelişi

1871 yılında, Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Ticaret anlaşması İngiltere, Fransa, Almanya gibi üç büyük devlete, Anadolu topraklarını etki altına alan imtiyazlar sağlamıştır. Bu batılı devletler, kendilerine tanınan ayrıcalıkları sanayilerini geliştirmek için bir avantaj olarak kullanmışlardır. Sanayi gelişiminde gerekli olan hammadde kaynaklarına ulaşmak ve pazarlara açılmak için, imtiyaz sahibi oldukları Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarından demiryolu hattı geçirmeye önem vermişlerdir.

“...Batılı sermayedarlar, sanayi devrimi ile çok önemli ve stratejik bir ulaşım yolu olan demiryolunu tekstil sanayinin hammaddesi olan tarım ürünlerini ve önemli madenleri en hızlı biçimde limanlara, oradan da kendi ülkelerine ulaştırmak için inşa ettiler...”
(<http://www.tcdd.gov.tr/genel/tarihce.htm>).

Üç büyük devlet, kendilerine tanınan demiryolu imtiyazıyla, Osmanlı topraklarında ayrı ayrı etki alanları oluşturmaya başladılar. Eskişehir kentinin hızlı gelişiminin yolunu açan Hamburg-Bağdat Demiryolu Hattı'nın Anadolu'dan geçirilme düşüncesinde, Almanlar'ın etkisi görülmektedir. Bu düşüncenin inşasında, Alman Hükümeti'nin siyasi amacına ulaşma politikası belirleyici etken olmuştur. Bu politikanın temelinde, Alman sanayisinin gelişiminin yolunu açma çabaları vardır. Almanya'nın sanayileşme sürecine girişi, İngiltere ve Fransa'dan daha geç bir zamanda gerçekleşir. Bu gecikme, ülkeyi Dünya hammadde ve pazar paylaşımının dışında bırakır. Böylece Almanlar, sanayilerini geliştirmek için, yeni hammadde ve pazar arayışı içine girmişler ve Hamburg- Bağdat demiryolu projesini tasarlamışlardır.

“...Almanlar'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu ve Ortadoğu'daki demiryollarıyla ilk ilgilenmeleri 1880'lerin ikinci yarısına rastlar. İmparatorluk Almanyası, etkisi altına aldığı Osmanlı ülkelerinden geçireceği demiryoluyla sıcak denizlere inmeyi planlıyordu...” (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

Almanların bu planlarını gerçekleştirmek için Hamburg'dan Bağdat'a uzanan demiryolu bağlantısını Anadolu üzerinden kurmak istemeleri, Osmanlı İmparatorluğu tarafından da olumlu karşılanır. Osmanlı İmparatorluğu, demiryoluyla, ticari yapısını canlandırmayı ve vergi gelirlerini arttırmayı planlamıştır.

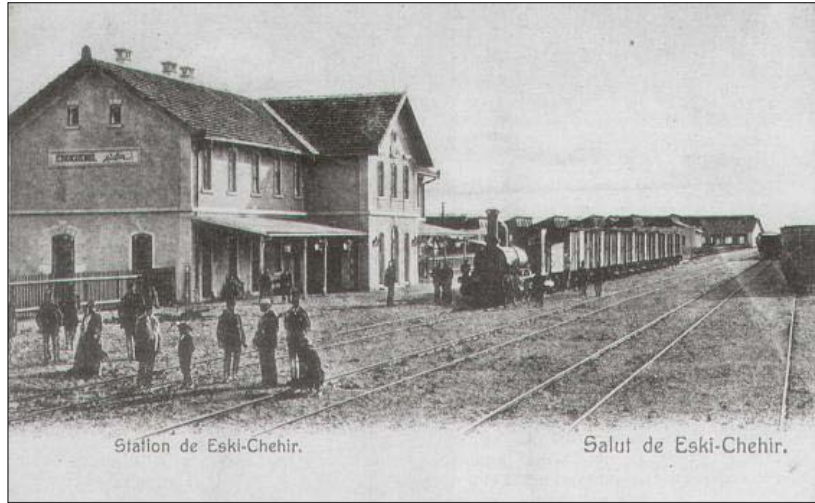
“...Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nda düzenin sağlanması, dıştan gelecek saldırılara ve içteki ayaklanmalara anında müdahale edilebilmesi için de demiryolu çok etkili olanaklar sağlayacaktı...” (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

Hamburg-Bağdat demiryolu bağlantısının Anadolu üzerinden kurulması, her iki ülke için de farklı çıkar politikaları taşır ve ülke topraklarından Almanlar tarafından demiryolu hattının geçirilmesine zemin hazırlar. Böylece Hamburg-Bağdat Demiryolu Hattı'nın Anadolu'dan geçen kısmının yapımına 1888 yılında bir Alman şirketi tarafından başlanır ve işletmesi de yine o şirkete verilir. İstanbul-Bağdat hattının ilk etabı, 1871 yılında padişah yetkisiyle yaptırılan İstanbul-İzmit demiryolunun Ankara'ya kadar uzanan kısmını tamamlayacak şekilde belirlenmiştir. Bu hattın güzergâhında İstanbul özellikle önemli bir yere sahiptir. İstanbul, coğrafi konumundan ötürü, tarihsel geçmişi boyunca, doğu ile batıyı birbirine bağlayan bir geçiş bölgesi olma özelliğindedir. İstanbul'un Ankara ile olan demiryolu bağlantısı, Eskişehir kenti üzerinden kurulur.

“...Eskişehir'in, tarih boyunca İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan yol üzerinde bulunan en önemli yerleşim eşiklerinden birisi olması büyük önem taşımaktadır...” (Özkut ve Özaslan, 2009).

İzmit'ten Eskişehir'e devam eden Anadolu demiryolu hattı, Eskişehir kentinden iki kola ayrılır. Kollardan ilki Eskişehir üzerinden Ankara'ya bağlanmakta, ikincisi ise Eskişehir'den Kütahya'ya ve Kütahya üzerinden Afyon iline ulaşmakta, oradan da Konya'ya varmaktadır.

“...Hicaz bölgesine yönelik demiryolu inşası, 1880 yılında, dönemin Nafia Nazırı tarafından oldukça kapsamlı bir biçimde ele alınarak, Osmanlı Devleti'nin geleceğe dönük yatırım ve bayındırlık projesi kapsamındaydı. Projenin Hatt-ı Kebir adı verilen etabı kapsamında, İzmit'ten başlayarak, Eskişehir, Konya Halep ve Anbar'dan geçerek Bağdat'ta sona erecek büyük bir demiryolu projesi öngörülüyordu. 8 Ekim 1888 tarihli fermanla İstanbul-Bağdat hattının İzmit-Ankara kısmı, Alman sermayesi ile 1889 yılında kurulan Anadolu-Osmanlı Şimendifer Kumpanyası tarafından gerçekleştirilmiştir. 1893 tarihinde aldığı diğer bir imtiyazla Alman sermayesi ile kurulan aynı kumpanya Eskişehir-Konya, Alayunt-Kütahya kısımlarını inşa ederek işletmeye açar. 1893 yılında Eskişehir'den Konya'ya doğru başlayan inşaat, 1896 yılında Konya'ya varır...” (Özkut ve Özaslan, 2009).

Şekil 2.1 Eskişehir Gar Binası'nın peron tarafından kentteki demiryolu ağ sistemi (Sarıöz, 1997).

Şekil 2.1' de görüldüğü gibi, bu demiryolu hatları ile daha öncesinde ülkede varolan İzmir- Aydın demiryolu bağlantısı, Eskişehir kenti üzerinden kurularak, demiryolu ağ sisteminin ulaştığı yerler çoğalır. Cumhuriyet'in ilanından önce, Osmanlı Devleti'nin batılılaşma çabalarına bağlı olarak tamamen yabancı sermayeyle kurulan bu demiryolu hatları, 1928 yılında kamulaştırılarak, Cumhuriyet rejimiyle özdeşleşen en önemli devlet teşebbüslerinden olur. Cumhuriyetin ilanından sonra inşa edilen yeni rejimin yenilikçi çalışmaları arasında, 1. ve 2. Sanayi Planı vardır. Bu plan

doğrultusunda öncelik tanınan temel sanayi hammaddelerinin taşınmasını ucuza mal etmek için devlet, demiryolu yatırımlarına önem verir. Bunun yanısıra, yeni kurulan devlet için demiryolu, erken Cumhuriyet Modernizminin en güçlü göstergelerinden birisidir. Böylece devlet politikası gereği ulaşımda demiryolu ağırlık kazanır.

“...Tekeliye göre, ülke mekanının bütünleşmesiyle ilgili ideolojiyi güçlü bir şekilde ortaya koyan bir diğer strateji, ‘ülkeyi demir ağlarla örme’ projesidir. Ankara merkezli ve Anadolu’nun uç noktalarına doğru yayılan bir demiryolu şebekesi oluşturulmasıyla merkezi devletin ülke üzerinde kontrol sağlamaya yönelik mekansal politikasını da vurgulayan bu proje, iç pazarın bütünlüğünü sağlamak ve üretim ve tüketim odaklarını birbirine bağlamak gibi ekonomik bir hedefi de gerçekleştirilmekteydi...” (Cengizkan, 2009).

2.1.2 Göçmen Yerleşimleri

Eskişehir kenti, kaynaklardan edinilen bilgilere göre, tarihsel süreçte irili ufaklı birçok göç hareketine sahne olmuş ve olmakta olan bir kent özelliği göstermektedir.

Kente XIX. yy’ da Çerkez ve Abazaların yerleştirilmeye başlamasıyla, Eskişehir, kent tarihinde 1860 yılına kadar üç büyük göç hareketine sahne olmuştur. Bu göçlerle belirli zaman aralıklarında kente gelen Rumeli göçmenleri, Eskişehir kentinde oluşturdukları yeni köylere yerleşmişlerdir. Örneğin 1860 yılındaki göçle kente gelenlerin, oluşturdukları on büyük Tatar köyüne yerleştikleri görülür. Kente olan göçler, 1860 yılından sonra da yoğun bir şekilde devam etmiştir. 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus Savaşı’ndan kaçan Tatar boylarının büyük çoğunluğunun yerleştikleri yerlerden birisi yine Eskişehir kenti olmuştur. Kente büyük kitleler halinde olan bu göç hareketi, toplu göç olma özelliği gösterir.

“...1877-1878 Savaşını izleyen göçler, Eskişehir’de çok canlı yerleşim hareketlerine sahne oldu ve daha bunlar durulmadan, Balkanlardan gelen göçler ve son Kırım Göçü bu hareketlere eklendi. Bu dönemde, Eskişehir çevresindeki köy sayısı hızla arttı...” (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

Bu göç hareketiyle o zamana kadar Ermeni, Rum ve Müslüman mahallelerinden oluşan kente, Rumeli göçmenleri için kurulan yeni mahalleler eklenir. Bu mahalleler ilk olarak, Porsuk Çayı'nın kuzey kıyılarındaki boş alanlarda oluşmaya başlamışlardır. Göçmen konutlarının bu boş alanları doldurmasıyla, kentin topoğrafyada birbirinden kopuk iki yerleşim nüvesi yavaş yavaş birbirine bağlanır. V. Cuinet'in kentle ilgili verdiği bilgiler de bu oluşumu desteklemektedir:

“...Kiremit örtülü ahşap evlerden oluşan Müslüman mahalleleri güneydeki tepenin yamaçlarına yayılmış, sağdaki Rum ve soldaki Ermeni mahalleleri ise Porsuk çayına doğru gelişmeye başlamış, kaplıca ve çarşı da bu kısımlarda yer almış, ovada ise Rumeli göçmenlerinin yaptığı yeni mahalleler gelişmiştir. Kent mekansal olarak Müslüman mahallesinden aşağıdaki Hristiyan mahallelerine doğru bir yayılma göstermiştir...” (Ertin, 1994).

XIX. yy'da, Kırım'dan gelen Tatar göçmenleriyle görülen toplu göç olayı ve bunun kentin mekansal yapısını şekillendirici etkileri, benzer şekilde 1950'li yıllarda Bulgaristan göçmenlerinin kente gelişlerinde de görülmektedir. Kitleler halinde kente gelen Bulgar göçmenleri, 1950 -1955 yılları arasında kentin önemli bir dış göç olayı yaşamasına neden olmuşlardır.

“...1950'lerde başta Romanya ve Bulgaristan olmak üzere, Türkiye'ye göç eden nüfusun yerleştiği başlıca illerden biri Eskişehir idi...” (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

Bulgaristan göçmenleri, kendi istekleriyle Eskişehir'i yerleşim yeri olarak seçmişler ve bu tercihte akrabalık ilişkileri önemli rol oynamıştır. Kente Bulgaristan'dan olan toplu ve kesin aile göçü 1989 yılında da tekrarlanmış ve kent nüfusu bu göçlerle birlikte önemli oranda artmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1986).

Eskişehir kentinde göçmenlerin gelişiyile birlikte oluşan nüfussal artış, yeni konut alanlarına ihtiyaç duyulmasına neden olmuş ve göçmen topluluğun barınma ihtiyacı

devlet tarafından çözülmüştür. Devlet, kenti yerleşim yeri olarak seçen göçmenler için, modernizm doğrultusunda göçmen yerleşkeleri oluşturmuştur. Eskişehir kent tarihinde görülen göçmenlerin kente geliş süreci, devletin kentin mekansal yapısını modernleştirici söyleminde, belirleyici bir süreç olarak karşımıza çıkar.

2.1.3 Sanayinin Gelişimi

Anadolu’da, Cumhuriyetin ilanından sonra, Osmanlı İmparatorluğu’nun yerine yeni bir devlet kurulmuştur. Yeni devlet, kurulduktan sonra Eskişehir kenti gibi küçük bir kasaba görünümünde olan, henüz kentleşmemiş, fakat kentleşmeye ve modernleşmeye müsait birkaç Anadolu kentinde, Batılılaşma ve modernleşme politikası doğrultusunda, yeni bir yapılanma modeli uygulamayı hedeflemiştir. Yeni devlet rejiminin modernleşme projelerinden birisi, zanaatten sanayiye geçiş çalışmaları olmuş ve bu çalışmalarla Eskişehir kentinde tarımsal üretimin yerini sanayi üretiminin aldığı bir süreç başlamıştır. Bu sürecin başlamasına öncülük eden devlet yatırımları olmuştur.

“...Bunun en temel nedeni, özel sektörün böyle bir hamleyi gerçekleştirecek nitelikte teknik bilgi, deneyim ve kapital birikiminden yoksun olmasıydı...” (Cengizkan, 2009).

Eskişehir kentinin erken Cumhuriyet dönemi sanayi kompleksleri, devlet öncülüğünde sanayi alanına yapılan yatırımlarla oluşturulan devlet kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar Cumhuriyet Modernizmiyle birlikte kentteki değişim, dönüşüm ve başkalaşımın fiziksel belirleyicileri olmuşlardır.

“...Cumhuriyet dönemi sanayi kompleksleri, hem fabrikaların kentler üzerinde olan dönüştürücü etkisini hem de bu etkileşimle beraber modernleşme projesinin zaman içinde yaşadığı anlam kaymalarını göstermeleri nedeniyle araştırmaya değer örneklerdir....” (Cengizkan, 2009).

1956 yılına kadar olan sanayinin gelişim süreci anlatılırken, Eskişehir kentinde sanayinin gelişiminin yolunu açan ve modern yapılaşmada belirleyici rol oynayan üç büyük devlet kuruluşundan, özellikle önemli olduğu düşünülen ikisi üzerinde durulacaktır. Bunlardan ilki, 1894 yılında Almanlar tarafından kurulan, 1928 yılında devletin olan Cer Atölyesi (Şekil 2.2), diğeri de 1933 yılında işletmeye açılan Şeker Fabrikası'dır (Şekil 2.3). Bu kuruluşlar, Cumhuriyet rejiminin modernizme duyduğu özlemin en güçlü simgelerindedir. Cumhuriyet modernizminin kentin mekansal yapısındaki fiziksel yansımalarında belirleyici etken olmaları açısından da önemlidir. Zamanla bünyesinde yer alan atölye birimleriyle genişleyen Şeker Fabrikası, kentte benzer üretim yapan yeni işyerlerinin açılmasına neden olmuştur. Cer Atölyesi, Şeker Fabrikası gibi büyük devlet kuruluşları, kentte sanayi alanında derin birikimler oluşturmuş ve yeni gelişmelere de öncülük etmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan yeni devlet, politikası gereği ülke genelinde kuracağı bu sanayi kuruluşlarını, Cumhuriyet modernizminin kent mekanını dönüştürmesinde sosyal, ekonomik ve kentsel bir araç olarak kullanmıştır.

“...Fabrikalar, hem esas itibarıyla modern binalar olarak, hem de cumhuriyetin ‘muasır medeniyeti’ yakalamada ki başarısının inşa edilmiş tezahürleri olarak özellikle önemliydiler...” (Bozdoğan, 2002).

Eskişehir kentinde, daha Cumhuriyet öncesi dönemde varolan demiryolu hattı, devletin fabrikalarını kuracağı kentlerden biri olarak Eskişehir’i seçmesinde temel nedenlerden olmuştur. Eskişehir’in henüz kentleşmemiş, küçük bir kasaba görünümünde oluşu da bunu desteklemiştir.

“...Eskişehir kenti 1923 yılına girerken, geçirmiş olduğu ulusal kurtuluş savaşından dolayı yıkık ve boşaltılmış bir yerleşme görünümündedir. Güneydeki eski mahalleler ve kuzeydeki göçmen evleri dışında, Yediler bölgesinden İstasyona kadar uzanan geniş bir yangın ile büyük ölçüde yok olmuş bir yerleşimdir. Cumhuriyet dönemine girerken, kentin bütünü tek katlı baraka şeklinde dükkanlar, 1-2 katlı kerpiç binalar kaplamaktadır...” (Ulu, 2002; Ulu’dan 2005).

Böylece yeni devlet, kuracağı fabrikalar aracılığıyla, Eskişehir kenti gibi küçük, gelişmemiş, fakat demiryolu ulaşımının varlığı sayesinde gelişmeye müsait kasabaları kendi kontrolünde kalkındırarak ve yapılandıracaktır.

“...Eskişehir’in ülke coğrafyası içinde farklı merkez ve yönlerden gelen yolların bağlantı noktasında olması ile ulaşılabilir konumu sanayi kenti olarak seçilmesinde büyük önem taşımaktadır...” (Özkut ve Özaslan, 2009).

Kentte, Cumhuriyet öncesi Osmanlı Dönemi’nde, demiryolu ulaşımının ve küçük bir atölyenin varlığı, devlet yatırımlarının kente yönelmesinde önemli nedenlerdendir. Cumhuriyet öncesi kentte varolan küçük atölye, Eskişehir kentinde demiryolu hattı işletmeye açıldığında, Almanlar tarafından buharlı lokomotif ve vagon tamir ihtiyacını karşılamak için Anadolu-Osmanlı Kumpanyası (Cer Atölyesi) adıyla kurulur. Bu küçük atölye ile, Cumhuriyet öncesi dönem kent sanayisinde ilk olarak, makine sanayi alanında gelişmelerin temeli atılır².

“...Demiryolu ile ticari organizatör rolünü üstlenen Eskişehir, daha sonra Almanlar tarafından kurulan ve Cumhuriyet öncesi ilk sanayi kuruluşu olan Cer Atölyesi ile Osmanlı Dönemi’nde sanayi alanında atılım yapan ender Anadolu şehirlerinden biri olmuştur...” (Ertin, 1994).

Bu kuruluş, küçük bir işletme olarak kurulmuş, zamanla büyük bir sanayi kuruluşuna dönüşerek bugünkü Tülomsaş’ın temeli olmuştur.

² Cumhuriyet öncesi dönem ilin ekonomisi, büyük oranda tarımsal üretime dayanmaktadır. Kente demiryolu geldikten sonra, Avrupa’ya ihraç edilen lületaşı da kent ekonomisinde önem kazanmıştır. Eskişehir kent tarihi incelendiğinde, Cumhuriyet öncesi dönem sanayi alanında, tarımsal üretim ve lületaşı ticaretinin bir sanayi kolu oluşturmadığı ve tek sanayi kuruluşu olarak Eskişehir Lokomotif ve Vagon Tamir Atölyesi’nin olduğu görülmektedir (Albek,1991; Ertin, 1994; İnankul, 1985).

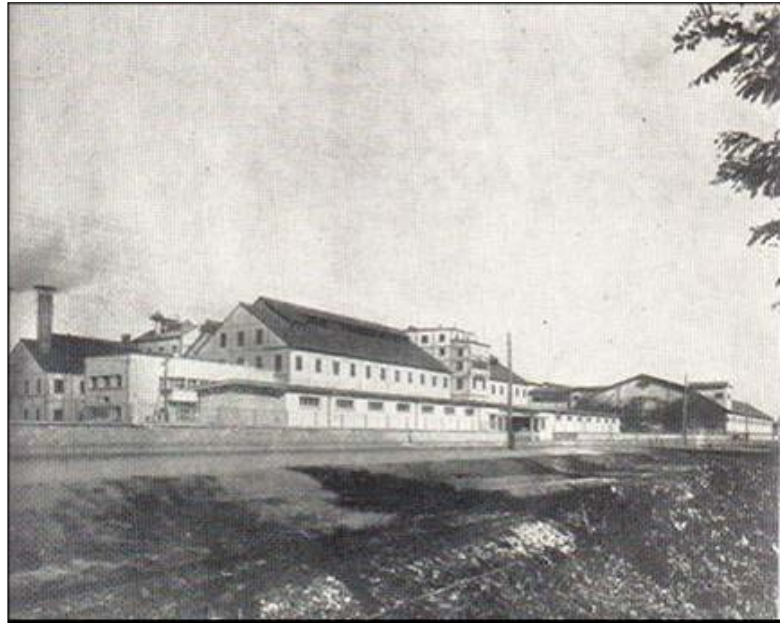
“...Şirketin devletleştirilmesi için hükümete yetki verdiği 1924’te o tarihe değin demiryolu araç ve gereçlerinin bakım işlerini yapan bir atölye durumundaki Cer Atölyesi, Monyaj Atölyesi, Kazanhane, Çarkhane ve Marangozevi gibi birimlerin eklenmesiyle genişletildi. 1928’de 8000 m²’lik kapalı alanı olan işletme, 1933’te 18000, 1946’da 40000 m²’lik bir kapalı alanı kullanacak şekilde büyütüldü...” (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

Bu atölyenin kurulmasıyla, kentte tarıma dayalı ekonomiden, teknolojiye dayalı ekonomiye doğru giden bir süreç başlar. Kent ekonomisinin tarım dışında farklı bir alanda gelişmeye başlamasıyla, kentte ilk defa iş kültürü ve işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşla birlikte, üretimin yanında işgücü eğitime de önem verilmiş ve sanayi alanında çalışacak işçileri yetiştirmek için, çırak okulları açılmıştır. Böylece kent, kendi işçisini kendi yetiştirmeye başlamıştır.

“...1894 yılında kurulan ve daha sonraki Eskişehir Lokomotif ve Motor Sanayi Müessesesi (ELMS)’nin çekirdeğini oluşturan Cer Atölyesi Eskişehir ilinde sanayinin gelişmesinde, nitelikli eleman yetiştirilmesinde ilk büyük adımdır...” (Albek, 1991).

Şekil 2.2 Cumhuriyet modernizminin sanayi imgesi, Cer Atölyesi (Kılıç, 1997).

Şekil 2.3 Eskişehir Şeker Fabrikası, ilk kurulduğu yıllar (Ayhan, 2006).

Cumhuriyet öncesi dönem, Eskişehir kentinde, Cer Atölyesi ile yalnız makine sanayi alanının varlığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra ise, yeni devlet tarafından, modernleşme hareketi doğrultusunda sanayi alanına önemli yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Devlet yatırımlarıyla makine sanayi alanında önemli gelişmeler olurken, yine devlet bu sanayi alanından farklı sanayi alanları oluşturmaya ve geliştirmeye başlamıştır. Makine sanayi alanında önemli gelişmelere örnek olarak Tayyare Bakım Atölyesi kurulmuş ve farklı sanayi alanında örnek olarak şeker ve şekerleme sanayi oluşmuştur.

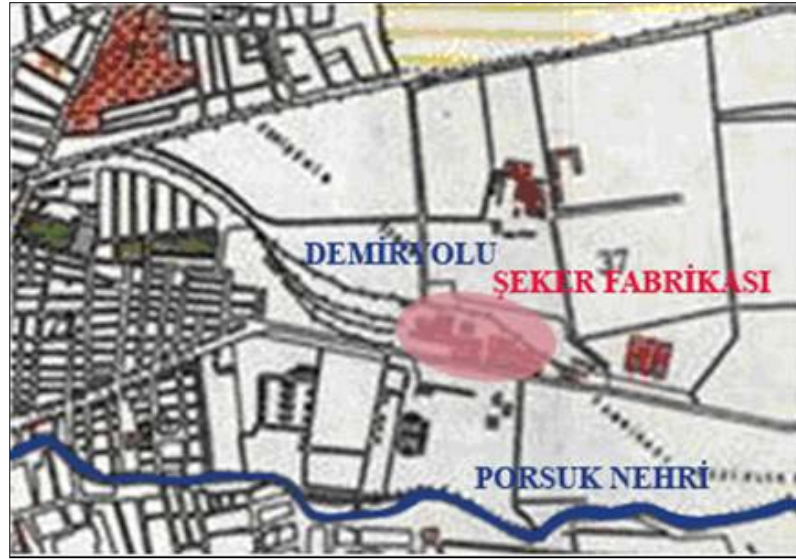
“...Cumhuriyet’in ilk yıllarında faaliyet’e geçen bir başka kuruluş da 1926 yılında kurulan Tayyare Bakım atölyesi idi. Hava kuvvetleri Komutanlığı uçaklarının bakım ve onarımıyla uğraşan bu kuruluş, daha sonra hızla genişleyerek 1980’lerde 2000 dolayında işçi çalıştıracak büyüklüğe ulaşmıştır...” (Yurt Ansiklopedisi., 1982).

Tayyare Bakım Atölyesi'nden sonra, devletin kente yaptığı en büyük endüstri yatırımlarından birisi, 1933 yılında kurulan Şeker Fabrikası olmuştur.

“...Cumhuriyet'in kuruluşunun 10. yıldönümünden itibaren hükümet Birinci Sanayi Planını -ki 1933-38 yılları arasını kapsamaktadır- hazırlayarak ulusal bağımsızlığımızın önkoşulu saydığı sanayi hamlelerini hızlandırmak istemiştir. Dokuma, şeker, çimento, kağıt ve benzeri sanayi kuruluşlarından birçoğu ülkeye o dönemin kazandırmış olduğu değerlerdendir...” (Keleş, 2007)

Eskişehir Şeker Fabrikası, devletin tüm ülke genelinde şeker sanayisi kurma ve şeker dışalımını sonlandırma amacıyla kurduğu ilk fabrikalar arasındadır. Devlet, ülke genelinde özellikle şeker sanayinin kurulmasına ve gelişmesine önem vermiştir.

“...Turanın Ticaret Encümeni mazbatasından aktardığına göre milli sınırlar içinde şeker imalatı, hem halkımızın şeker kıtlığı çekmesini önleyecek, hem de şeker ithali için yurt dışına aktarılacak milli servetin yurt içinde kalmasını sağlayacaktır. Bunun yanısıra şeker sanayinin kurulması, ekonomik yaşantıya büyük bir katkı sağlayacak, pek çok çiftçi ve işçi ailesi ile tüccar için önemli bir geçim kaynağı olacaktır. Pancar ekimi için yapılacak olan gübreleme ve makineli üretim teknikleri tarım ve hayvancılık alanında da büyük gelişmelere yol açacak, ayrıca şeker yüksek vergiye tabi olduğu için, ihracatı da devlete büyük kazanç sağlayacaktır...” (Cengizkan, 2009).

Şekil 2.4 Porsuk Nehri ve demiryolu ağ sistemi ile birlikte Şeker Fabrikası Yerleşimi, (Ayhan, 2006).

Şeker Fabrikası'nın yer seçiminde, Şekil 2.4'de görüldüğü gibi, demiryolu hattının geçtiği güzergâh belirleyici etkenlerdendir. Porsuk gibi bir akarsuyun varlığı da, gerekli suyu temin etmede ve su enerjisinden faydalanmada fabrika üretimine yardımcı olacaktır. Bu kentsel koşulların birlikteliğiyle, fabrikanın kurulduğu arazinin sınırlarında belirleyici ana öğeler; Porsuk Nehri ile Ankara-Eskişehir demiryolu hattı olur. Fabrika, mekansal olarak yerleşke şeklinde tasarlanmış ve kente kolayca eklenilebilecek şekilde konumlanmıştır. Böylece yerleşke, zaman içinde Eskişehir kentinin mekân oluşumunu belirleyen faktörlerden olmuştur. Devlet genişçe bir araziye satın almak üzere kamulaştırmış ve fabrikanın inşası bir Alman şirketine verilmiştir. Şeker Fabrikası kurulduktan sonra, kentte ilk defa Anadolu çiftçisinin üretim alışkanlıklarından farklı, şeker pancarı üretimine dayalı bir örgütlenme modeli oluşmuştur. Devlet, yeni oluşacak üretim örgütlenmesini çiftçiye benimsetmek için, farklı olanaklar sağlamıştır.

“...şeker fabrikaları tarımsal üretim tekniklerinin geliştirilmesinde etkin bir özendirme ve denetim rolü üstlenmiştir...” (Cengizkan, 2009).

“...Günde 1.500 ton pancar işlemek üzere kurulmuş olan fabrikanın, kazan, türbin, pancar ve şeker daireleri ile küspe kurutma bölümünde yapılan genişletmelerle 1934’te işletme kapasitesi günde 1.800 ton pancar işleyecek düzeye çıkarılmıştır...” (Yurt Ans., 1982).

Zamanla bünyesinde yer alan atölye birimleriyle genişleyen Şeker Fabrikası, kentte benzer üretim yapan yeni işyerlerinin açılmasına neden olmuştur. Cer Atölyesi, Tayyare Bakım Atölyesi ve Şeker Fabrikası gibi üç büyük devlet kuruluşu, kentte sanayi alanında derin birikimler oluşturmuş ve yeni gelişmelere de öncülük etmiştir. Örneğin kentte Tusaş Motor Fabrikası gibi bir işletmenin varlığı, bu devlet kuruluşlarının öncülüğünde sanayi alanındaki gelişmelere bir örnektir.

“...Eskişehir’in öbür yörelere göre en önemli üstünlüğü yetişkin işgücünün bolluğudur. Eskişehir’de Cumhuriyet öncesi dönemde başlayan, Cumhuriyet Dönemi’nde daha da genişleyen kamu yatırımları bölgede nitelikli bir işçi kalitesinin oluşmasına çok önemli bir katkıda bulunmuştur. Eskişehir ELMS, Şeker Fabrikası Makine Atölyesi, Jet Bakım ve Revizyon Atölyesi gibi kuruluşlar; ELMS ve Jet Bakım ve Revizyon Atölyesi’nin gereksinimini karşılamak için kurulmuş olan çırak okulları, nitelikli işgücü yetiştiren başlıca kuruluşlardır...” (Yurt Ans., 1982).

1950- 1960 yılları arasında devletin yaptığı yatırımlar, Sümerbank ve Çimento Fabrikası ile sınırlı kalmış, özel sektör kuruluşlarında ise artış olmuştur. Özel sektör kuruluşları, 1950 yılından önce kentte varolan Gıda Sanayi, Taş-Toprak Sanayi, ve Makine Sanayi alanlarında, 1950 yılından sonra açtıkları özel işletmelerle gelişme gösterirken, yeni sanayi kollarında da faaliyet göstermeye başlamıştır. Örneğin kentte ilk defa tekstil sanayi, konfeksiyon sanayi kurulmuş, mobilyacılık alanında önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır (Çizelge 2.1).

“...Eskişehir’de metal eşya ve makine imalat sanayiinde özel işletmeler 1970’li yıllarda kurulmuştur...” (Albek, 1991).

Coğrafi konumunun getirdiği elverişlilik, enerji üretim merkezlerine olan yakınlık ve Bulgar göçmenleri, 1950'li yıllarda sanayinin gelişiminde etkin rol oynamışlardır. Göçmenlerin kente gelişi, yeni imalat tekniklerinin ortaya çıkmasını sağlayarak, özellikle küçük sanayi alanında büyük bir gelişme meydana getirmiştir. Bu gelişme 1950'yi izleyen yıllarda karayolu ağının genişlemesi, motorlu taşıt sayısının artışı, 1953'ten sonraki yıllarda dışalım güçlükleri ve küçük sanayinin gelir vergisi kapsamı dışında bırakılmasıyla da hızlı bir ivme kazanmıştır.

Çizelge 2.1 Eskişehir kentinin dönemsel sanayi gelişimi

1923'den önce	Makine sanayinin temeli atılıyor	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Cer atölyesi kuruluyor (1894, Bugünkü TÜLOMSAŞ)
1923-1950	Şeker ve şekerleme sanayi kuruluyor Toprak sanayi gelişiyor	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Şeker fabrikası kuruluyor (1933) ▪ İspirto fabrikası açılıyor (1938) ▪ Teyyare Bakım Atölyesi kuruluyor.(1926, Bugünkü Hava İkmal) ▪ Tahıl siloları yapılıyor (1933) ▪ Kiremit fabrikaları işletmeye açılıyor. (Kurt (1928), Çift Kurt (1933), Aslan (1938), Fil (1942), Kartal (1944), Güneş (1946), Doğan (1946), Kılıçoğlu Kiremit (1949) Fabrikaları) ▪ Un fabrikaları kuruluyor (Yasin-Çakır (1938), Gümülcineli (1948), Gamgam (1948) Un Fa.)
1950-1960	Küçük sanayi hızla gelişiyor Tekstil sanayi kuruluyor	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Un fabrikaları kurulmaya devam ediyor (Mühendisler (1953), Örnek (1959), Pakun, Kanatlı Un Fabrikaları) ▪ Eskişehir basma fabrikası kuruluyor (Sümerbank,1956) ▪ Eskişehir Çimento fabrikası kuruluyor (1954). ▪ Es Bank, Türk Ticaret Bankası ve Manifaturacılar A.Ş.
1960-1970	Gıda sanayi gelişiyor	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Eti Bisküvi Fabrikası kuruluyor (1961). ▪ Eston beton direk fabrikası kuruluyor ▪ Cici Şekerleme Fabrikası açılıyor (1968).
1970-1980	Metal eşya ve makine sanayisinde özel işletmeler kuruluyor	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Organize Sanayi Bölgesi kuruluyor (1975) ▪ Eti Makina, Emsan Eskişehir Makina ve Eskişehir Font Sanayi, Entil Endüstri Yatırımları A.Ş. ▪ Baksan Sanayi Sitesi kuruluyor
1980'den günümüze	Mobilyacılık sanayi alanında gelişmeler oluyor Konfeksiyon sanayi gelişiyor	<ul style="list-style-type: none"> ▪ EMTAŞ Eskişehir Mobilya sanayi açılıyor. ▪ Sarar ve Çatintaş fabrikaları açıldı ▪ TUSAŞ (Türkiye Uçak Motorları Fabrikası) kuruldu. ▪ Organize Sanayi Bölgesi geliştirilmiştir

2.2 Eskişehir Kentinin Planlama Sonrası Dönem Kentsel Gelişim Süreci

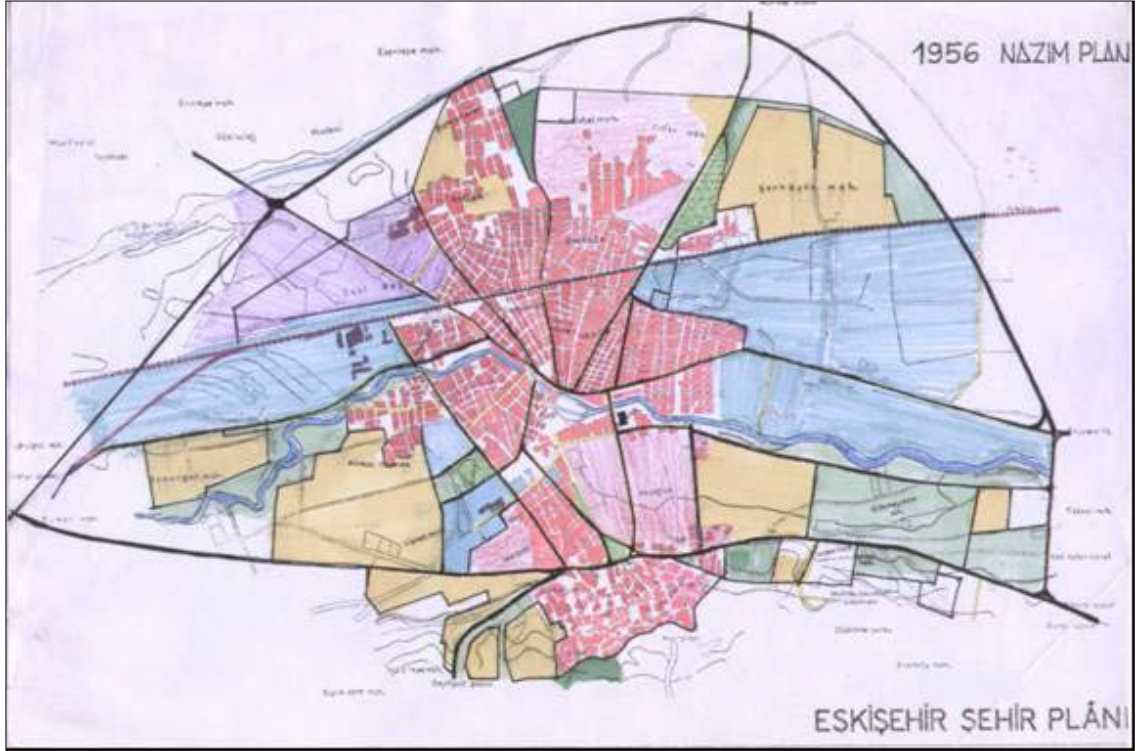
Eskişehir kentinin ilk nazım imar planı 1956 yılında yapılmıştır³. Böylece kent tarihinde, kentsel gelişmelerin, alınan plan kararlarına bağlı olarak gerçekleştirildiği bir dönem başlar. Kentin 1986 yılında ikinci nazım imar planı yapılır⁴ ve hazırlanan bu planlar kentsel gelişimin yönlendirici unsurlarından olur. Bu bölümde 1956 ve 1986 zaman aralığında, kentin alınan nazım plan makro kararlarına bağlı olarak oluşan mekansal örüntüsünden bahsedilecek ve bu planlı yaklaşımın kentin konut dokusuna olan etkisi anlamaya çalışılacaktır.

³ Kentin ilk nazım imar planı, açılan bir proje yarışması sonucunda kazanan projedir. Proje 1952 yılında ihale edilmiş, 1954 yılında 1/5000, 1956 yılında da 1/1000 ölçekli planlar onaylanmıştır (T. Mut, 2009, Sözlü Görüşme.).

Yarışmayı Açan Kurum: İller Bankası
Jüri Üyeleri: Orhan Alsaç, Hicri Sezen, Mithat Yenen, Cevet Erbel, Celal Uzer, İlhan Ersoy
Birinci Ödül: Mehmet Ali Topaloğlu, Bülent Berksan (www.mimarlarodasiankara.org).

⁴ "... Polat Sökmen tarafından kent bütününe yönelik olarak 1/5000 ölçekli hazırlanan Nazım İmar Planı 6.10.1986 tarihinde onaylanmıştır..." (Sökmen, 1986).

2.2.1 1956 -1986 Nazım İmar Planları Dönemi Kentsel Gelişim

Şekil 2.5 Eskişehir kentinin 1956 yılı nazım imar planı (S. Özel'den, 2009⁵).

Eskişehir kentinde, bu dönem, karayolu ulaşımı demiryoluna göre önem kazanır ve planlanan karayolu ulaşım aksları kentin mekansal örüntüsünün belirleyici faktörlerinden olur. Kentin Şekil 2.5'de de görüldüğü gibi ağırlıklı inşa edilen çevreyolu akslarına doğru gelişmeye başlaması, kentsel sınırları yeniden tarifler. Örneğin kentin kuzeyinde inşa edilen Bursa-Eskişehir-Ankara çevre yolu, kent çeperinin kuzeye doğru kaymasında önemli bir etmen olur. Cengiz Topel Caddesi ile Fabrikalar Bölgesi arasında kalan demiryolu ağı üzerine inşa edilen üst geçit, yeni yerleşkelerin oluşumunda bir çekim merkezi yaratır. Örneğin 1978 yılında Uluönder

⁵ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Müh.-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bölüm Başkanı.

Mahallesi, bu şekilde oluşmuş bir yerleşke alanıdır. Böylece kentin Fabrikalar Bölgesi'ne doğru ilerlemesinde, karayolu ulaşımının yönlendirici etkisi görülür. Ulaşım açısından bir diğer kentsel gelişme olan, 1963 yılında otoparkın açılması, kent üzerinde yine benzer etkiler yaratır:

“... Yunusemre ve Asarcıklı Caddeleri'nin kesişme noktasında yer alan otopark ise, merkez fonksiyonlarının bu yönde gelişmesini ve konaklama tesislerinin bu bölgede yer seçmesini sağlamıştır...” (Aksoylu, 1999).

Kentin mekansal örüntüsü, bir taraftan karayolu ulaşımıyla plan bazında değişirken, bir taraftan da 1965 yılında çıkartılan Kat Mülkiyeti Kanunu ile silüet olarak da değişmeye başlar. Bu kanunla birlikte, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, mülk sahibi tek bir şahsa ait olan müstakil, az katlı, modern konut anlayışının yerine, her katın mülkiyeti farklı şahsa ait olabilen 7-8 katlı apartman tipi yapılaşma başlar. Kentin mekansal yapısında, 1965 yılından itibaren görülmeye başlayan bu tip yapılaşma, günümüze kadar kentsel boşlukları yavaş yavaş doldurarak kent silüetinde hakim konut tipi olur. Böylece fiziksel olarak yükselen kent silüeti, zamanla yoğunluk kazanmaya başlar. Kanun yürürlüğe girdiği andan itibaren, Eskişehir kentinin fiziksel yapısını yoğun bir şekilde etkilemeye başladığı görülmektedir:

“...Bu doğrultuda kentin merkeze yakın kısımlarındaki Sakarya, Muttalıp, Yunusemre, İsmet İnönü, Cengiz Topel gibi ana Caddelerinde mevcut 1-2 katlı yapılar yıkılarak, yerlerine 8 katlı bitişik nizam yapılar yapılmıştır. Taşköprü ve Savaş Caddeleri arasında gelişen apartman tipi konut alanları Vişnelik Mahallesi'nin kurulmasını sağlamıştır. Yine kentin en eski mahallesi olan Kurtuluş Mahallesi'nde Ziyapaşa Caddesi'nin açılması sonucunda oluşan apartman tipi konutlar, doğu yönünde gelişmenin en önemli unsurlarından bir tanesidir...” (Aksoylu, 1999).

Şekil 2.6 ve Şekil 2.7' de Yunus Emre Caddesi'nin geçmiş ve günümüz görünümünde, kentin fiziksel görüntüsünün zamanla uğradığı değişim görülmektedir.

Şekil 2.6 İmar planları öncesi dönem Yunus Emre Cadde Silüeti (Kılıç,1997).

Şekil 2.7 İmar planları dönemi gelişen Yunus Emre Cadde Silüeti, 2009.

Kat Mülkiyeti kanunuyla oluşan fiziksel değişim, dönüşüm ve başkalaşım, 1986 imar plan kararlarıyla da desteklenmiştir.

“...1986 yılında onanan Eskişehir nazım imar planı ile kentin bütününde 1-2-3 katlı konut dokuları parsellerinde minimum 4 kata, ana caddelerin ise 5-6-7-8 kata çıkarılması, kentin fiziksel olarak yükselmesine ve yoğunlaşmasına neden olmuştur...” (Ulu’dan 2005; Çakmak, 2008).

Kaynaklardan edinilen bilgilere göre, bu dönem önemli kentsel gelişmelerden birisi, Anadolu Üniversitesi’nin ilk çekirdeğinin oluşturulmasıdır. 1958 yılında günümüz Yunussemre Kampüsü yerleşim alanında, Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi adıyla kurulmuş olan üniversite, imar kararlarında kentin gelişme yönünü sınırlayan bir eşik olarak belirtilmiştir:

“... Kentin güneydoğusundaki Anadolu Üniversitesi kampüsü, kuzeydeki ve güneydeki askeri alanlar bu yönlerdeki gelişmeyi sınırlayan eşiklerdir...” (Sökmen, 1986).

1978 yılı imar planının⁶ makro kararlarında, Anadolu Üniversitesi ve askeri alanlar, hakim rüzgar yönü, 1. sınıf tarım topraklarının bulunduğu alanlar gibi kentin gelişme yönünü sınırlandıran eşikler belirlenmiştir (Ek 1). Bu eşikler arasında sıkışan kent, başka yönlerde yeni oluşan mekansal yapılarla gelişme olanağı bulur. 1969 yılında kuruluş çalışmalarına başlanan ve 1975 yılında kullanıcılarının hizmetine giren Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi (EOSB), toplumsal örgütlenmenin fiziksel inşası olarak karşımıza çıkan böyle bir belirleyicidir. 1986 nazım imar plan kararlarında kentin doğu yönde gelişmesini teşvik etmek için, kurulan Organize Sanayi Bölgesi’nin

⁶ “... yeni gelişmelerin sürdüğü ve yürürlükteki imar planı sınırları dışına taşmış bulunan 19 çevre mahallenin sorunlarına acilen cevap vermek amacı ile Eskişehir Belediyesi, uygulam planları elde etme girişiminde bulunmuştur. Özel bir firmaya hazırlattırılan bu alanların 1/5000 ölçekli planları Bakanlıkça uygun görülmemiş, yerel çözümlerden önce kentin bir bütün olarak ele alınması ve nazım imar planının hazırlanması, uygulama planlarına daha sonra geçilmesi görüşü benimsenmiştir. 14.04.1977 tarihinde İmar ve İskan Bakanlığı ve Eskişehir Belediyesi arasında imzalanan protokol uyarınca Eskişehir nazım imar planını uygulama görevi İmar ve İskan Bakanlığına verilmiştir. 1/5000 ölçekli olarak hazırlanan bu plan 10.05.1978 tarihinde onanarak yürürlüğe girmiş, nazım plan kararları doğrultusunda hazırlanan 1/1000 ölçekli 19 kenar mahalleye ilişkin uygulama planları ise 17.12 1980 tarihinde onanmıştır. Plan müellifinin yetki belgesinin yetersiz oluşu nedeniyle 1/1000 ölçekli uygulama planlarının tamamlanması mümkün olmamıştır...” (Aksoylu ve Koca, 1985).

(EOSB), gelişmeyi ve kentleşmeyi çevresine çekecek ve yayacak bir araç olarak ele alındığı görülmektedir:

“... Kentin ana gelişme bölgeleri, güneydoğu yönündeki Ankara yolu güneyinde kalan alanlar ile güney yönünde kalan düşük kaliteli topraklar olmalıdır. Doğu yönünde kurulmuş bulunan Organize sanayi bölgesi giderek sanayi işgücünün en yoğun olarak yerleşeceği kesim olacağından, organize sanayi bölgesine doğru Ankara yolunun güneyinde yayılan alanların kentin en ağırlıklı gelişme yönü olması gerekecektir. Bu yöndeki ağırlıklı gelişmeyi teşvik etmek için yoğun konut alanları ile desteklenen uzmanlaşmış merkezler bir planlama aracı olarak kullanılabilir...” (Sökmen, 1986).

Organize Sanayi bölgesi kurulduktan sonra, kentin konut dokusu üzerinde Sultandere Toplu Konut uygulamasıyla, yapılaştırmacı etkisini göstermiştir. Ankara yolu üzerinde, Organize Sanayi Bölgesine yakın konumlanmış yerleşim, kent çevresini oluşturan kaçak yapılaşma alanlarının aşılması, kentte merkezden uzak, yüksek ve orta gelir gruplarına yönelik, müstakil toplu konut alanlarının oluşmaya başladığı örnek konut uygulamalarından olmuştur.

Sultandere Toplu Konut yerleşimi gibi konut alanlarıyla Organize Sanayi Bölgesi yönünde gelişmeye başlayan kentin, imar plan kararlarında serbest bırakılan diğer yönlere doğru gelişiminde, ağırlıklı olarak kooperatiflerin etkili olduğu görülmektedir. Örneğin Hisar ve Çağdaş Yapı Kooperatifleri aracılığıyla Yenibağlar Mahallesi’nde yapılan konutlar, kentin doğu yönünde gelişmesinin önemli nedenlerindedir.

2.3 Sonuçlar

Hamburg-Bağdat demiryolunun Eskişehir’den geçen kısmı işletmeye açıldıktan sonra, kentin coğrafi konumunun elverişliliğiyle ulaşım açısından taşıdığı değer artmıştır. Kent, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi üç büyük kenti birbirine bağlayan demiryolu ulaşım ağının üstünde oluşuyla, önemli bir merkez bölge olma özelliği

kazanmıştır. Demiryolunun kente kazandırdığı ulaşım üstünlüğüyle, kır ile kent arasında ticarete dayalı bir ilişki başlamıştır. Böylece ticari organizatör rolü kazanan Eskişehir, demiryolu araçlarının tamiri için kurulan küçük atölye (Cer Atölyesi) ile de sanayi alanında gelişmeye başlamıştır.

“...Demiryolu Cer Atölyesinin büyütülmesinden sonra birçok sanayi ve ticari işyerinin açılmasıyla, Eskişehir 1900’lü yıllara göre en az dört kat genişlemiştir...” (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

Cumhuriyet öncesi sanayi gelişiminin yolunu açan temellerin atılmış olması, coğrafi konumunun elverişliliği gibi nedenlerle, Eskişehir kenti, yeni kurulan devletin modern bir sanayi kenti ve modern bir ulus inşa etme politikasıyla, sanayi alanına yaptığı yatırımların yoğunlaştığı bir kent olmuştur. Böylece Eskişehir kentinin, bir sanayi kenti kimliği kazanmasındaki süreç oluşmaya başlamıştır. Devlet sanayi alanına yatırım yapmayı özellikle önemsemiştir. Bunda belirleyici etken, modern kent yaratmanın temelini, üretime dayalı bir sanayinin oluşturduğu düşüncesi olmuştur. Eskişehir kentinde devletin kurduğu fabrikalar, bu düşüncenin fiziksel inşası olarak karşımıza çıkmaktadır.

“...Bu devlet fabrikalarının, yakınında yer aldıkları kentlerle bir araya gelerek oluşturdukları biçim gerçekte bir ‘sanayi kenti’ tasarımıdır...” (Keskinok, 2007).

Devlet, ülke genelinde olduğu gibi Eskişehir’de de kurduğu fabrikaları, tek bir yapı olarak değil, bütüncül bir kompleks olarak ele almış ve kentle kolayca bütünleşebilecek şekilde konumlandırmıştır. Fabrika yerleşkesinde yer alan tüm tesis ve mekanların kent halkına açık olmasıyla, fabrikalar toplumsal bütünleşmeye de olanak sağlamaktadır. Şekil 2.8’de görülen, Şeker Fabrikası yerleşkesi içinde yer alan balo salonu, bu bütünleşmeyi sağlayan kültürel mekanlara bir örnektir. Yeni devlet tarafından fabrika yerleşkeleri içinde yer verilen balo salonu, sinema salonu gibi

mekanlar, aynı zamanda, Osmanlı toplum yaşamından farklı olarak kadın ve erkeğin birarada bulunmasını teşvik eden Cumhuriyet modernizminin simgeleridir. Yerleşkeler içindeki bu tür mekanların varlığı, çalışana ve üretime verilen değeri göstermesi açısından önemlidir.

Şekil 2.8 Tüm kent halkına açık olan Şeker Fabrikası sosyal tesislerinde baloların ve caz gecelerinin düzenlendiği restoran, 1949 (Uçkan, 2005).

“...Üretimin yanı sıra birer eğitim kurumu gibi çalışan bu sanayi kuruluşları, buldukları kentlerle her anlamda bütünleşme imkanları yaratmışlardır. Bu kentler de devlet fabrikalarının geliştirdiği hizmet olanakları ile gelişme imkanı bulmuştur...” (Keskinok, 2007).

Devlet ülke genelinde kuracağı fabrikalar aracılığıyla, modern bir sanayi kenti yaratmanın yanında, modern bir toplum yaratmayı da hedeflemiştir. Bu düşünceyle Eskişehir kentinde, devletin kurduğu fabrikalarda çalışanlar, yeni bir toplumsal yapı meydana getirmişlerdir. Devlet tarafından oluşturulan yeni toplumsal sınıfın barınma ihtiyacına çözüm arayışıyla, devlet tarafından kentte yeni konut alanları oluşturulmuştur. Bu oluşumda özellikle iki büyük devlet kuruluşunun etkili olduğu görülmektedir. DDY işçilerine kalacak yer istihdam etme kararı ile devlet tarafından bu sanayi kuruluşuna yakın, bahçeler içinde, tek katlı işçi evleri yapılmıştır. Şeker

Fabrikası da benzer şekilde, çalışan memurlarının konut ihtiyacına çözüm arayışı içine girmiş ve yine devlet tarafından, geniş bir yeşil doku içinde, lojmanlar inşa edilmiştir.

“...genelde tek katlı yığma yapılar olan bu lojmanlar, Türkiye’de uygulanan ilk toplu konut örnekleridir. Planlama ilkeleri olarak, Avrupa kaynaklı ‘bahçe şehir’ fikrinden etkilenmiştir...” (Cengizkan, 2009).

Eskişehir’de devlet eliyle oluşturulan işçi evleri ve lojman yerleşimleri, devletin Ankara merkezli başlattığı bahçe şehir⁷ uygulamasının kentte yorumlanmış örnekleridir.

“...Bahçelievler’in ‘bahçe şehir’ konsepti başlangıçta Herman Jansen’in Ankara için yaptığı imar planının bir parçası olmasına karşın, onun sokaklar boyunca uzanan küçük evlerden oluşan daha tekbiçimli sıralar önerisi değiştirilmiş, bunun yerine müstakil bahçeli evler yapılmıştır...” (Bozdoğan, 2002).

⁷ “...Bahçe şehir kavramı ilk kez 1898 yılında İngiltere’de Ebenezer Howard’ın Tomorrow: A Peaceful Path Real Reform (Yarın: Gerçek Reforma Doğru Barışçı Bir Yol) kitabında önerilmiş, yazarın 1902’de yayımlanan Garden Cities of Tomorrow (Yarının Bahçe Şehirleri) kitabında geliştirilmişti. Endüstrileşen İngiltere’nin Londra gibi hızla büyüyen metropollerinde, fakir halkın konut sorunu ve sağlıksız yaşam şartları entellektüel tartışmaların ana konularından biri haline gelmişti. Howard için de bahçe şehrin işçi ve orta sınıfın ekonomik olarak ulaşabileceği bir yerleşke olabilmesi önemliydi. Yazarın gözünde ‘problem hayatın, zenginliğin ve gücün kaynağı olan toprakla halkın ilişkisini yeniden kurmaktır’ Onu kaygılandıran sadece kentteki değil, kırdaki çürümeydi de. Bir yandan kentteki kalabalıklaşma, diğer yandan kırdaki sosyal yoksullaşma önemliydi. Bu amaçla, nüfusu 30.000’i geçmeyen, metropole bir parça uzaklıktaki boş ve ucuz araziler üzerinde sıfırdan inşa edilen, bahçe içinde evlerden oluşan ve ekonomik olarak kendi kendine yetebilen bahçe şehir kuramını geliştirdi. Bahçe şehir hem kent ve kıyı yakınlaştırması, hem yerleşkenin büyümesini engellemesi için tarım alanlarıyla çevrilecekti...” (Akcan, 2009).

Böylece devlet dayatması ile oluşan bu evler, Eskişehir kentine, diğer Anadolu kentlerinin çoğunda görülmeyen, bahçeli konut tipolojisini kazandırmıştır. Devletin, kentin mekansal yapısını modernleştirici etkisi, göçmen yerleşimlerinde de görülür. Göçmenlerin kente gelişiyle oluşan konut ihtiyacı, yine devlet tarafından çözülmüş ve böylece kentte lojman ve işçi konutlarında olduğu gibi, Avrupa kaynaklı bahçe şehir modelinden yorumlanmış, göçmen yerleşimleri oluşturulmuştur.

“... Yeni ulus devletlerin oluşması sırasında, milliyetçilik ideolojisinin en şiddet dolu yaptırımlarından biri olarak uygulanan nüfus değişimleri sonucunda, evlerini, topraklarını, arkadaşlarını, anılarını hepten kaybetmek zorunda kalan aileleri, yeni geldikleri topraklarda bir o kadar zor bir yaşam bekliyordu. Bu göçmenlerden bir kısmı , bahçe şehir ve uzantısındaki toplu konut modelleriyle tasarlanan, dik açıları, düz çizgileri ile çağlar boyu resmi düzenin simgesi olmuş ızgara plan üzerindeki tek tip evlerden kurulu yeni köylere yerleştirilmiş, tarımla uğraşmaya teşvik edilmişlerdir...” (Akcan, 2009).

Bu tez kapsamında, bu kentsel süreçlerin önemi, Eskişehir kentinin kente demiryolunun gelişiyle başlayan ve sanayi gelişim süreciyle gelişen modern yaşam sürecinde, mekansal yapısında geleneksel konut dokusunun yanında, ulusal ölçekte farklılaşan modern bir dokuya sahip olmasıdır. Konutların mekansal olarak müstakil, bahçeler içerisinde ve az katlı inşa edilmiş olmaları bu farklılığı yaratan önemli mekansal özelliklerdendir. Bu oluşumda, köyünden fabrikaya çalışmaya gelen çiftçinin üretim alışkanlıklarını, özel yaşamında da devam ettirebilmesinin şekillendirici etkisi olduğu düşünülmektedir. Bunu Ernst Reuter’in Türkiye’de endüstri işçileri için yapılacak evlerle ilgili önerilerinde görmek mümkündür:

“...Yapılacak toplu konutların, işçilerin aileleriyle yaşayabilecekleri ve bir topluluğun parçası olabilecekleri ‘gerçek’ mahalleler olması gerektiğine dikkat çekmiş, erken bahçe şehir modellerinin uzantısında kentsel ve kırsal yaşamın bir melezini önermişti. Buna göre işçiler ikiz evler ve bahçeler içinde yaşayacak, kendilerine ait arka bahçelerinde meyve sebze yetiştirecek, kendi dışkılarını gübre elde etmek için kullanacaklardı...” (Akcan, 2009).

Bu yeni mekansal yapının, yeni kurulan devlet tarafından oluşturulmuş olması da ayrıca önemlidir. Çünkü bu oluşumlar, imparatorluk devrinin kapandığının ve yeni bir devlet oluşturulduğunun en güçlü mekansal kanıtlarındandır. Üretim işlevinin yanında, çalışanların barınma ihtiyacının da devlet tarafından çözüme kavuşturulması ve mekansal şekillenişte, yaşayanının yaşam tarzının önemszenmesi, yaratılan yeni toplumsal sınıfa ve işgücüne verilen önemi göstermektedir. Eskişehir kentinin bir sanayi kenti olarak kimlik kazanmaya başladığı andan itibaren, mekansal ve toplumsal yapısında meydana gelen değişikliklerin, bir Sümerbank işçisinin gözünden aktarımı da bu düşünceleri desteklemektedir (Ek 2).

1956 yılında, planlı döneme geçişle birlikte, Cumhuriyet modernizminin kentin mekansal yapısına yüklediği anlam değişmeye başlamıştır. Devletin inşa ettiği az katlı, müstakil, bahçeli konut anlayışının yerini, ranta yönelik fiziksel şekillenişler ve kullanımlar almaya başlamıştır. Bu yeni oluşumda, yüksek katlı ve her katın mülkiyeti farklı şahsa ait olabilen apartman tipi yapılaşma etkili olmuştur. Ayrıca alınan kentsel gelişim kararları da bu oluşumu desteklemiştir.

“...1956 onanlı uygulama planında yapı nizamı ve yapılanma koşullarının belirtilmemesi, günün koşullarına göre hazırlanacak uygulama planında geç kalınması, kentte yönetmelik uyarınca uygulama yapılmasına ve bitişik yapı nizamının hakim olmasına neden olmuştur...” (Aksoylu ve Koca, 1985).

Özellikle 1986 yılı makro gelişim kararlarında, kentin gelişim yönlerinin belirlenmesi ve kentin bu yönlerde gelişmesini sağlamak için apartman tipi yüksek katlı yapıların oluşumuna teşvik edilmesi önemlidir. Bu kararlar incelendiğinde, kentin özellikle güney yönde gelişmesine ağırlık verildiği ve bu gelişmeyi sağlamak için yoğun konut alanlarıyla desteklenmiş, uzmanlaşmış merkezlerin bir planlama aracı olarak ele alındığı görülür. Böylece Yenikent yerleşimi kentin güney yönde gelişimini destekleyen organize bir konut yerleşkesi olarak belirlemiştir. Kent planlı büyümesini, daha çok apartman tipi yapılardan oluşan, Yenikent yerleşimi gibi konut kooperatifleri

aracıyla gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu kooperatifler, kentin büyük parçalar şeklinde büyümesine örnek olmuşlardır.

3. ESKİŞEHİR KENTİNİN GELİŞİM SÜRECİNDE LEKE ÖLÇEĞİNDE BELİREN YERLEŞKELER

Bu başlık altında incelenecek olan konut yerleşkelerinin analizinde, Çizelge 3.1’de oluşturulan matriks dikkâte alınacaktır. Bu çizelge ile tüm yerleşkelerde aynı bölümler incelenerek, kentsel evrilmenin iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

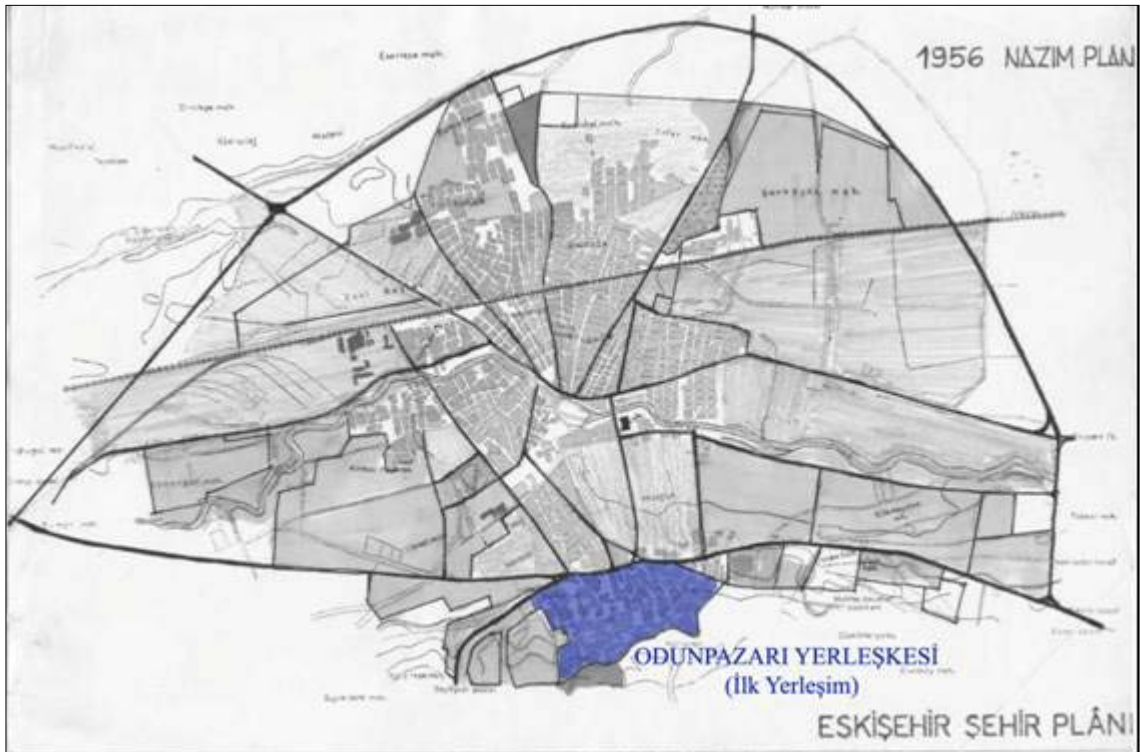
YERLEŞKE		ODUNPAZARI YERLEŞİMİ	DDY LOJMANLARI	ŞEKER FABRİKASI LOJMANLARI	GÖÇMEN KONUTLARI (Yenidoğan M.)	İŞÇİ KONUTLARI (Osmangazi M.)	YENİKENT YERLEŞİMİ
KONUM		Kentin güney yamacında, Porsuk Nehrinin güneyinde, nehirden ve merkezden uzak.	Ticari Merkezin batısında, İstasyon Binası ile Porsuk Nehri arasındaki üçgen alanda yer alır.	Kentin güneydoğusunda , Şeker fabrikası ile Porsuk Nehri arasında, merkezden uzak	Kentin güneydoğusunda , ticari merkez ve Porsuk Nehri'nin güneyinde, merkezden uzak	Kentin kuzeybatısındaki DDY tesislerinin güneybatısında, Porsuk N.'nin kuzeyinde, merkezden uzak	Kentin güneybatısında, Porsuk Nehri'nin güneyinde, nehir ve merkezden uzak
OLUŞUM SÜRECİ		İlk Yerleşim	1910-1920	1933	1950-1953	1953-1956	1983-1987
KENT İLİŞKİSİ	Merkez, Çeper, Ara Bölge	İlk oluşum sürecinde kent merkezi, günümüzde ara bölge	İlk oluşum sürecinde kent çeperi, günümüzde ara bölge	İlk oluşum sürecinde kent çeperi, günümüzde ara bölge	İlk oluşum sürecinde kent çeperi, günümüzde ara bölge	İlk oluşum sürecinde kent çeperi, günümüzde ara bölge	İlk oluşum sürecinde ve günümüzde kent çeperi
KONUT ALANLARI VE ULAŞIM	Mekansal Özellik	Organik sokak örüntüsü	Geniş bir ana arter	Izgara ve organik sokak örüntüsü	Izgara plan tipi	Izgara plan tipi	Geniş bir ana arter ve ızgara sokak ör.
	Kullanım Biçimi	Sosyalleşme alanı	Ulaşım aksı	Sosyalleşme alanı	Sosyalleşme alanı	Sosyalleşme alanı	Ulaşım aksı
KONUTLARIN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ	Kat Yüksekliği	1-2, yer yer 3 katlı	2 katlı	2 katlı	Tek katlı	Tek katlı	5 katlı
	Cephe Özellikleri	Geleneksel	Modern	Modern	Modern	Modern	Satandart, monoton cephe özelliği
KONUTLARIN MEKANSAL ÖZELLİKLERİ	Müstakil, apartman	Bahçeli ve avlulu, müstakil	Avlulu, teraslı apartman	Bahçeli, müstakil	Bahçeli, müstakil	Bahçeli, müstakil	Avlulu apartman
	Değişim, Dönüşüm, Başkalaşım	Özgün özelliklerde bozulmalar var	Özgün özellikler korunuyor	Özgün özellikler korunuyor	Özgün özelliklerde bozulmalar var	Özgün özelliklerde bozulmalar var	İlk hali korunuyor
KULLANICI PROFİLİ		Örgütsel toplum yapısı	Örgütsel toplum yapısı	Örgütsel toplum yapısı	Örgütsel toplum yapısı	Örgütsel toplum yapısı	Birbirine yabancı toplumsal ilişkiler

Çizelge 3.1 Eskişehir kentinde leke ölçeğinde beliren yerleşkelerin analizi

3.1 Planlama Öncesi Dönem

Eskişehir kentinin mekansal yapısında, planlama öncesi dönem leke ölçeğinde beliren ilk konut yerleşim bölgesi, Odunpazarı'dır. Kent bir önceki bölümde görüldüğü gibi önemli gelişim süreçleri yaşamış ve mekansal yapısında Odunpazarı yerleşiminden farklı karakterde, yeni bir yerleşim modeli oluşmuştur. Bu bölümde, Eskişehir kentinde, Odunpazarı yerleşimiyle başlayan ve 1956 yılı planlı döneme geçiş sürecine kadar oluşan yeni konut yerleşkelerinin analizi yapılacaktır. Bu yerleşkelerin irdelenmesinde, kronolojik oluşum süreçleri dikkate alınmıştır.

3.1.1 Odunpazarı Yerleşimi (İlk Yerleşke)

Şekil 3.1 1956 yılı nazım imar planında Eskişehir kentinin ilk konut yerleşim bölgesi, Odunpazarı (S. Özel'den, 2009).

Kentin mekansal yapısında, Cumhuriyet modernizmiyle oluşan yeni yerleşim dokusunun anlaşılmasında, kentin ilk konut yerleşkesinin irdelenmesi önem kazanmaktadır. Bu nedenle, bu bölümde, Eskişehir kentinin tarihsel süreçte bilinen en eski konut yerleşim bölgesi olan Odunpazarı yerleşiminden bahsedilecektir. Yerleşkenin kentte ilk konut yerleşim alanı olarak belirmesi Şekil 3.1’de gösterilmiştir.

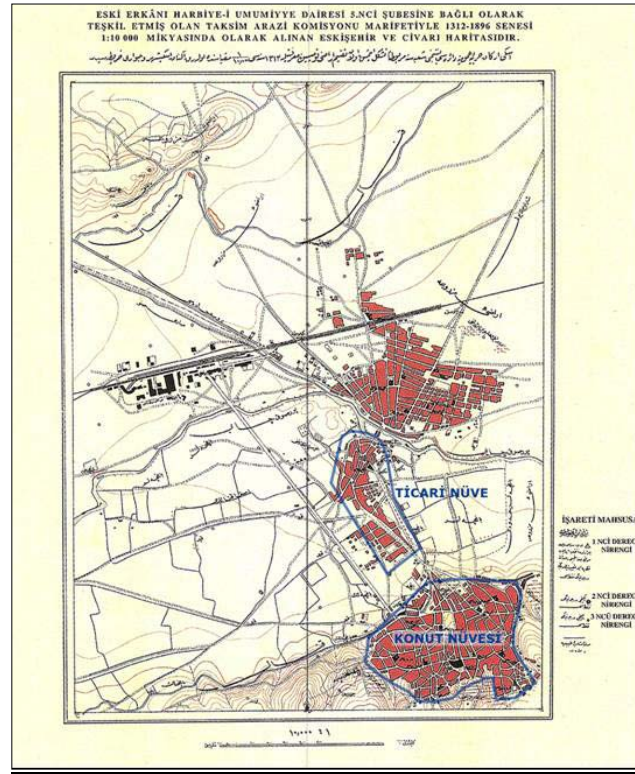
Konum

Şekil 3.2 Odunpazarı yerleşimi uydu görünümü, 2009 (www.googleearth.com).

Odunpazarı yerleşimi Şekil 3.2’de görüldüğü gibi, kentin güney kesimindeki tepelik alanda konumlanmış ve kuzey yönüne doğru gelişen bir alanı kaplamaktadır. İlk yerleşim alanı olarak kentte iki merkez tanımlayan kent nüvesinde, topoğrafyada, kuzeyde yer alan ticari merkezden kopuktur (Şekil 3.3). Yerleşkenin günümüzde kent merkezi ile olan bağlantısı, sonradan açılmış olan Şeyh Şahabettin Caddesi ile sağlanır. Yerleşke arazisi, Porsuk Çayı’nın güney yönünde, topoğrafyada nehirden uzak ve fiziksel olarak yüksek bir plato yamacının önünde yer alır.

Kaynaklardan edinilen bilgilere göre bu yer seçiminde sulak bir yer olan aşağı alan Porsuk Çayı'nda zaman zaman meydana gelen taşmalardan, civardaki bataklıkların varlığından kaynaklanan sıtma gibi bulaşıcı hastalıklardan korunmak ve dışarıdan gelebilecek tehlikeleri kontrol edebilmek etkili olmuştur (Ertin, 1994).

Şekil 3.3 Eskişehir'in ilk kent haritasında kent nüvesi, 1894 (Olca Uçkan ve Uçkan, 2006).

Oluşum Süreci

Eskişehir kenti'nin tarihsel sürecine baktığımızda ilk nüvenin, kentin ana nüvesi olan, güneydeki yamaçta konumlanmış konutların yer aldığı konut yerleşim merkezi olan, Odunpazarı Bölgesi olduğunu görmekteyiz. Kente farklı dönemlerde gelen gezginlerin, kentle ilgili verdikleri bilgiler de bu oluşumu desteklemektedir. Örneğin 1648 yılında şehre gelen Evliya Çelebi, seyahatnamesinde, iki kısımdan oluşan kentin

ikametgâh bölümünün güneydeki tepenin yamaçlarında olduğunu söyleyerek, bugünkü Odunpazarı yerleşimini tariflemektedir (Ertin, 1994).

Yerleşke- Kent İlişkisi

Odunpazarı yerleşimi, en eski tarihsel sürecinde, kent merkezi olma özelliği göstermektedir. Fonksiyonel olarak birbirinden farklı ve yerleşim alanı olarak birbirinden kopuk konumlanışlarıyla kentte iki merkez tanımlayan kent nüvesinde, konut yerleşim merkezi, Odunpazarı Bölgesi' dir (Bkz Şekil 3.3) (Ertin, 1994). Kent zamanla geliştikçe ve fiziksel sınırları yayıldıkça, Odunpazarı Bölgesi kent merkezi olma özelliğini yitirmiştir.

Konut Alanları ve Ulaşım

Şekil 3.4 Odunpazarı yerleşimi genel sokak örüntüsünden bir bölüm (www.googleearth.com).

Mekansal Özellikler: Odunpazarı yerleşimi, geleneksel sivil mimarlık yerleşkesi olduğu için, yerleşke sokaklarında geleneksel yerleşimlerde görülen organik sokak

örüntüsü hakimdir (Şekil 3.4). Sokaklar 2-3 metreyi geçmeyen genişlikte ve yorulma mesafesini aşmayan uzunlukta biçimsel özelliklere sahiptir. Sokakların organik biçimselliği ve ölçekleri, konutların zemin biçimlerini ve yapı adalarının mekansal düzenini belirler. Yerleşimde hakim az katlı konut dokusuyla, sokakların yapısal özelliği, sokak ve konutlar arasında bir ölçek bütünlüğü sağlar. Bu özellik, Odunpazarı geleneksel sokaklarına kentin yeni yerleşme alanlarındaki sokaklarda çok nadir olarak görülen, önemli bir nitelik kazandırır.

Yerleşimde 1971 yılında, Odunpazarı'nının ortasından geçecek şekilde Şeyh Şahabettin Caddesi açılmıştır (Bkz Şekil 3.4). Bu cadde biçimsel olarak dar sokakların tersine, geniş bir ulaşım aksıdır (Olçay Uçkan ve Uçkan, 2006). Odunpazarı yerleşiminin kuzey-güney aksında tek bir güzergâh boyunca, doğrusal bir hat oluşturur. Böylece Odunpazarı organik sokaklarından farklılaşır.

“...Yol yapım çalışmaları Odunpazarı içindeki sokakların görünümünü olumsuz etkilemiş, bu çalışmalar sırasında çıkmaz sokakları oluşturan yapı adaları değiştirilmiş ve mevcut yollar asfalt kaplanarak özgün yapıları bozulmuştur...” (Olçay Uçkan ve Uçkan, 2004).

Kullanım Biçimi: Odunpazarı yerleşiminin geleneksel sokakları, daha çok yaya kullanımına yönelik özellikler gösterir. Çıkmaz sokaklar, kapı önlerindeki kaldırımlar, sokakların kesişim noktası veya konutların yerleşim biçimlenişine göre oluşan meydan veya meydancıklar, sokakların yayalar tarafından kullanılan sosyalleşme alanlarıdır. Şekil 3.5’de çıkmaz sokak buluşmalarından bir örnek gösterilmiştir. Genel sokak örüntüsü içinde yer alan bu noktasal alanlar, özellikle kadınlar ve çocuklar tarafından iletişim ve eylem mekanı olarak kullanılan, sosyal mekan alanlarıdır (Tural, 1996).

Odunpazarı’nda sokaklar yerleşimde yaşayanlar tarafından kendilerine aitmiş gibi kullanılır. Bu kullanım kamusal alan olan sokağı, yarı- özel mekana dönüştürür. Odunpazarı geleneksel sokaklarının yarı-özel mekan özelliği, yerleşimde sonradan açılmış Şeyh Şahabettin Caddesi’nde görülmez. Bu cadde geniş bir ulaşım aksı

olmasıyla, yayadan çok araç kullanımına yönelik olan, kamusal bir alandır. Geleneksel sokaklarda görülen yaya sirkülasyon yoğunluğu, bu yol üzerinde yerini araç sirkülasyonuna bırakır. Bu kullanımda, civarındaki konutların ticari birimlere dönüşmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

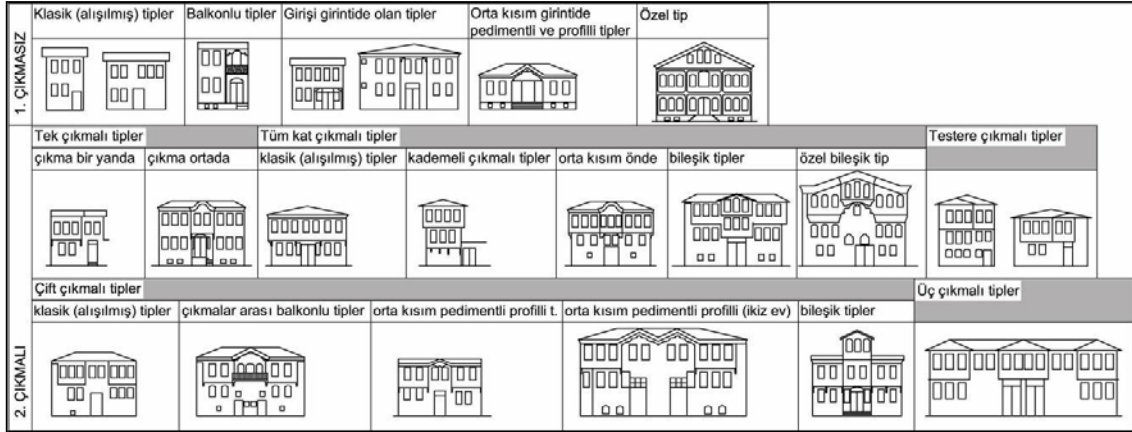
Şekil 3.5 Çıkma sokak buluşmalarından bir örnek, 2005.

Konutların Fiziksel Özellikleri

Kat Yükseklikleri: Bölgenin hakim yapı yüksekliğini belirleyen evlerde en çok yinelenen kat adedi ikidir. Tek katlı ya da kısmen üç katlı evlere de rastlamak mümkündür. Sonradan açılan Şeyh Şahabettin ve Lise Caddeleri üzerinde, geleneksel konut dokusundan farklı, 5-6 katlı yapılar oluştuğu görülür. Bu yapılar genel Odunpazarı yerleşiminde azınlıktadır ve hakim kat yüksekliğini 1-2 katlı konutlar oluşturur. Evlerin az katlı olması, yerleşimde yatay yayılımın hakim olduğu bir görünüm sergiler.

Cephe Özellikleri: Odunpazarı yerleşimindeki konutların cephe özelliklerine bakıldığında, çoğunun geleneksel mimariyi yansıtacak karakterde ve birbirinden farklı zenginlikte olduğu görülür (Şekil 3.6).

“...Odunpazarı yerleşiminde konutların cepheleri oldukça yalın, belirli ilkelere sahip, birbiriyle uyumlu, ve saygılı biçimde oluşturulmuştur. Buna karşın şaşırtıcı biçimde zengin biçimsel çeşitlilik ve görsel değerler içermektedir...” (Baraz, 1999).

Şekil 3.6 Odunpazarı evlerinin cephe tipleri (Acar, 1988; Kıvılcım'dan, 2008).

Yapıların cephelerinde çeşitliliği arttıran ve zenginleştiren öğelerden birisini giriş kapıları oluşturur. Kapılar, giriş ve birincil cepheleri sokak tarafından olan çoğu Odunpazarı evinde, sokak cephesinde yer almışlar ve yapının ölçeğine göre tek kanat ya da çift kanat olarak tasarlanmışlardır. Boyut olarak iki farklı ölçeğe sahip olduğu görülen giriş kapıları, kendi içlerinde, sahip oldukları süsleme elemanları ve biçimsel zenginlikle farklılaşırlar. Bazı evlerin giriş kapılarında, süslü ve incelikli bir ahşap kullanımı hakimken, bazı evlerinkinde ise son derece sade bir ahşap uygulaması görülür. Ahşap kullanım biçiminin kapılara kazandırdığı farklılık, çoğu kapının tepe pencerelerinde de yaratılır. Bu pencerelerin bazılarının, çok süslü ahşap elemanlarla bezendiği görülür. Bazen de tepe penceresi üstünde görülen süslü ahşap elemanın yerini, ferforje parmaklık uygulaması alır. Böylece giriş kapısı, yer aldığı cephe yüzeyinde, önemli bir cephe elemanı olarak vurgulanır. Bu vurgu, çoğu yapının yaptığı girinti ve çıkmalarla da belirginleştirilir. Örneğin çift kanat kapıların çoğu, yapıların yüzeyde içe doğru çekilme yaparak yarattığı bir niş içerisinde ya da sokak kotundan merdivenle yükseltilerek, cephe yüzeylerinde vurgulanmışlardır (Sönmez, 1984; Baraz, 1996).

Kapılar gibi yapıların cephelerinde çeşitliliği arttıran ve zenginleştiren öğelerden birisi olan pencerelerin, kapılar gibi önemli bir cephe elemanı olarak ele alınışı, daha çok çıkma yapan üst katlarda görülür. Bu yüzeylerde yer alan pencereler, alt kat pencerelerinden daha çok sayıda, boyut olarak daha büyük ve sahip oldukları süsleme elemanları bakımından daha zengin biçimsel özelliğe sahiptir. Bu zenginlik, pencerelerin ahşap oyma profilleri ile biçimlendirilen pencere altı ve üstü silmeleri, farklı pencere kayıt ve pencere altı pano uygulamaları ile elde edilmeye çalışılır (Sönmez, 1984). Pencere altı silmeleri, yapıların yataylığını vurgulayacak şekilde tüm cephe yüzeyini dolaşır ve yapıya bir süsleme elemanı olarak görsel bir zenginlik kazandırır (Şekil 3.7).

Şekil 3.7 Mumcuoğlu Sokak, No: 30'daki konutta pencere uygulaması (N. Hacıoğlu'ndan, 2009⁸).

Daha çok yapıların üst katlarında başvurulan bu süsleme yöntemine, çoğunlukla çıkma yapan üst katların, çıkmalarını taşıyıcı bir görevi olan ahşap payandalar da eklenir. Çoğu üst katı çıkmalı olan Odunpazarı geleneksel konutlarında, çıkmaları desteklemek amacıyla kullanılan ahşap payandalar, her evde farklı biçimde ve çeşitlilikte olan, yapının önemli cephe öğelerindedir. Yapı cephesinde payandaya verilen önem, payandaların profillerle ve oymalarla süslenecek, vurgulanışından belli olur. Genellikle çıkma altında görülen payanda uygulaması, bazı evlerde saçak altında da tekrar edilir. Saçak altı

⁸ Y. Mimar, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Proje Şube Birimi.

uygulamalarında, farklı açılara kırılan saçağın kırılma noktalarını tanımlayacak şekilde ele alınmış ve payandalar arası, saçak altı, genellikle ahşap profillerle kaplanmıştır. Böylece payandalar, Odunpazarı geleneksel konutlarının, cephe karakterini tanımlayan önemli cephe elemanlarından birisi olarak kaşımıza çıkar (Acar, 1981).

Odunpazarı geleneksel konutlarının cephe elemanlarının, yapıların tüm cephelerinde, aynı biçimsel zenginlikte yer almadığı görülür. Bu özellikte, yapıların parsel içi konumlanışları etkili olur. Yan ve arka bahçeli konutlarda, sokak cephesi, konsollarıyla, çıkmalarıyla veya kullanılan süsleme elemanlarıyla gösterişli ve özenli düzenlenerek, daha sade olan yan ve arka bahçe cephelerinden farklılaşır. Köşe parsellerde yer alan konutların ise, tüm cephelerine aynı özen gösterilerek, yapıya aynı mimari karakterde bir cephe düzeninin hakim olması sağlanır.

Konutların Mekansal Özellikleri

Odunpazarı yerleşimindeki evlerin genel tasarım özelliklerinde, içinde yaşayanların yaşama, doğaya ve çevreye bağlılıklarını görmek mümkündür. Konut dokusundaki çoğu evin, bahçeli ve avlulu olması bu bağlılığın en önemli göstergelerinden birisidir. Günlük aile yaşamının büyük bölümü bahçelerde geçer. Bahçeler ve avlular, yarı-açık, açık ve kapalı mekanlardan oluşan geleneksel konutların yarı-açık alanlarını oluşturur. Bu alanların yarı-açık alan olma özelliği görünümde fiziksel olarak çevrelendikleri bahçe duvarları ile belirlenir. Böylece bahçe duvarları, yaşam tarzının bir yansıması olarak dışa karşı mahremiyeti sağlayan, aile yaşamını koruyan ve kapatan sınırlayıcı bir öge olma özelliği kazanır. Konutların bahçe duvarları, sokakların organik biçimine uyum içinde şekillenir. Evlerin servis hacimlerine yer verilen zemin katları da bu şekle uyar ve evin kendi iç yaşamına dönük bir avlu ya da bahçeye açılır. Yaşam alanı olarak kullanılan üst katlar, yaptıkları çıkmalarla, alt kattan farklı olarak sokaktan bağımsız biçimlenir ve zeminde görülen bu organik biçimi düzeltir. Çıkmaların ölçülerini rahat görme, işitme uzaklığı sınırlarını gözetme ve toplumsal uzaklık sınırlarını aşmama gibi bölge insanının yaşamsal özelliğinden kaynaklanan gereksinimler belirler (Tutal, 1996).

Sokağın derinlemesine algısı için, çıkmaların köşelerine açılan köşe pencereleri bu gereksinimlerin geleneksel Odunpazarı konutlarındaki fiziksel yansımalarıdır. Birbirini

kesen iki sokağın kesiştiği köşe parsellerde her iki yöne taşan çıkmalardaki köşe pencereleri, farklı açılardaki sokakları görerek dış mekan algısının sürekliliğini sağlar. Böylece sokak ve manzara ile kurulan ilişki, o konutta yaşayanları evin dışına, sokağı ise evin içine taşır. Pencerelerin konumlanışında komşu evin mahremiyetine saygı da görülür ve hiçbir pencere diğer evlerin pencereleriyle aynı doğrultuda yer almaz. Üst katta kullanılan pencereler, alt kattaki pencerelerin boyutlarından büyük ve daha çok sayıdadır. Bu kullanımda üst katların konut dışı yaşama açılma, alt katların ise mahreme dönük olma özelliği vardır (Acar, 1981).

Özel yaşamın kamusalallaştığı alanlar ise kapı ve kapı önleridir. Kapılar eşikleriyle, varsa merdivenleriyle, bazı evlerde içe doğru çekilmeler şeklinde konumlanışlarıyla geçiş mekanı olmalarına ilaveten, sosyal mekan olma anlamı da kazanır (Tutal, 1996). Örneğin kapı önlerinde ayaküstü sohbet edenlere, evcilik oynayan çocuklara çok sık rastlanır.

Son zamanlarda yerel yönetimler tarafından geleneksel doku içerisinde restorasyon ve sokak iyileştirme çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmaların yerel yönetimlerin, parsellerinde yaptıkları restorasyon çalışmaları, bazı sokaklarda yaptıkları iyileştirme çalışmaları ve özel sahipleri olan evlerde yapılan cephe restitüsyon çalışmaları şeklinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Kamu kuruluşlarınca restorasyonu yapılan evlerin bazıları, halka yönelik küçük el sanatları atölyesi şeklinde kullanılmakta, bazılarının da konuk evi olarak kullanılması düşünülmektedir. Genel Odunpazarı konut dokusu içerisinde bazı evlerin zemin katlarında turizm şirketi, kahvaltı salonu gibi ticari birimlerin oluştuğu görülmektedir.

Restorasyon ve sokak iyileştirme çalışmalarıyla değişim, dönüşüm ve başkalaşım geçiren Odunpazarı yerleşiminde, hergün okullardan öğretmenleri eşliğinde yerleşimi gezmeye gelen ilköğretim öğrencilerini görmek mümkündür. Yerel yönetimin gerçekleştirdiği kentsel dönüşümün, kent belleğinin sürdürülebilir kılınması açısından eğitim boyutunda ele alındığı anlaşılmaktadır.

Kullanıcı Profili

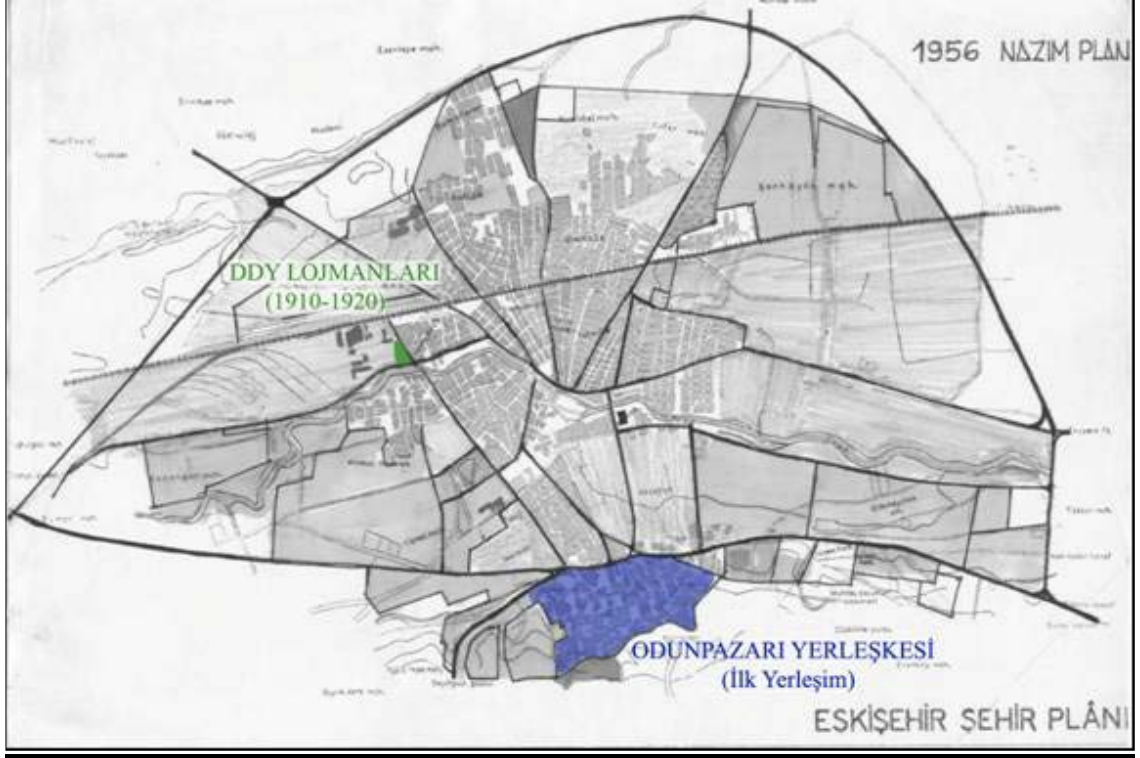
Odunpazarı yerleşiminde, mahalle halkından olmayan birinin yabancı olarak görüldüğü, örgütsel bir toplum yapısı vardır (Tutal, 1996). Böyle bir yapının oluşmasında ağırlıklı olarak, komşuluk ilişkilerinin oldukça önemsenmesi ve güçlü yaşatılması etkili olur.

Herkesin birbirini tanıdığı mahalle halkı arasında, yardımlaşma ve dayanışma içerisinde bir kamusal yaşam oluşturulmuştur. Günlük yaşamı kuşatan bu toplumsal birliktelik, çoğu özel günün ve o günlere ait geleneksel davranışların güncelliğini koruyarak sürmesinde etkili olur. Örneğin bayram, sünnet düğünü, cenaze gibi yaşatılan özel günlerde, hane halkı ve komşular arasında paylaşım ve birlikteliklerin yoğun olduğu davranış modelleri sergilenir. Komşularla hep beraber gidilen hamam gelenekleri ise yok olan bir etkinliktir. Suyun, Odunpazarı evlerine girmesi ve yıkanma işlevi için evlere sonradan banyoların eklenmesi önceden çok yaygın olan bu geleneğin zamanla unutulmasına yol açar (Baraz, 1999).

Geleneksel Türk aile yapısı olan geniş aile yapısı, Odunpazarı'nda değişen ve yokolmaya doğru giden bir dönüşüm yaşamaktadır; birden fazla ailenin bir arada yaşama geleneği, çoğu evde terk edilerek çekirdek aile tipi yaşama başladığı görülmektedir (Tutal, 1996).

Odunpazarı'nda günümüzde yaşayan halkın büyük çoğunluğu, ilerleyen zaman sürecinde buraya yerleşmiş, Odunpazarı yerlisi olmayanlardan oluşur. Sonradan Odunpazarı'na yerleşen kişilerle yapılan görüşmeler, burdaki geleneksel yaşamla uyum içerisinde, geldikleri yere özlem duymadan yaşantılarına devam ettiklerini göstermektedir. Bu süreklilikte mevcut toplumsal yapı tarafından kolay benimsenmiş etkili olur. Odunpazarı'ndan ayrılıp Eskişehir'in başka semtlerinde yaşamayı tercih edenler daha çok genç kuşaktır. Burda kalmayı tercih edenlerin çoğunluğunu ise yaşlı kuşak oluşturur. Tarihi dokuda yaşanmış ve belleklerde iz bırakmış hatıralar, geçmişle olan duygusal ve sosyal bağlar, bu kuşak tarafından yerleşimin terk edilmemesini sağlayan nedenler olarak görülmektedir.

3.1.2 DDY Lojmanları (1910-1920)

Şekil 3.8 1956 yılı nazım imar planında DDY Lojmanları (S. Özel'den, 2009).

Eskişehir kentine demiryolunun gelişi, kentin mekansal yapısında köklü yeniliklerin nedenini oluşturur. Osmanlı Dönemi'nde, demiryolu kente geldikten sonra, demiryolu çalışanlarının konut ihtiyacı, oluşturulan lojmanlarla çözülmeye çalışılır. Eskişehir kentinde DDY lojmanları, bu amaçla oluşturulan bir yerleşke olarak belirir. 1894 yılında Berlin-Bağdat demiryolu hattı işletmeye açıldıktan sonra kentin mekansal yapısında beliren yerleşke, Şekil 3.8'de gösterilmiştir.

Konum

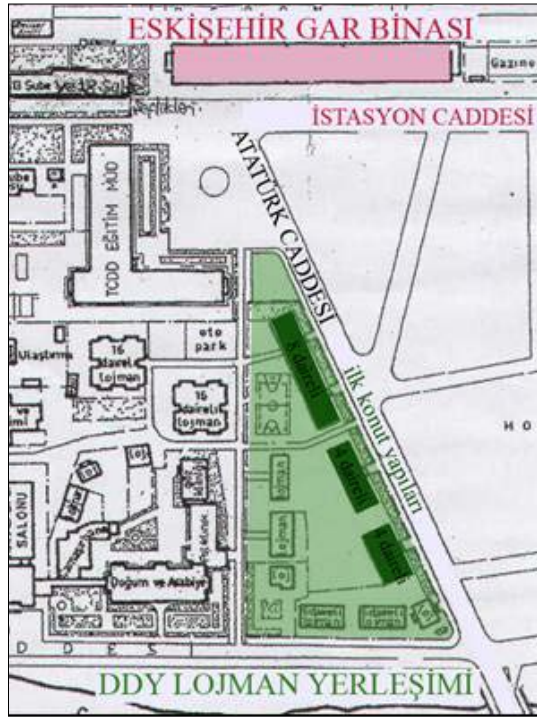
Şekil 3.9 DDY yerleşimi uydu görünümü, 2009 (www.googleearth.com).

DDY lojman yerleşimi, kentin ticari merkezinin batısında, İstasyon binasına yürüme mesafesinde bir demiryolu yerleşkesidir. Kızılcıklı Mahmut Pehlivan Caddesi ile Atatürk Caddesi'nin kesiştiği, Atatürk Caddesi'nin batı köşesindeki üçgen alanda konumlanmıştır. Yerleşimin ilk konut yapıları, kuzeyde Porsuk Nehri'ne, güneyde İstasyon Binası'na ve doğuda Atatürk Caddesi'ne cephelenmiştir. Gar Binası ile eski yerleşim Odunpazarı arasında uzanan Atatürk Caddesi kentin en eski ve en önemli ulaşım akslarından birisidir ve yerleşkenin konumlanışında belirleyici faktörlerdendir.

Oluşum Süreci

DDY lojman yerleşkesi, kendi içinde farklı dönemlerde yapılmış yapı gruplarından oluşur. Şekil 3.10'da gösterilen üç konut yerleşimi, yerleşkenin ilk konut yapılarıdır ve 1894 yılında Berlin-Bağdat demiryolu işletmeye açıldıktan sonra ,

Almanlar tarafından yapıldıkları bilinmektedir (N. Tüfek, 2009, Sözlü Görüşme⁹). Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıkları Kurulu'ndan edinilen bilgi, yapım yılları olarak 1910-1920 zaman aralığını göstermektedir. Yapım sürecinin on yıla yayılmasında, araya giren Birinci Dünya Savaşı'nın etkili olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3.10 DDY yerleşiminde ilk konut yapıları (N. Tüfek'ten, 2009).

Yerleşke- Kent İlişkisi

Yerleşim ilk yapıldığı zaman, kent merkezine yakın kent çeperi tariflemektedir. Günümüzde ise kentin ticari merkezinin batısında ve bu merkeze yakın konumlanmış bir ara bölgede yer alır.

⁹ Mimar, Tülomsaş Çalışanı.

Konut Alanları ve Ulaşım

Mekansal Özellik: İlk yapılan blokların ön cephesi boyunca uzanan Atatürk Caddesi, geleneksel dar sokakların tersine, geniş bir ana arterdir. Bu, kente demiryolunun gelişiyile başlayan modernleşme sürecinin ve kentin modernleşmesinin fiziksel mekanda görülen yansımalarındandır. Fiziksel olarak kuzeyde, ovada yer alan İstasyon Binası ile güneyde tepelik alanda konumlanmış Odunpazarı yerleşimi arasında yer alır ve iki yerleşimi topoğrafyada bağlayıcı özellik gösterir.

Blokların sağ yan cephelerine paralel uzanan Kızılcıklı Mahmut Pehlivan Caddesi, kuzey-güney aksında uzanan Atatürk Caddesini, doğu-batı aksında dik kesecek şekilde yer alır.

Kullanım Biçimi: Yerleşke ile ilişkili caddeler ana arter olma özelliği gösterir ve toplumsal olarak sosyalleşmeye uygun alanlar yaratmaz. Yalnızca yerleşimde yaşayanlar tarafından değil, tüm kent halkı tarafından yoğun olarak kullanılan ulaşım akslarıdır. Caddelerde görülen yaya yoğunluğuna, araç yoğunluğu da eklenir. Bu kullanımda, Atatürk Caddesi'nin kuzeyde hala aktif olarak kullanılan İstasyon Binası ile güneyde, kentin en eski konut yerleşim merkezi olan Odunpazarı yerleşimi arasında uzanan bağlantı aksı olması etkilidir.

Konutların Fiziksel Özellikleri

Kat Yükseklikleri: İlk konutlar iki katlı olacak şekilde yapılmışlardır. Daha sonraki dönemlerde yapılanlardan, oluşumları günümüze yakın tarihlenenler 6-7 katlı apartman bloklarıdır. Yerleşimde çok katlı yapılaşma olsada, hakim kat adedi ikidir ve bu görünümde yatay bir yayılım sergiler.

Cephe Özellikleri: Binaların genelinde oldukça sade bir cephe görünümü hakimdir. Bu sadeliği vurgulayan, daha çok cephe elemanlarının kullanımındaki yalınlık olarak görülmektedir.

Şekil 3.11 4 daireli lojman konutu ve köşe balkon detayı (Eskişehir Bölge Koruma Kurulu Arşivi, 2009).

Blokların ana girişleri, blok yüzeyinden içe çekilerek yaratılan boşlukla tanımlanır ve çift kanat ahşap giriş kapılarıyla odaklanır. Ön cephede içe çekilmeyle yapılan giriş tanımı, yapıya arka avludan girişi sağlayan kısımda içe çekilme yapmadan, beton bir saçakla vurgulanmaya çalışılır. Blokların ön ve arka cephelerinde girişler için başvuru tanımlama yöntemine, benzer şekilde yapıların bazı pencerelerinde de başvuru yapılır. Lento ile denizlik arasında kalan parapet, içe çekilme yaparak duvar yüzeyinden farklılaşır. Böylece oluşan düşey çizgisellik, alt ve üst kat pencerelerini bir çerçeve içinde birleştirerek, vurgulanmalarını sağlar. Bu uygulama, blokların genellikle ön cephelerindeki pencerelerdedir ve bu şekilde oluşturulan düşey çizgiselliğin, yapıların yatay görünümünü kırmaya yönelik olarak oluşturulduğu görülür. Cephe yüzeylerindeki

balkonlar ise, daha çok yapının yataylığını vurgular özellik gösterir. Köşelerde yer alanları, teras özelliğindedir ve yapının ön cephe yüzeyinde genişçe bir boşluk yaratır. Bu boşluklar, alt ve üst kat köşe balkonlarında, farklı biçimde korkuluklarla sınırlandırılmıştır. Üst kat korkuluklarında beton görünümlü, doluluk ve boşluklu bir yüzey oluşturulmuşken, alt kat korkuluklarında, ahşap bir ızgara kullanıldığı görülür (Şekil 3.11).

Köşe balkonlarda görülen bu farklı uygulama, yerini diğer balkon korkuluklarında beton görünümlü standart bir dile bırakır. Binanın balkon korkuluklarıyla yatay yayılımının vurgusu, saçakla da desteklenir. Saçak altlarında uygulanan ahşap süsleme elemanlarının, yatay doğrultuda tüm saçak boyunca uzanması, bu desteği sağlar.

Konutların Mekansal Özellikleri

DDY lojman yerleşiminin ilk konutları, mekansal olarak yarı-özel bir bahçe içerisinde tasarlanmışlardır. Yerleşkedeki konutların yer aldığı bahçe, yapıların ön cephesinde, kamusal bir alan olan Atatürk Caddesi'nden, 2-3 metre içe çekilerek oluşturulmuş, yapıların arka cephesinde 4-5 metre genişlen bir avlu özelliği gösterir. Blokların tamamında ana giriş, ön cephedeki bahçe kısmından verilmiş ve avluya çıkış yapıların arka cephesinden sağlanmıştır. Ön bahçenin, kamusal alanı yarı-özel mekana dönüştürücü etkisi, arka bahçede yaratılan avluyla daha da kuvvetlendirilir. Avlu geniş bir yeşil alan olarak tasarlanmış, tüm lojman sakinlerinin kullanımına yönelik bir kamusal alan özelliği gösterir. Böylece ön bahçe gibi, avlu da yarı-özel mekan olma anlamı kazanır. Dış mekanda görülen yarı-özel alanlar, konut özel yaşamında balkon ya da teraslarla yaratılmaya çalışılır. Her bir lojman dairesinin sahip olduğu teras ya da balkonlar, yapıların dış mekan ilişkisini kurdukları ve aile özel yaşamını konut dışına taşıyan yerler olarak görülmektedir. Böylece konut içi özel yaşam, daha çok avluda görülen yarı-özel yaşama katılır. Yapıların ölçek olarak az katlı tasarlanmış olmaları da, yapının avlu ve bahçe ile olan fiziksel ilişkinin sürekliliğini sağlar niteliktedir. Bu süreklilikte yapıların geniş pencerelere sahip olması da etkilidir. Yapılarda oldukça büyük ölçeklerde pencerelerin kullanılması ve bu pencerelerin demir parmaklıklarla

kapatılmaması, ev içinde dış mekan ilişkisinin sürekliliğini sağlar özellik gösterir. Bu özellik modern evin, ışığa verdiği önemi yansıtmaya açısından dikkat çeker.

Yapılar günümüzde geçmişte olduğu gibi Tülomsaş çalışanlarına hizmet eden, konaklama birimleri olarak hizmet vermektedir. Kamu konut yerleşkesi olma özelliği, geçmişten süregelen işlevsel yapısını devam ettirmektedir.

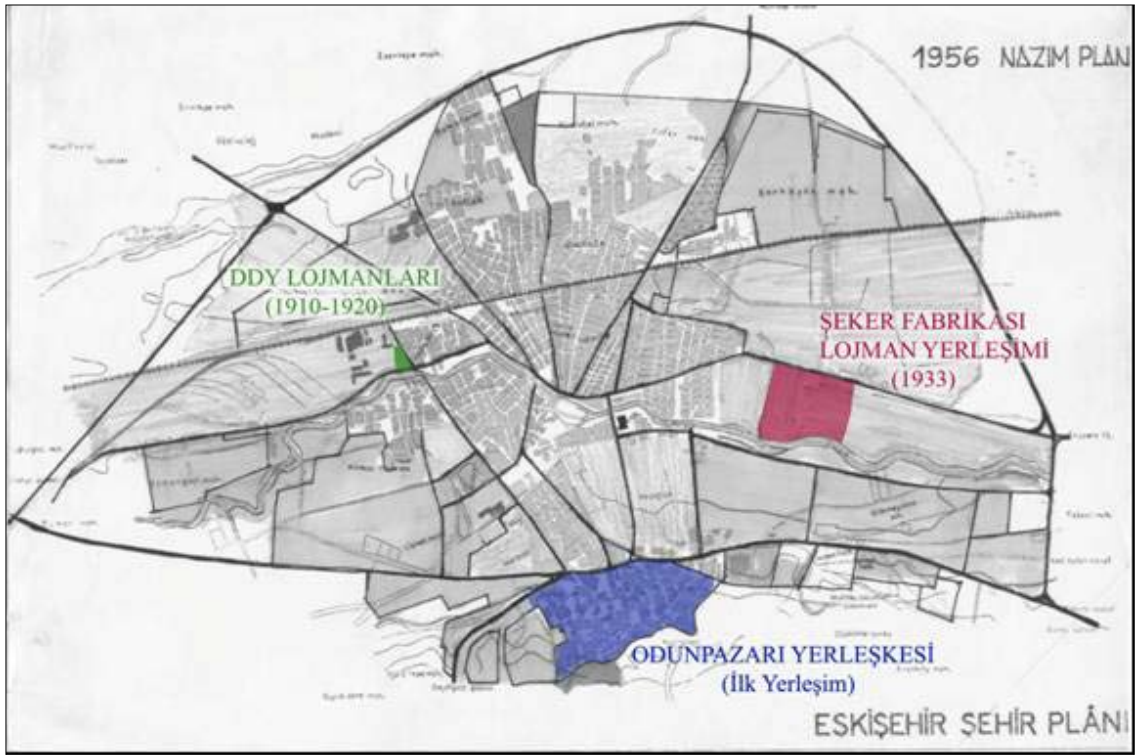
Kullanıcı Profili

DDY yerleşkesinde yaşayanlarla yapılan görüşmeler, toplumsal olarak herkesin birbirini tanıdığı sosyal bir yapının olduğunu göstermektedir. Yerleşkenin geçmişten süregelen lojman yerleşkesi olma özelliği ve oturanların ancak ilgili kurum çalışanı olma şartı, bu yapının oluşumunun temelini oluşturur. Çizelge 3.2’ de görüldüğü gibi yerleşimin bir bölümünde oturan kişilerin hepsi aynı yerde çalışmakta ve bu durum tüm yerleşke sakinleri için geçerli olmaktadır. Aynı yerde çalışıyor olmanın getirdiği tanışıklık, özel yaşamda da devam eder ve komşuluk ilişkilerinde güçlü sosyal bağlar oluşmasına neden olur. Bu güçlü bağ, yalnızca oturlan blok sakinleri ile sınırlı kurulmamakta, tüm yerleşkedeki konut sakinlerini de kapsamaktadır. Yerleşimden ayrılanların boşalttığı konutlara yerleşenler, bu toplumsal yapıya kolay uyum sağlar ve böylece komşuluk ilişkilerindeki güçlü sosyal bağlar süreklilik kazanır.

Kapı No	Yaşayan Kişi	Çalıştığı Kurum	Görevi
1	Mustafa Tezel	TÜLOMSAŞ	Müfettiş
2	İsa Öztürk	TÜLOMSAŞ	Şube Müdürü
3	Hilmi Baştürk	TÜLOMSAŞ	Genel Müdür Yrd.
4	Celal Demir	TÜLOMSAŞ	Diş Takım Kalıp Müdürü
Bodrum Kat	Ahmet Aydoğan	TÜLOMSAŞ	Memur

Çizelge 3.2 P300, 8 dairesli lojman yerleşiminin Kapı No: 105 olan 4 dairesli blokta yaşayanların çalışma alanları, 2009.

3.1.3 Şeker Fabrikası Lojmanları (1933)

Şekil 3.12 1956 yılı nazım imar planında, kronolojik süreçte daha erken oluşan yerleşkelerle birlikte Şeker Fabrikası lojman yerleşimi (S. Özel'den, 2009).

Eskişehir kentinde, sanayi kuruluşlarının konut alanına etkisiyle ortaya çıkmış evlerin ilk örnekleri, ağırlıklı olarak memurlar için yapılan lojmanlardan oluşur. Bu lojmanlar, genellikle kamu kuruluşlarının çalışan memurların konut ihtiyacına çözüm bulmak amacıyla, ilişkili sanayi kurumu civarında devlet tarafından oluşturulmuş yerleşimlerdir (Uçkan, 2005). Şeker Fabrikası lojmanları, Eskişehir kentinde Şeker Fabrikası işletmeye açıldıktan sonra, çalışan memurları için devlet tarafından fabrika civarında oluşturulmuş bu yerleşimlerden birisidir. Fabrika yapısıyla birlikte bütüncül bir kompleks içerisinde yer alan yerleşimin, kronolojik süreç içerisinde, diğer yerleşkelerle birlikte kentsel mekanda belirmesi Şekil 3.12’ de gösterilmiştir.

Konum

Şekil 3.13 Şeker Fabrikası Yerleşkesi uydu görünümü, 2009 (www.googleearth.com).

Lojman blokları, fabrika sanayi tesisiyle birlikte bütüncül bir kompleks olarak tasarlanmış ve yer seçiminde fabrika yapısına yakınlık temel faktörlerden olmuştur. Bu nedenle sanayi tesisinin yer seçimini belirleyen Porsuk Nehri ve Eskişehir-Ankara çevre

yolunun varlığı, yerleşimin konumunun da temel belirleyicilerindedir. Ayrıca konumlandığı arazinin devlete ait olması da bu seçime yön veren bir faktör olarak görülür (Cengizkan, 2009). Bütüncül bir kompleks olan yerleşim, kentin güneydoğusunda yer alır ve bu kompleks içerisindeki lojmanlar da fabrika üretim tesislerinin güneyinde konumlanır. Lojman yerleşkesi kuzey yönünde Eskişehir-Ankara çevre yolu ile, güney yönünde de Porsuk nehri ile sınırlanır. Böylece konut bloklarının zıt yönlerdeki iki mekansal sınırı, birbirine paralel uzanan, çevreyolu ve Porsuk Nehri arasında kalan bir özellik gösterir. Konumlandığı arazinin yoğun bir yeşil dokuya sahip olduğu ve bu yeşil dokunun kent arazisinde oldukça geniş bir alan kapladığı görülmektedir (Şekil 3.13).

Oluşum Süreci

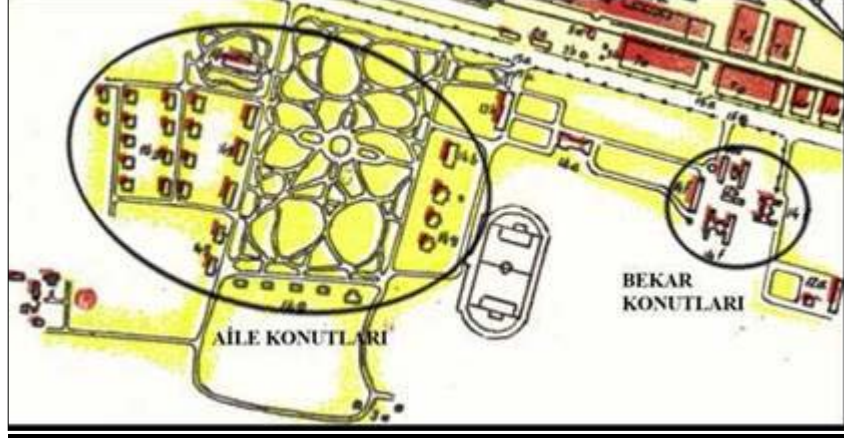
Şeker Fabrikası lojman yerleşiminin Eskişehir kentinde belirmesi, Şeker Fabrikası'nın 1933 yılında işletmeye açıldığı yıllara dayanır.

Yerleşimin tasarım, kaynaklarda yazan bilgilere göre, 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından itibaren on yıl içerisinde olmuş ve yerleşimin lojman tesislerini de kapsayan bütüncül tasarımı, Alman Mimar Fritz August Breuhaus tarafından yapılmıştır (Bozdoğan, 2002).

Yerleşke- Kent İlişkisi

Yerleşim ilk oluşturulduğu zaman, kentin ticari merkezinden ve konut yerleşim alanlarından uzakta, kent dışında konumlanmış fabrika sanayi tesisine yakın yer alışıyla kent çeperi tarifler. Zamanla kentsel boşlukların yapı kütleleriyle dolmasıyla yeniden tariflenen kentsel sınırlara bağlı olarak, kent çeperi olma özelliği kaybolur ve yerleşim kent merkezi ile kent çeperi arasında kalan bir ara bölge özelliği kazanır.

Konut Alanları ve Ulaşım

Şekil 3.14 Vaziyet planında Şeker Fabrikası Lojman Yerleşkesi ve sokak (Ayhan, 2006).

Mekansal Özellik: Yerleşimin kuzeyinde yer alan Eskişehir-Ankara çevre yolu, 9-10 metre genişliğinde bir ana arterdir. Sınırları fiziksel bariyerlerle belirlenmiş yerleşim, sınırları dışına bu ulaşım aksı ile açılır. Bir ucu kent merkezine uzandığı için, kent merkezinden uzakta yer alan yerleşimin, merkezle olan bağlantısı bu arter ile kurulur. Yerleşim, sınırları içinde bu ulaşım aksına tek bir bağlantı yolu ile açılan iç sokaklara sahiptir. Bu iç sokaklarda Şekil 3.14’ de görüldüğü gibi, birbirinden farklı iki sokak örüntüsü hakimdir. Bunlardan ilki 3-4 metre genişlikte, çizgisel hatlar boyunca uzanan ve ızgara plan şekli gösteren, konutlar arası ulaşımın sağlandığı sokaklardır. Bu sokakların iki kenarı boyunca ağaçlar sıralanır ve bu ağaç dizileri sokak akslarının mekansal sınırlarını belirler. İki kenarı bol ağaç dizileriyle sıralanmış çizgisel sokaklar, yerleşimin sahip olduğu geniş yeşil alan içerisinde, organik düzenleniş sergiler. Bu organik sokak örüntüsü 1,5-2 metre genişlikte, çizgisel yollara göre daha dar düzenlenmiş ve tüm yeşil alan içerisindeki hakim sokak örüntüsüdür.

Yerleşimde çizgisel ve organik oluşuyla birbirinden farklı sokak örüntüsü birlikteliği, yerleşimin genelinde düzenli bir hiyerarşiye sahiptir. Bu hiyerarşi, kamusal alanlar olan sokaklardan, yarı-özel olma özelliğine sahip oluşuyla farklılaşır. Biçim ve

ölçek olarak birbirinden farklı konut tiplerinin yer aldığı yerleşimde, bahçeli konutlarda bahçe kapısından sonra özel alan olma özelliği kazanan sokaklar, kendine özel bahçesi olmayan konutlara ulaşımında yarı-özel alan olma özelliğini, konut giriş kapısına kadar sürdürür (Şekil 3.15). Yoğun yeşil alan içerisindeki organik sokak örüntüsü de, yarı-özel alan olma özelliğini tüm yeşil alan içerisinde korur.

Şekil 3.15 Lojman daireleri ve sokak.

Kullanım Biçimi: Yerleşimin kuzey sınırını oluşturan Eskişehir-Ankara çevre yolu, araç kullanımına yönelik bir ulaşım aksıdır. Yerleşimin, kent merkezi ve civar yerleşimlerle olan bağlantı aksı olması, aksın araçlar tarafından yoğun olarak

kullanımını teşvik eder. Yerleşim sınırları dışındaki çevre yolunda görülen yoğun araç trafiği, yerleşim içindeki sokaklarda yerini ağırlıkla yaya kullanımına bırakır. Konutlara ulaşımında, lojman yerleşiminin oldukça geniş bir alanda yer alması faktörünün etkisiyle, iç sokakların araçlar tarafından da kullanıldığı görülür. Araç kullanımı görülse de yerleşim sokakları çoğunlukla yayalar tarafından yaz-kış kullanılan alanlardır. Sokaklar özellikle kadınlar ve çocuklar tarafından kullanılan sosyalleşme alanlarıdır. Geniş bir yeşil kuşak içerisinde yer alması da bu kullanımı oldukça elverişli kılar (S. Özel; P. Çingir¹⁰, 2009, Sözlü Görüşme).

Bu lojmanlarda çocukların mekansal olarak en çok kullandıkları yerler ağaçların bulunduğu doğal alanlardır. Lojman yerleşimleri sahip olduğu geniş yeşil kuşakla, çocuklara yaşam alanlarında nefes alabilecekleri kentsel bir boşluk yaratarak bu kullanım için çok elverişlidir. Çocuklar doğadaki hayvanlarla oynamakta ya da oyun materyalini yine doğadan kendi yaratıcılığını kullanarak oluşturmaktadır. Örneğin oynamak için ağaç dallarından küçük baraka evler yapmakta ya da doğadaki arılarla, böceklerle oynamaktadır (S. Özel, 2009, Sözlü Görüşme).

Bu kullanımın ilerleyen zamana bağlı kalmaksızın süreklilik arzettiği görülür. Dışarıyı kışta dahil olmak üzere çocuklar tarafından geç saatlere kadar aktif olarak çoğunlukla oyun amaçlı kullanılan sosyalleşme alanlarıdır. Oyunlar dış mekanın kullanımına yönelik türdedir. Sokak örüntüsündeki yoğun yeşil doku, sosyalleşmeye olanak yaratan türden, rekreasyonel kullanıma çok uygundur. Evlerin bahçeleri de sosyalleşme alanı olarak tüm yerleşim sakinleri tarafından aktif olarak kullanılır (P.Çingir, 2009, Sözlü Görüşme).

¹⁰ Mimar, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Proje Şube Birimi.

Konutların Fiziksel Özellikleri

Kat Yükseklikleri: Birbirinden farklı tipte konutların yer aldığı yerleşimdeki konutlarda, en fazla iki kat yüksekliği uygulandığı görülür. Yerleşimin hakim kat yüksekliğini tek katlı konutlar oluşturur.

Cephe Özellikleri: Birbirinden farklı plan tipi ve ölçekte konutların yer aldığı yerleşimdeki tüm konutlarda, oldukça sade bir cephe düzenlenişinin hakim olduğu görülmektedir. Konutların tüm cephelerinde, cephe elemanlarının sağladığı sadelik, farklı tipte konutlarda benzer bir cephe mimarisine sahip olunmasını sağlar. Şekil 3.16'da, iki katlı lojman dairesinde görüldüğü gibi, tüm lojman konutlarında giriş sokak cephesinden verilmiştir.

Şekil 3.16 4 dairesi, iki katlı lojman bloklarında ön ve arka cephe görünümü, 2009.

4 dairelik ve iki katlı olarak tasarlanmış bloklarda yapının orta aksından ve sokak tarafından olacak şekilde bir ana giriş verilmiş ve bu giriş bir saçakla vurgulanmıştır. Ön cephe giriş kapısından iki farklı yöne uzanan pencereler standart ölçek ve biçimde düzenlenmiş, yapının tüm ön cephesi boyunca birbirinden yaklaşık aynı mesafede olacak şekilde yer almışlardır. Yapının diğer cephe pencereleri ise biçim ve ölçek farklılığıyla, yapının ön cephesindeki pencerelerden farklılaşır. Bu farklılığın daha çok kullanılan şerit ve yuvarlak pencerelerle sağlandığı görülür. Yapının cephelerinde kullanılan pencere ölçek ve boyutu ile sağlanan farklılık, uygulanan girinti ve çıkıntılarla da desteklenir.

Yapının ön cephesinde oldukça monoton bir yüzey görünümü hakimken, diğer cephelerde, oluşturulan balkon girintileriyle hareketli bir cephe yüzeyi sağlanmış ve bu hareketlilik çıkıntılarla da desteklenmiştir. Yapının üst kat köşelerinde tasarlanan balkonlar, yapının genelinde hakim sadeliğe uyum içerisinde, balkon korkuluklarıyla çevrilmiştir. Bu korkuluklar alt kat balkonlarında bahçeye açılacak şekilde düzenlenmiştir.

Yapının tüm cephe elemanları, yapının yatay çizgiselliğine uyum içinde yapı cephelerinde yer alır ve yapının yataylığını vurgulayan bir etki yaparlar. Bu özellik, tek katlı müstakil konutlarda da görülür ve bu konutlarda da hakim yatay çizgisellik, yapı cephe elemanlarıyla daha da vurgulanır.

Konutların Mekansal Özellikleri

Yerleşkede birbirinden farklı ölçek ve planda lojman blokları yer alır. Bu blokların tamamının az katlı, müstakil ve bahçeler içerisinde tasarlandıkları görülür (Şekil 3.17).

Yerleşimin genelinde hakim az katlı konut uygulaması, yerleşimde yatay yayılımın hakim olduğu bir görünüm sergiler. Fiziksel olarak az katlı yapı kütleleriyle yaratılan bu görünüme, konutların içinde yer aldığı yoğun yeşil doku da eklenir. Bu yoğunluk, yapıların fiziksel silüetlerini arka planda bırakacak özelliktedir. Bazı evlerin özel bahçeler içerisinde yer alması, özel bahçesi olmayanların da yarı-özel yoğun bir yeşil doku ile çevrelenmiş olması ve bu dokunun geniş bir alana yayılan yerleşim arazisinde yapı kütlesi yoğunluğundan fazla alan kaplaması, yerleşimin genelinde doğal

alanların varlığının baskın olmasını sağlayan veriler olarak görülmektedir. Yarı-özel yeşil alanlar, tüm yerleşim sakinlerinin kullanımına açık, kentsel bir boşluk olarak yerleşim içerisinde yer alır. Sosyalleşme olanağı yaratan biçimsel özelliklere sahip olması ve çocuk oyun alanları gibi sosyal donatıları barındırmasıyla rekreasyon amaçlı kullanıma müsait yerlerdir (Şekil 3.18). Özel alan olma özelliğine sahip konut bahçelerindeki yeşil alanlar da, işlemeye müsait yapısal özellikleriyle, içinde yaşayanlara toprakla uğraşma olanağı verir. Bahçeli konutların tamamına yakınının bahçelerinde, sebze-meyve yetiştirildiği gözlenmiştir. Ayrıca masa, sandalye gibi bahçe donatılarının varlığı da, günlük aile yaşamının bir bölümünün evlerin bahçesinde geçtiğini göstermektedir.

Şekil 3.17 Lojman yerleşiminde müstakil bahçeli konutlardan görünüm, 2009.

“...Her bir konut biriminin önünde yer alan küçük bahçeleri de burada yaşayanların iş dışı zamanlarda ve kendi özel mülkleri içinde toprakla uğraşma olanağı yaratır...” (Cengizkan, 2009).

Şekil 3.18 Şeker Lojmanlarında yeşil doku içerisinde sosyal biraradalık, 1980 (P. Çingir'den, 2009).

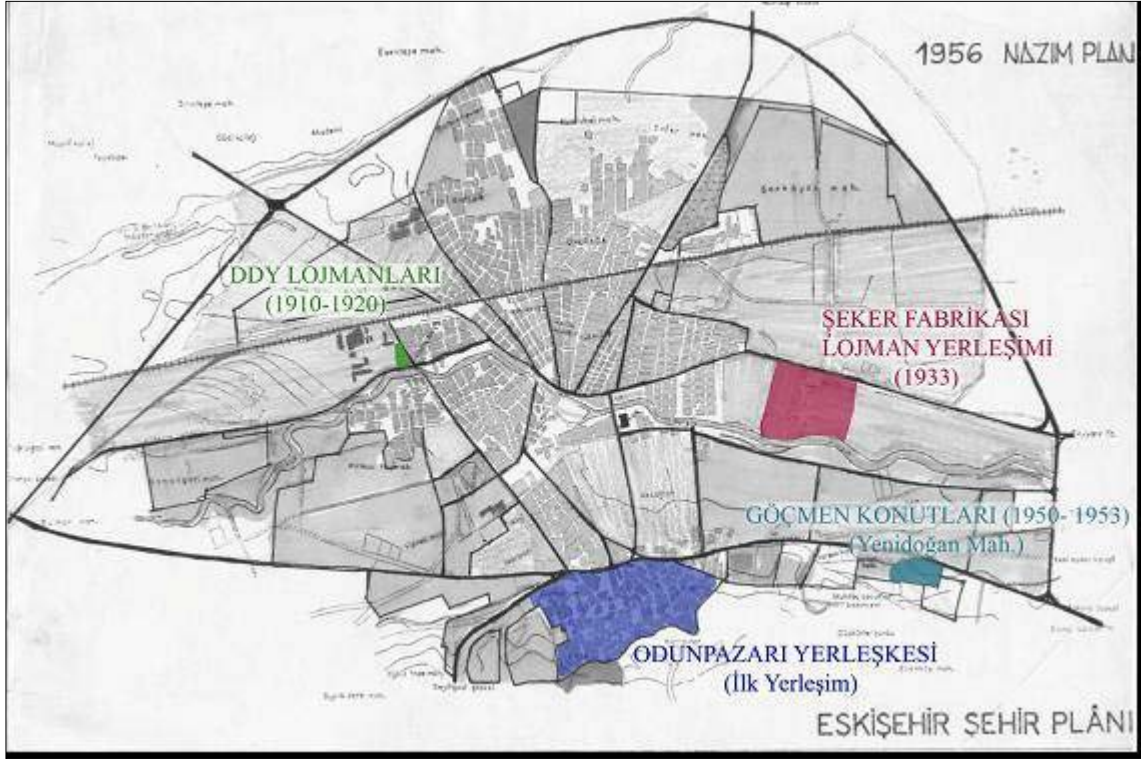
Bahçeler, sokakların çizgiselliğine uyum içinde tüm sokak boyunca uzanan ve konut özel yaşamının başlangıç eşiğini belirleyen fiziksel bariyerlerle çevrelenmişlerdir (Bkz. Şekil 17). Bu fiziksel bariyerler, bahçeyi dış mekandan izole etmeyen ve görsel teması kesintiye uğratmayan, doğanın doğal bir parçası olma özelliğindedir. Böylece yerleşimde, yarı-özel yaşamdan kendini soyutlamayan bir özel aile yaşamı olduğu görülür. Bu yaşam, göz seviyesinde yer alan konut pencereleriyle konut içi yaşamda da devam eden bir özellik gösterir. Konut pencereleri demir parmaklıklarla kapatılmadan dış mekana açılmakta ve dış yaşamı evin içine taşımaktadır. Her konut penceresi, yeşil alanla görsel temas kuracak şekilde konut cephelerinde yer alır ve ev içi yaşamı diğer konutların mahrem hayatına karşı soyutlar. Ölçek ve boyut olarak güneş ışığından mümkün olduğunca yararlanma özelliği gösterir. Bu özellik, yapıların ön cephe harici, diğer cephelerinde daha çok görülür. Çünkü bu cephelerde kullanılan pencereler, ölçek ve boyut olarak daha büyük tasarlanmışlardır. Bu tasarımda, pencerelerin yer aldığı cephelerin bakış yönlerinin özel alan olma özelliğinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Her konut, zemin katlarından bir kapıyla, bu özel alanlara açılmaktadır. Böylece konutlarda, iç ve dış mekan sürekliliğine önem verildiği görülür. Yerleşimin sahip olduğu bu mekansal özellikler geçmişin izlerini günümüze de taşımaktadır. Bunda devlete ait bir yerleşke olmasının ve bu yapının günümüze bozulmadan gelmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Kullanıcı Profili

Şeker Fabrikası lojman yerleşiminde oturanların tamamını, fabrika çalışanları oluşturur. Yaşayanlarının aynı yerde çalışıyor olması, özel yaşamda süren bir tanışıklık yaratır. Aynı yerde çalışıyor olmanın getirdiği tanışıklığının özel yaşamda da devam ediyor olması yerleşimde örgütsel bir toplum yapısının oluşmasına neden olur. Böylece yerleşimde olduğunca güçlü yaşanan ve yaşatılan komşuluk ilişkileri oluşur. Bu toplumsal yapı, geçmişten süregelen özelliğini günümüzde de korumaktadır. (S. Özel; P. Çingir, 2009, Sözlü Görüşme).

3.1.4 Göçmen Konutları (1950-1953)

Şekil 3.19 1956 yılı nazım imar planında, kronolojik süreçte daha erken oluşan yerleşkelerle birlikte, Yenidoğan Mahallesi Göçmen Konutları Yerleşimi (S. Özel'den, 2009).

Eskişehir kenti'nin tarihsel süreçte, komşu ülkelerle nüfus değişimi sonucunda, Türkiye'ye yurtdışından olan göçlerle gelenlerin yerleştiği kentlerden birisi olduğu görülmektedir. Bu nüfus hareketleriyle kent, konut dokusunda yeni yerleşimlere ihtiyaç duyar ve mekansal yapısında yeni konut alanları belirir. Bu konut alanları, devlet tarafından yalnızca göçmenler için yapılmış müstakil yerleşimlerdir. Bu bölümde, 1950 yılında Türkiye'ye göçen Bulgar göçmenlerinden kente yerleşenler için, devlet tarafından ilk nüvesi oluşturulan Yenidoğan Mahallesi göçmen konutları incelenecektir. Bu yerleşkenin kentin mekansal yapısında belirmesi Şekil 3.19' da görüldüğü gibi, daha önceki bölümlerde incelenen konut yerleşkelerinin oluşum süreçlerinden sonra gerçekleşir.

Konum

Şekil 3.20 Yenidoğan Mahallesi göçmen konutları uydu görünümü, 2009 (www.googleearth.com).

Yenidoğan Mahallesi göçmen yerleşkesi, kentin güneydoğu yönünde, Eskişehir-Ankara çevre yolunun güneyinde yer alır. Kentin ticari merkezinin ve Porsuk Nehri'nin güneyinde yer alan yerleşke, kent merkezinden uzakta konumlanır. Yerleşke arazisi Şeker Fabrikası sanayi tesisinin güneyinde, fabrika yerleşkesine yakın yer alır (Şekil 3.20). Bu yer seçiminde, göçmenlerin çoğunlukla fabrika çalışanı olmasının ve çalıştıkları kuruma yakın oturma isteğinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Oluşum Süreci

Yenidoğan Mahallesi göçmen yerleşimindeki konutların inşasına 1950 yılında başlanmış ve 1953 yılında tamamlanmıştır.

“... Gelenlerin kente yerleşmesi ve konut sağlanması Toprak İskan Müdürlüğü'nün yardımları ile gerçekleşmiştir. Söz konusu kurum, eskiden tarım arazisi olarak kullanılan Çifteler Caddesi'nin güneyindeki geniş bir alanı satın almak suretiyle kamulaştırmış ve bu saha üzerinde inşası 1953 yılında biten 228 haneden oluşan göçmen evlerini yaptırmıştır...” (Ertin, 1994).

Yerleşke- Kent İlişkisi

Yerleşke alanı, en eski tarihsel süreçte, kent dışında konumlanmasıyla kent çeperi tariflemektedir.

Yerleşim kentten uzakta, araç ulaşımından nispeten yoksun, etrafı boş tarlalarla çevrili bir alanda konumlanmıştır (S. Tunçel, 2009, Sözlü Görüşme¹¹). Bu özelliğiyle yaşayanlarına kent merkezinden uzak bir yaşam sunar. Günümüzde ise ağırlıkla mekansal sınırların yayılımına bağlı olarak, çeper özelliği kaybolmuş bir ara bölge tarifler. Şehir içi ulaşım akslarının çoğalması da, kentle bütünleşik bir yaşamı kolaylaştıran etmenlerden biri olarak görülmektedir.

¹¹ Yenidoğan Mahallesi, Taşıt sok., No: 23'de ikamet eden, yerleşimin en eski sakinlerinden birisi.

Konut Alanları ve Ulaşım

Şekil 3.21 Yenidoğan Mahallesi genel sokak örüntüsü (www. googlemap.com).

Mekansal Özellik: Yerleşimin genel sokak örüntüsü, yatayda birbirine eşit aralıklarla ve paralel olarak uzanan sokaklarla, bu sokakları kuzey-güney aksına dik doğu-batı aksında kesen yollardan oluşur. Sokakların Şekil 3.21’ de plan ölçeğinde uydu görünümüne bakıldığında oluşturdukları örüntünün, çevre yollardan ve yerleşimlerden bağımsız olarak şekillendiği ve yönlendiği görülür. Sokakların bu özelliği, yerleşimin kentin mekansal yapısında, civarında yer alan diğer mekansal oluşumlardan önce var olduğunu kanıtlar gibidir.

Sokak yönlerinin oluşumunda, konut yerleşim düzeni etkili olur ve sıra evler düzeni, aynı doğrultuda uzanan yol hatları oluşturur. Bu özellik, yatay sokaklarla aynı doğrultudaki yapı silüetlerinde, derinlemesine algı sağlar. Böylece, sokağın iki kenarında sıralanmış konutların cephe görünümüne bütüncül olarak hakim olunan bir görünüm sergiler. Sokakların eğimli olmayışı da bu görünümü destekler.

Zamanla yerel yönetimler tarafından yapılan yol düzenleme çalışmalarısıyla kaplama malzemesi her defasında yeni oluşturulan yollarda zemin kotu yükselir.

Sokakla hemzemin olan evler, böylece sokak kotundan aşağı seviyede yer alırlar. (S. İkibaş, 2009, Sözlü Görüşme¹²).

Kullanım Biçimi: Geçmişte sokaklar, mahalle yaşamının kalbinin attığı kamusal alanlardır. Sokak seviyesindeki kapı önleri ve kaldırımlar, mahalle halkı tarafından sosyalleşme alanı olarak kullanılır. Günümüzde ise, birbirine yabancılaşan toplumsal ilişkiler, dış mekan kullanımında sınırlandırıcı bir etki yaratır. Böylece araç yoğunluğu az olan sokaklarda, sokaklar yayadan çok araçlara hizmet eder (S. İkibaş, 2009, Sözlü Görüşme). Yaya kullanımı olarak sokakların, çoğunlukla çocuklar tarafından kısıtlı bir süre için, oyun oynama alanı olarak kullanıldığı gözlenmiştir.

Konutların Fiziksel Özellikleri

Kat Yükseklikleri: Yerleşimdeki konutların tamamı, tek katlı olarak yapılmıştır. Günümüzde ise yerleşimde 5-6 katlı apartman yapıları hakim kat yüksekliğini oluşturur. Böylece yerleşimin genelinde geçmişte hakim yatay yayılımın yerini, günümüzde yüksek katlı yapılaşmayla fiziksel yükselişin ve yoğunluğun almaya başladığı görülmektedir (Şekil 3.23).

Cephe Özellikleri: Yerleşimdeki konutlar, daha önceki alt bölümde de değinildiği gibi, plan ölçeğinde birbirini tekrar eden bir sıra ev düzeni gösterir. Bu düzenin oluşturduğu standartlaşma, yapıların cephe görünümünde de elde edilmeye çalışılır. Her konutun aynı fiziksel görünüme sahip olmasında, ağırlıklı yapıların birbiriyle aynı yükseklikte tek katlı olması ve cephelerinde aynı standart özellikte cephe elemanlarının kullanılması etkili olur. Bu özellik, sokak silüetlerini oluşturmasından dolayı, özellikle yapıların ön cephelerinde önem kazanır.

¹² Yenidoğan Mahallesi, Taşıt sok., No: 23'de ikamet eden, S. Tuncel'in Kızı.

Birbirini tekrar ederek birbiri ardına sıralanan yapılarda, aynı özellikteki ön cepheler, sokağın doğrusallığını takip eden çizgisellikte sokak boyunca uzanır. Bu doğrusallığı sağlayan, yapının konut cephesi ve bu cepheyle bütünleşik yer alan bahçe duvarıdır. Bahçe duvarlarının, yaklaşık yapıların kat yüksekliği kadar yüksek olması, duvarlara yapı cephe duvarlarının doğal uzantısı şeklinde bir görünüm verir. Bahçe duvarları, herhangi bir açıklığın yer almadığı boşluksuz bir yüzey görünümündedir. Konut cepheleri ise boşluklu yüzeyleri ile nispeten bahçe duvarından farklılaşır. Cephe yüzeylerindeki boşluklar, pencere açıklıkları ile kapı girişleri olarak görülür. Cephe pencereleri, yapıların fiziksel ölçeğine uyum sağlayacak boyutlarda ve oldukça sade düzenlenmiştir. Bu sadeliğin yapının tüm cephelerinde hakim olduğu görülür. Ön cephe pencerelerinde görülen sadelik, arka cephe pencerelerinde de etkili olur. Bu pencereler, ön cephe pencerelerinden, daha küçük ölçekte olmalarıyla farklılaşır. Yapıların cephe açıklıklarından bir diğerini oluşturan kapı girişleri ise ön cephede yer alır ve böylece konuta giriş sokak cephesinden sağlanır. Giriş kapılarında da sade bir görünüm hakim olur ve her konut görünümünde bu özellik tekrar eder.

Yerleşkenin yatay doğrultudaki sokaklarında hakim olan, birbirinin tekrarı bu cephe özellikleriyle, birbirine benzer sokak silüetleri oluşur. Yerleşimin günümüzde sokak görünümüne baktığımızda ise anlatılanlardan oldukça farklılaştığı anlaşılmaktadır. Şekil 3.22 ve Şekil 3.23’de farklı zamanlarda mahalle sokak silüetlerinden, mahallenin zamanla uğramış olduğu fiziksel değişimi görmek mümkündür. Sokaklarla ölçek uyumu gösteren tek katlı evlerin arasında, bu görünümle bağdaşmayan, yerleşimin genel karakterine zıt görünümde, yüksek katlı apartmanlar belirmeye başlamıştır. Bu apartman yapılaşması içinde tek katlı göçmen konutları azanlıkta kalmış ve sokak silüet görünümleri köklü bir değişim geçirmeye başlamıştır. Her apartman yapısı, görünüm olarak bir diğerinden farklı olmuş ve sahip oldukları farklı kat yükseklikleri de yerleşimin hakim tek kat yapılaşması içinde fiziksel yükselişi yoğunlaştırmıştır. Genel görünümde köklü değişime neden olan önemli faktörlerden birisini de, göçmen konutlarının yıkılmadan uğradığı fiziksel dönüşümler oluşturur. Çoğu ev, zamanla içinde yaşayanlar tarafından fiziksel olarak dönüştürülmüş ve orijinallliğini yitirmiştir.

Günümüzde bu yerleşimde ilk yapıldığı haliyle konut yoktur. Hepsi zamanla değişime uğramıştır. Bu evlerin çoğunlukla çok eski olmasından ve küçük evler olduğu

için zamanla el değiştirmesiyle, içinde yaşayan nüfusun ihtiyacına yeterli cevabı verememesinden kaynaklanır (S. İkibaş, 2009, Sözlü Görüşme). Çoğu evde, yapı cephesinde yer alan ana giriş kapısının yerine pencere açılmış ve konuta giriş bahçe duvarından sağlanmıştır. Yapıların ön cephe pencereleri de zamanla büyütülmüş ve çoğaltılmıştır. Bu değişimler çoğu evde aynı gerçekleşmiş ve böylece yerleşim görünümü köklü değişimler geçirmiştir.

Şekil 3.22 Yenidoğan Mahallesi göçmen evleri , 1967 (Eskişehir İl Yıllığı, 1967).

Şekil 3.23 Yenidoğan Mahallesi, Taşıt Sokak genel görünümü, 2009.

Konutların Mekansal Özellikleri

Yerleşkedeki tüm yapıların tek katlı, müstakil ve bahçeler içerisinde tasarlandığı görülmektedir. Evlerin bahçeler içerisinde olması, burda yaşayacak olan göçmen topluluğun, memleketlerinden süregelen toprakla uğraşma alışkanlıklarının bu evlerde de devam ettirebilmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu düşüncenin oluşmasında, Eskişehir kentinin tarihsel süreçte göstermiş olduğu ticari gelişmede, tarımsal üretimin etkili olması ve bunda da ağırlıkla kente yerleşen göçmen topluluklarının gelirken beraberlerinde getirdikleri ileri tarım tekniklerinin etkili olması neden olur. Evlerin bahçeleri, daha çok yaşam şekline göre dönüşebilecek ve kullanılabilir özellikler gösterir. Bahçeler süs bahçeleri şeklinde birer peyzaj tasarımı olmaktan çok, yaşayanların kendi yaşam tarzlarının bir parçası olarak işlemeye müsait yerlerdir. Günlük yaşamın geçtiği bir yer olma özelliği kazanan bahçeler, göz seviyesinden yüksek bahçe duvarlarıyla, bu yaşamı dışa karşı koruyan, iç yaşama dönük bir işlev kazanır. Konutlar bu özelliğiyle içinde yaşayanların mahrem yaşamını dışa karşı korurken, göz seviyesinde konumlanmış cephe pencereleri ile sokak yaşamını evin içine taşırlar. Evlerin sokak tarafına bakan ön cephe pencerelerinden dış yaşamı gözden uzak seyretmek olanaklıdır.

Yerleşimimde, çoğu miras yoluyla el değiştiren evlerde, göçmenlere yönelik konut kullanımında, yokolmaya doğru giden bir azalma görülür. Konut kullanımı halen yoğunluktadır, fakat apartman yapılaşmalarıyla yapıların zemin katlarında kapalı garaj, kahvehane gibi konut dışı kullanımlar oluşmaya başlamıştır.

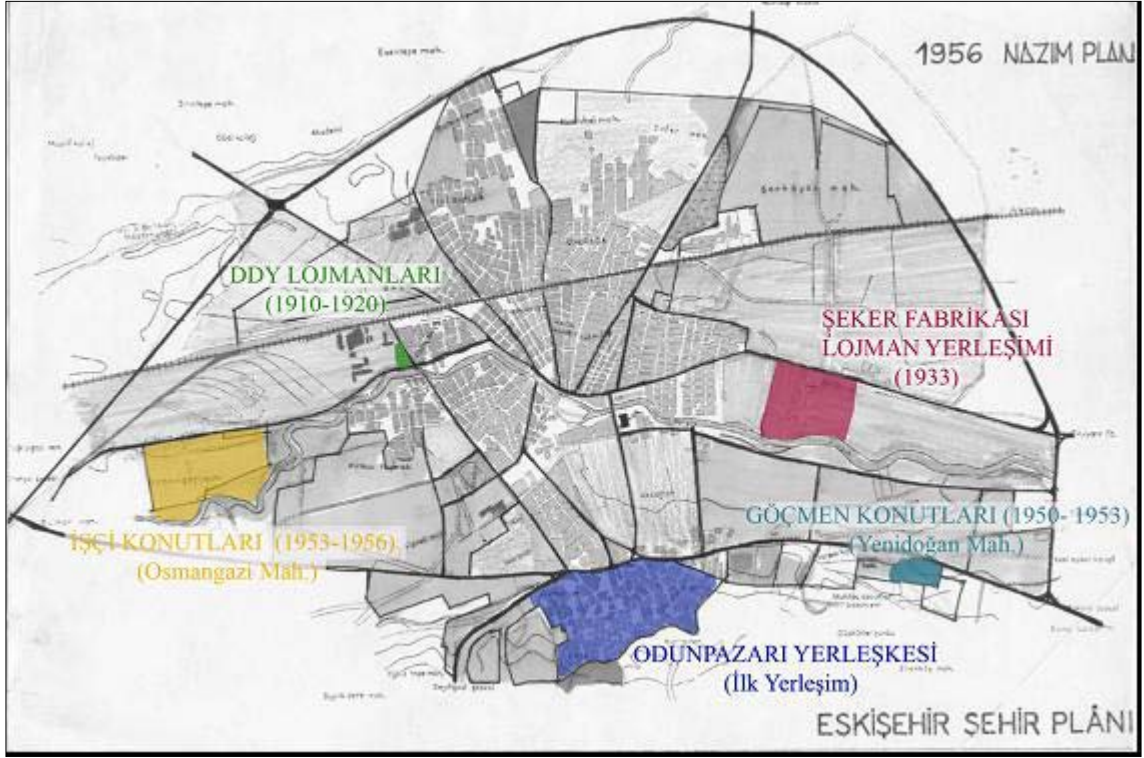
“...göçmen mahallelerinde ise, yenilenme süreci çok hızlanmış ve yoğunluk artmıştır. Parseller birleştirilerek yeniden yapılandırıldığı için hem var olan doku, hem de mülkiyet sistemi değişmiştir. Bu alanlarda günümüzde müteahhitler, kat karşılığı maksimum kâr sağlama amacıyla çok katlı konutlar üretmektedir...” (Nalçakan, 1994).

Kullanıcı Profili

Yerleşimin ilk sakinlerinin tamamını, 1950 yılında kente gelmiş olan Bulgar göçmenleri oluşturur. Aynı memleketten dış göç yoluyla gelmenin ortak özelliğine sahip bu toplumsal yapının, yabancıları oldukları bir memlekette aynı yerleşimde toplanmış olması, komşuluk ilişkilerinde güçlü bağlar kurulmasına neden olur. Komşular arasında olağanca güçlü yaşatılan birlik ve dayanışma, günümüzde ise yokolmuştur (S. İkibaş, 2009, Sözlü Görüşme).

Günümüzde yerleşimin ilk sakinlerinin çoğunun vefat etmesi sonucu evler el değiştirmiş ve böylece yerleşim göçmen topluluğuna dahil olmayan kişiler tarafından da yaşanılan bir yer haline gelmiştir. Yeni gelenler mevcut toplumsal yapının dışında kalmış ve zamanla artan yeni gelen nüfusıyla güçlü toplumsal yapı çözülmeye başlamıştır.

3.1.5 İşçi Konutları (1953-1956)

Şekil 3.24 1956 Nazım İmar Planı'nda, kronolojik süreçte daha erken oluşan yerleşkelerle birlikte, Osmangazi Mahallesi işçi konutları yerleşimi, (S. Özel'den, 2009).

Eskişehir kentinde yer alan işçi konutları, kentin farklı bölgelerinde konumlanmış, müstakil yerleşimlerdir. Bu yerleşkeler, ilk yerleşim alanlarının zamanla konut sayısındaki artış sonucu büyümesiyle, kentte yeni mahalleler oluştururlar. Bu bölümde, bu yerleşimlerden birisi olan, Osmangazi Mahallesi'nin ilk nüvesini oluşturan işçi evleri irdelenecektir. Yerleşke plan ölçeğinde, diğer yerleşkelerle birlikte Şekil 3.24'de gösterilmiştir.

Konum:

Şekil 3.25 Osmangazi Mahallesi işçi konutları uydu görünümü, 2009 (www.googleearth.com).

Osmangazi Mahallesi işçi konutları Şekil 3.25’de görüldüğü gibi, kentin kuzeybatı yönündeki DDY tesislerinin, güneybatısında konumlanır. Kütahya çevre yolu yönünde yer alan Eskişehir-Kütahya demiryolu hattının da güneyinde yer alır. Çevre yoluna ve Porsuk Nehri’ne yakın konumlanır, kent merkezinden ise oldukça uzakta yer alır. Yerleşimin kent merkezi ile olan bağlantısı, Kütahya çevreyolu ile kurulur. Yerleşim sınırlarında, güney yönünde, DDY tesisleri belirleyici rol oynarken, kuzey yönünde, Porsuk Nehri’nin belirleyici rol oynadığı görülür. Böylece yerleşim alanı, sanayi üretim tesisleri ile Porsuk Nehri arasında uzanan bir özellik gösterir.

Oluşum Süreci

DDY işletmeye açıldıktan sonra, çalışan işçilerin iş yerlerine yakın oturma arzusuyla, DDY tesislerine yakın inşa edilen Osmangazi Mahallesi işçi evlerinin inşasına 1953 yılında başlanmış ve 1956 yılında tamamlanmıştır (Ertin, 1994).

Yerleşke- Kent İlişkisi

İşçi konutları yerleşkesi tarihsel oluşum sürecinde, kent dışında konumlanmış DDY tesislerine yakın yer seçimiyle, kent çeperi tarifler. Günümüzde ise, ağırlıklı kentin mekansal sınırlarının yayılımına bağlı olarak, kent çeperi olma özelliğini kaybetmiş, çeper ve merkez arasında kalan bir ara bölge tariflemektedir.

Konut Alanları ve Ulaşım

Şekil 3.26 Uydu görüntüsünde Osmangazi Mahallesi sokak düzeni (www. googleearth.com).

Mekansal Özellik: Osmangazi Mahallesi konut yerleşiminin sokakları, izgara plan özelliği gösterir. Mahalle içi sokak örüntüsü, birbirini dik kesen yolların, aynı doğrultuda birbirine paralel konumlanmasıyla oluşur. Bu konumlanış Şekil 3.26’ da görüldüğü gibi eşit aralıklarda, birbirinin tekrarı bir düzen gösterir.

Bu düzen içerisinde birbirlerine farklı yönlerden bağlanan yolların kesişim noktalarından bakıldığında, farklı yol güzergâhlarını ve bu yolların topoğrafyada katettiği mesafeyi algılamak mümkündür. Bu sokak örüntüsünü oluşturan yolların

tariflediği alanlarda, konut yerleşim adaları oluşmuştur. Mahalle içi sokakların geniş bir ana arter olma özelliği, konut adaları arasındaki fiziksel ayrımı netleştirir. Mahalle içi sokaklar, kamusal alan olma özelliği gösterir ve bu kamusal alan evlerin ön bahçelerinde özelleşir.

Kullanım Biçimi: Yerleşimde sokaklar yayadan çok araç kullanımına yönelik yerlerdir. Yerleşimin sokak örüntüsü, Eskişehir- Kütahya çevreyoluna bağlanan Kütahya Caddesi'ne açılır ve bu açılım sokaklara araç trafiğinden yoğun bir işlerlik kazandırır.

Konutların Fiziksel Özellikleri

Kat Yükseklikleri: Yerleşimin tamamına yakını tek katlı konutlardan oluşur. Bazı parsellerde tek katlı konutların yıkılarak, yerlerinde 5-6 katlı apartman tipi yapıların oluşmaya başladığı görülmektedir. Bu yeni oluşumlar yerleşimin genelinde henüz azanlıkta kalmakta ve tek katlı konut yüksekliği, yerleşimde hakim kat yüksekliğini belirlemektedir.

Cephe Özellikleri: Yerleşkedeki yapıların tamamında, birbirini tekrar eden bir cephe görünümü hakimdir. İkiz bloklardan her biri, mekansal olarak diğerinin simetriği şeklinde oluşturulur ve bu simetrik düzen, cephe görünümüne de yansır. Yerleşke, blokların birbirini tekrar eden yerleşimleriyle oluşur ve bu da genel görünümde birbirini tekrar eden geniş cephe silüetlerinin oluşmasına neden olur. Bu görünüm, tüm sokak silüetlerinde bir benzerlik meydana getirir. Bu benzerlik, yapıların tüm cephelerine hakim, aynı süssüz yalınlıkla daha da belirginleşir. Sokak silüetlerini farklılaştıran, her yapının farklı renge sahip olması olarak görülmektedir. Bu renk farklılığı, ikiz yapıları da birbirinden görünüş olarak ayırır. Yapıların tüm cepheleri aynı yalınlıkla düzenlenmişken, ön cepheler bahçeye doğru yaptıkları çıkıntılarla arka ve yan cephelerden farklılaşır.

Şekil 3.27 Osmangazi Mahallesi işçi konutlarından bir görünüm, 2009.

Yapıların tüm cephe duvarlarında evlerin bol ışık alması için geniş pencereler açıldığı görülür. Bu pencereler, tüm cephelerde, genellikle aynı büyüklükte ve aynı tiptedir. Bazı evlerdeki pencerelere, yaşanan ortama karşı duyulan güvensizliğin bir göstergesi olarak oluştuğu düşünülen, demir parmaklıklar takıldığı görülür (Şekil 3.27).

Konutların Mekansal Özellikleri

Yerleşimdeki işçi konutlarının tamamı, özel bahçeler içerisinde tasarlanmıştır. Bu tasarımda, evlerde yaşayan işçi topluluğunun, yaşam tarzının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu toplumsal grup, büyük çoğunlukla köyden şehre çalışmaya gelmiş çiftçi insanlardır. Köylerinde tarlada verdikleri uğraş, şehirde evlerinin bahçesinde devam edecektir. Bahçeler işlenen yerle olma özelliklerinin yanında, sosyalleşme alanı olarak da kullanılır. Komşuların özellikle yazın biraraya geldikleri, mahalle çocuklarının özgürce oyun oynadıkları yer, evlerinin bahçesidir. Bahçe duvarları ise zamanla azalan komşuluk ilişkilerine bağlı olarak bir aidiyet temsili olarak oluşmuştur. Evler tüm parsel sınırlarını dolaşan bu fiziksel bariyerler, toplumsal ilişkilerde başlayan resmiyeti simgeler. Sokak cephesindeki ön bahçe duvarları betondan yapılmış, katı ve geçirimsiz bir görünüme sahipken, komşu ev arasında yer alanlar genelde ahşap çitlerden oluşmuş, daha şeffaf ve geçirgendir (Şekil 3.28).

Tüm bahçe duvarları, yerleşimin genelinde hakim çizgiselliğe uyum içinde doğrusal hatlar oluşturur. Bu çizgisel uyuma, yapıların cephe duvarları da katılır ve fiziksel mekanda, bahçe duvarlarına paralel olacak şekilde uzanır.

Yerleşimde, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de hakim kullanım şekli konut ağırlıklıdır. Zamanla bazı konutların yıkılarak, yerlerinde 5-6 katlı yapıların oluşmaya başladığı ve bu yapıların zemin katlarında bakkal, kahvehane gibi ticari birimler olduğu görülür. Toplumsal yapıdaki dönüşümler, bazı mekansal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Örneğin geleneksel geniş aile yapısına uygun olarak, ailenin evlenen çocuklarına bahçelerinde ev yapmaları, bazı evlerde bahçelerin yapı kütleleriyle dolarak yokolmasına neden olmuştur.

Şekil 3.28 Osmangazi Mahallesi, Çakmak Caddesi, No: 17'deki işçi evi konutu, 2009.

Kullanıcı Profili

Osmangazi Mahallesi işçi yerleşkesinin ilk oluşum sürecinde, herkesin birbirini tanıdığı örgütsel bir toplum yapısı vardır. Bu yapının temelinde, yerleşimde yaşayanların aynı yerde çalışıyor olmasının getirdiği tanışıklığın etkisi ağırlıktadır. Herkesin birbirini tanıdığı bir yerleşimde, komşuluk ilişkileri de olduğunca güçlü yaşamakta ve

yaşatılmaktadır. Güçlü ve önemsenen komşuluk ilişkileri beraberinde toplumsal dayanışma ve işbirliği de getirmektedir. Zamanla yerleşimde bu güçlü toplumsal yapı yavaş yavaş çözülmeye başlar. İlk sahiplerinin vefat etmesi üzerine, miras yoluyla el değiştiren çoğu evin satılmasıyla, mahallede işçi örgütlenmesine dahil olmayan 'yabancılar' ikamet etmeye başlar. Böylece komşuluk ilişkilerinde yokolmaya doğru giden bir süreç başlar. Bu süreç içerisinde mekansal yapı da, bu toplumsal çözülmeden etkilenir; evlerin bahçelerinde duvardan bariyerler oluşur ve evlerin kapılarına kilitler vurulmaya başlanır (S. Seçgen, 2009, Sözlü Görüşme¹³).

3.2 1956 -1986 Nazım İmar Planları Dönemi

Kentin ilk nazım imar planı 1956 yılında yapılır ve böylece kent tarihinde, ilk defa, mekansal yapının alınan imar plan kararları doğrultusunda inşa edildiği bir dönem başlar. Bu plan doğrultusunda alınan kentsel gelişim makro kararları, kentin arazi kullanma yapısını sağlıklı olarak algılayabilmekte yetersiz kalır ve 1986 yılında kentin mekansal yapısı ikinci kez planlanır. Bu bölümde kentin mekansal yapısının planlanarak inşa edildiği 1956 ve 1986 zaman aralığında, Eskişehir kentinde leke ölçeğinde beliren konut yerleşkeleri incelenecektir.

¹³ Osmangazi Mahallesi eski sakinlerinden, bakkal işletmecisi.

3.2.1 Yenikent Yerleşimi (1983-1987)

Şekil 3.29 1986 nazım imar planında kronolojik süreçte oluşan yerleşkelerle birlikte Yenikent Yerleşimi (T. Mut'tan, 2009¹⁴).

Eskişehir kentinde, 1956 yılından itibaren, mekansal gelişmenin nazım imar planlarında alınan makro kararlar doğrultusunda gerçekleştirildiği bir süreç başlar. 1978 nazım plan kararlarında, kentin gelişme yönlerinin belirlendiği ve bu yönlerde gelişmeyi teşvik etmek için, konut alanlarıyla desteklenmiş uzmanlaşmış merkezler oluşturulabileceği önerilmektedir. Bu kentsel gelişme plan kararı, kentin mekansal yapısında yapılaştırmacı etkisini göstermiş ve Yenikent yerleşimi, kentin güney yönde gelişmesini teşvik etmek için oluşturulan organize konut yerleşkesi olarak belirlemiştir. Yerleşimin kentsel mekanda belirmesi, kronolojik süreçte daha erken beliren yerleşkelerle birlikte, 1986 yılı onaylı nazım imar planında gösterilmiştir (Şekil 3.29).

¹⁴ Şehir Plancısı, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, İmar Daire Başkanı.

Konum

Şekil 3.30 Uydu Görünümünde Yenikent Yerleşimi, 2009 (www. googleearth.com).

Yenikent yerleşimi, kentin güneybatı yönünde, Seyitgazi karayolu kenarında, tepelik, eğimli bir arazide konumlanır. Konumlandığı arazi, güney yönüne doğru yayılan bir alanda yer alır ve arazi eğimi batı-doğu yönüne doğru uzanan bir fiziksel özellik gösterir. Eskişehir kentinin gelişme yönlerinde, fiziksel bir parametre olan Porsuk Nehri'nin de güneyinde yer alan yerleşke, konum olarak Porsuk Nehri'nden ve kent merkezinden uzaktadır. Konumlandığı arazi sınırlarını oluşturan çoğu alanın, henüz yapılaşmamış kentsel bir boşluk olduğu görülür. Arazi uydu görünümüne bakıldığında, konutlar arasında, yeşil alan olarak ayrılmış kentsel boşlukların yer aldığı görülür. Yerleşimin konumlandığı alan, bu kentsel boşluklarıyla ve komşu arazilerin henüz yapılaşmamış olmasıyla, yerleşimin yapı kütleleriyle dolmuş diğer alanlardan ayrılmasını sağlayan farklılıklar olarak görülür.

Oluşum Süreci

Yenikent yerleşimi farklı zamanlara tarihlenen üç etapta oluşturulmuştur:

“...İlk etapta 1983 yılı sonu itibariyle 1800 konut bitirildi. Bu arada 2. ve 3. etap gruplar kaydedilerek inşaata başlandı. 1. grup üyeler 1985 yılında konutlarına yerleşmeye başladılar. Diğer gruplar da 1987 yılı sonuna kadar konutlarına yerleştiler. Şu an itibariyle mahallemizde 3850 konut mevcuttur...” (www.yenikentkoop.com).

Konut Alanları ve Ulaşım

Şekil 3.31 Uydu Görünümünde Yenikent yerleşimi sokak düzeni,2009 (www.googleearth.com).

Mekansal Özellik: Yenikent yerleşimi genel sokak örüntüsü, yerleşim alanını doğu-batı aksı yönünde, kuzey ve güney olmak üzere iki kısma ayıran bir arter ile konut adalarının sınırlarını dolaşarak bu artere ulaşan tali sokaklardan oluşur (Şekil 3.31).

Doğu-batı yönünde uzanan arter, yerleşimin omurgası gibidir ve yerleşimdeki konutlara ulaşım çoğunlukla bu omurgadan gerçekleşir. Arterin yerleşime girişin başlangıç eşliğini oluşturan batı ucu, kuzey-güney yönünde uzanan bir akstan başlayarak, doğu yönüne doğru uzanır. Arterin başlangıç noktası olan bu aks, yerleşimin kent merkezi ile bağlantısının kurulduğu ulaşım aksıdır. Konut alanlarından artere

açılan sokaklar, arter aracılığıyla bu aksa açılır ve böylece yerleşimin kent merkezi ile olan bağlantısında arter, bağlantı yolu görevi üstlenir. Yerleşimdeki sokaklar, birden çok yapının birarada bulunduğu yapı adalarının çizgisel sınırlarını belirler ve böylece yapıların, yerleşim alanında, gruplar şeklinde yer almasını belirginleştirir (Şekil 3.32). Kuzey ve güney yerleşim alanında, aynı yönlerde uzanan sokaklar, yaklaşık birbirlerinden aynı mesafede olacak şekilde paralel uzanır. Bu, yerleşimde, plan ölçeğinde çizgiselliğin ve bu çizgiselliğe uyumun hakim olduğu bir görünüm oluşturur.

Şekil 3.32 Yerleşim sokaklarından Aytuğ Sokak görünümü.

Yerleşimde yer alan arter ve sokaklar arazi eğimine uyum sağlayacak şekilde eğimli bir fiziksel biçime sahiptir ve bu eğim batı-doğu yönünde uzanan sokaklarla arterde, yerleşimin diğer yönlerdeki sokaklarından daha belirgindir.

Kullanım Biçimi: Yerleşimde doğu-batı yönünde uzanan arter, araç kullanımının yoğunlukta olduğu kamusal bir alandır. Bu arterde görülen kamusal alanlara ulaşımı sağlayan sokaklarda da devam eder. Konutlara giriş, birden çok yapının birarada bulunduğu yapı adalarında oluşturulan iç bahçelerden sağlanır (Şekil 3.33).

Şekil 3.33 Yenikent 2524. grup sitesi blokları ve iç bahçe,2009.

Sokak ya da caddeden yapı adası sınırının başladığı iç bahçelerde, kamusal alan, yarı-özel alan olma özelliği kazanır. Bu özelliği kazanmasında, bahçe alanlarında oluşturulan sosyalleşme alanları ağırlıklı etkili olur. Yerleşimdeki yapı adalarının çoğunda, kent mobilyaları kullanılarak ve çocuk oyun alanları tasarlanarak, sosyalleşmeye olanak sağlayan sosyal donatı alanları oluşturulmuştur (Şekil 3.34). Bu alanların yerleşim sakinleri tarafından aktif olarak kullanıldığı gözlenmiştir.

Şekil 3.34 İç bahçede yer alan çocuk oyun alanı, 2009.

Konutların Fiziksel Özellikleri

Kat Yükseklikleri: Yerleşimi oluşturan konutların tamamında 5 kat yüksekliği uygulanmıştır.

Cephe Özellikleri: Farklı plan tipine sahip konutlarda, birbirine benzer cephe elemanlarının kullanıldığı ve böylece genel cephe görünümünde benzerlikler oluşturulduğu görülür. Yapıların tüm cephelerinde oldukça sade bir düzenleniş hakimdir ve bu sadelik tek bir yapı cephesinde, aynı mimari cephe elemanlarının birbirini tekrar eden kullanımıyla elde edilmeye çalışılır. Pencereler standart ölçü ve şekilde her katta aynıdır ve bu aynılık apartman giriş kapılarına da uygulanır. Özellikle ön ve arka cephe yüzeylerinde, yoğun pencere açıklıklarının olduğu ve bu açıklıklarda kullanılan pencerelerin, her katta ölçek ve biçim olarak tekrar eden bir düzende oluşturulduğu görülür (Şekil 3.35). Bu düzen, birbirinin aynı ön ve arka cephenin, silüetteki fiziksel yansımaları olarak görülür ve cephelerdeki aynılığı destekler. Ön ve arka cephe mesafesinin yaklaşık yarısı olan yan cepheler de, birbirinin aynı oluşur ve kullanılan cephe pencereleri de, bu aynılığa uyum içerisinde cephe yüzeyinde yer alır.

Şekil 3.35 İlk grup yapılardan cephe görünümü, 2009.

Konutların Mekansal Özellikleri

Yerleşimdeki konutlar, farklı büyüklüklerdeki yapı adaları içerisinde gruplar şeklinde tasarlanmışlardır. Her yapı adası konut grubunun mekansal yerleşim düzeni, adayı çevreleyen sokaklara cephelenecek şekilde oluşturulmuştur. Yapı adası sınırlarında konumlanan yapıların, kütleli olarak kapladığı alan dışındaki ada arazisi, yapı gruplarının ortak kullanımına yönelik bir iç bahçe olarak düzenlenmiştir. Bu iç bahçelerin çoğunlukla araç otoparkı olarak kullanıldığı görülmektedir (Bkz Şekil 3.33).

Kullanıcı Profili

Yerleşim ilk oluşturulduğu zaman, Devlet Memurları Yapı Kooperatifi olarak kurulmuş ve bu kooperatife üye olmanın ön koşulu olarak konut sahiplerinde devlet memuru olma özelliği aranmıştır. Bu şarta bağlı olarak, yerleşimde ağırlıklı Milli Eğitim Mensuplarından oluşan bir toplumsal yapı oluşmuştur (S. Er, 2009, Sözlü Görüşme¹⁵).

Zamanla, konutların çoğunun sahipleri tarafından satılması ya da kiraya verilmesiyle, memur sınıfına dahil olmayan kişiler, yerleşimde ikâmet etmeye başlar. Günümüzde, yerleşimdeki konutlarda, orta gelir grubuna yönelik kiracılık oranının yüksek olmasının, yerleşimi öğrenciler tarafından da yoğun olarak kullanılan bir yer haline getirdiği görülür. Böylece ilk oluşturulduğunda, tamamı memurlardan oluşan yerleşimde, zamanla bu toplumsal yapıda çözümler olur ve yeni gelenlerin çoğunu öğrenci gibi yerleşik olmayan toplumsal gruplar oluşturmaya başlar.

“...Mahallede yaşayanların meslek dağılımının çoğunluğunu memurlar ve öğretmenler oluşturur. Üniversite şehri olan Eskişehir'e yakışır bir mahalle olan Yenikent'te öğrencilerde yaşamaktadır...” (tr.wikipedia.org).

¹⁵ Yenikent Yapı Kooperatifi Başkanı, 2009.

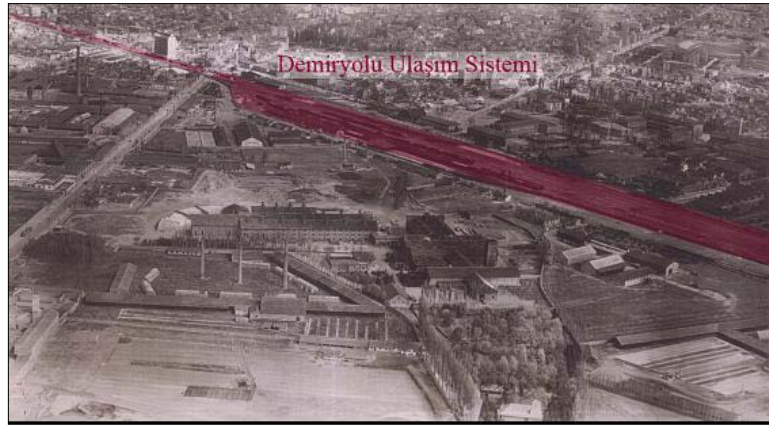
3.3 Leke Ölçeğinde Beliren Yerleşkelerin Kentsel Gelişime Etkisi

Bu ana bölümde irdelenen ve Eskişehir kentinde farklı dönemlerde beliren yerleşkeler, kentsel gelişimin belirleyici unsurları olarak ele alınmıştır. Bu belirlemede, yerleşkelerin olduğu, kentin planlama öncesi ve sonrası farklı kentsel gelişim süreçleri etkili olur. Planlama öncesi dönemde, kentsel gelişime sanayi uzantılı yerleşkeler yön verirken, planlama sonrası kentsel gelişimin belirleyici unsurlarını, makro plan kararları doğrultusunda oluşan yerleşkeler belirler.

Eskişehir kentinin kronolojik süreçte, kent örüntüsünü ve biçimini belirleyen en önemli etkenlerden birisi kente demiryolunun gelişidir. Eskişehir kentinde, geleneksel yerleşim dokusundan farklı karakterde, modern yerleşimlerin oluşumunda ve yer seçiminde, demiryolu önemli belirleyicilerdendir. Bu tez kapsamında, kronolojik oluşum süreçlerine göre incelenen bu yerleşkelerden ilki, bir demiryolu yerleşkesi olan DDY lojmanları, diğeri de Şeker Fabrikası yerleşkesidir. Bu iki yerleşke Eskişehir kentinde belirlediği zaman, kentin kuzeybatı ve kuzeydoğu olmak üzere iki uç noktası oluşur (Bkz. Şekil 3.12).

Kentin zamanla bu yönlerde, yeni oluşan konut alanlarıyla, farklı yönlere doğru geliştiğini görmekteyiz. DDY yerleşkesinin yer aldığı kuzeybatı yönüne doğru, kentsel gelişmeye en önemli örnek Fabrikalar Bölgesi olarak görülmektedir. Fabrikalar Bölgesi konum olarak DDY yerleşkesi ile aynı, kentin kuzeybatı yönünde yer alır. Demiryolu hattının kuzeyinde konumlanmış olan sanayi tesislerinin yer seçiminde, ağırlıklı demiryolu ulaşımı etkili olur (Şekil 3.36). Fabrika çalışanlarının sanayi tesislerine yakın oturma arzusuyla Fabrikalar Bölgesi civarında, işçi evlerinden oluşan yeni yerleşimler belirir. Örneğin Kırmızıtoprak ve Yenibağlar Mahalleleri, çekirdeği bu işçi evlerinden oluşan mahallelerdir. Böylece demiryolunun kuzeyinde yer alan fabrikalara göre konumlanan işçi evleri, kentin demiryolunun kuzeyinde gelişmesinin en önemli fiziksel nedenlerini oluşturur. Kentin yeni konut alanlarıyla, bu yönde gelişmesinin nedenlerinden birisi de, göçmenler için yapılan evlerdir. Çoğunlukla Yenibağlar mahallesinin kuzeyinde konumlanmışlardır. Böylece, bu yeni yerleşimlerle, demiryolunun kuzeyine doğru gelişmeye başlayan Eskişehir kentinin mekansal sınırları,

kuzey yönünden, bugünkü İstanbul ve Ankara karayolunun güneyine kadar uzanır (Aksoylu, 1999; Uçkan, 2005; Ertin, 1994).

Şekil 3.36 Demiryolunun kuzeyinde gelişen Fabrikalar Bölgesi yerleşimi (Uçkan, 2005).

Demiryolunun kentin sınırlarını kuzey yönüne yayan etkisi, zamanla kentin ve DDY yerleşiminin batı yönünde de görülmeye başlar. DDY işçileri için oluşturulan işçi evleri kentin kuzeybatısında, DDY tesislerinin batı, güneybatı yönlerinde sanayi tesisine yakın konumlanırlar. Böylece kentin bu yönlerde gelişimine öncü olurlar. DDY işçi evlerinden oluşan Osmangazi Mahallesi, Ertuğrulgazi Mahallesi, Sümer Mahallesi, kentin Eskişehir-Kütahya demiryolu ağının güneybatı yönünde, kentin batıya doğru gelişimini sağlayan konut yerleşimleri olarak görülmektedir.

Kentin diğer uç noktası, kuzeydoğu yönünde yer alan Şeker Fabrikası yerleşkesi de, yeni yerleşimlere bir çekim noktası yaratarak, kentsel gelişmede DDY yerleşkesi ile benzer bir etki yapar. Şeker Fabrikası işçileri için yapılan işçi evlerinin oluşturduğu Şeker Mahallesi, kentin kuzeydoğu yönde gelişimine neden olan bu etkilerden birisidir.

“...Sanayi kesiminde çalışan işçilerin çalıştıkları yere yakın olma arzusu fabrikalar çevresinde yeni bir- takım mahallelerin gelişmesine neden olmuştur. Kentin kuzeydoğusu civarında Şeker, Yenimahalle, Işıklar ve

Ömerağa mahalleleri, DDY tesisleri ile un ve kiremit fabrikalarının yer aldığı batı- kuzeybatı kesimindeki Kırmızıtoprak ve Yenibağlar mahalleleri bu şekilde gelişmiş mahallelerdir .Bu mahallelerin kurulması ile birlikte kentin yerleşim sahası kısa sürede doğu, batı ve kuzey yönde büyük bir gelişme kaydetmiştir...” (Ertin, 1994).

Şeker Fabrikası kentin doğu yönde gelişiminde de belirleyici unsurlardan olur. Dış göç yoluyla kente yerleşen göçmenler için yapılan göçmen konutlarının oluşturduğu Yenidoğan Mahallesi, kentin kuzeydosunda, Şeker Fabrikası'nın güneyinde konumlanmış (çalışanlarının çoğunun fabrika çalışanı olmasından kaynaklandığı düşünülen) ve kentin alansal olarak doğu yönde gelişimini destekleyen bir yerleşke olarak belirir. Şeker Fabrikası'nın kentin doğu yönde gelişimini destekleyici etkisi, çalışan işçileri için yapılan evlerden oluşan Gökmeydan Mahallesi'nin oluşumunda da görülür. Fabrika tesisinin güneyinde yer alan yerleşimle kent, doğu yönünde gelişimine devam eder.

Eskişehir kentinde demiryolu ve ağırlıkla bu temel üzerine gelişen sanayinin belirlediği kentsel gelişimde, gecokundu türü yapılaşmalar da etkili olur. Çoğunlukla sanayi tesislerinde çalışan işçilerin oluşturduğu gecekondu yapıları, sanayi uzantılı yerleşimler olup, daha çok Fabrikalar Bölgesi, DDY tesisleri, Şeker Fabrikası civarında yer seçmişlerdir. Böylece kentin batı, güney ve güney batı yönde büyümesinde etkili olurlar.

Nazım imar planları döneminde alınan makro plan kararlarında, kentin gelişme yönleri belirlenmiş ve kentsel gelişmenin oluşturulacak toplu konut alanlarıyla gerçekleştirilmesi önerilmiştir (Ek 1). Böylece kent, planlama sonrası dönem, kooperatifler aracılığıyla yapılan toplu konut uygulamalarıyla kentsel gelişimine devam eder. Bu uygulamalara öncü olan ilk gelişim, Yenikent Toplu Konut uygulaması olur ve bu yerleşimle kentin güney yönde gelişimi desteklenmeye çalışılır. Yenikent yerleşimi, kentin kampüsler şeklinde büyümesine öncülük etmiş ve bu yerleşkenin öncülüğünde kentte yeni toplu konut alanları oluşmaya başlanmıştır. Kentin farklı yönlerinde oluşmuş yeni kampüs yerleşimlere örnek olarak SSK konutları, Yunuskent, Raykent, Üniversite Evleri verilebilir. Böylece kentin planlanarak gelişmeye başladığı dönem, daha çok

kooperatifler tarafından oluşturulan yerleşimlerle kent her yöne, kontrolsüz olarak gelişmeye başlar (Aksoylu, 1999; Sökmen, 1986).

3.4 Sonuçlar

Eskişehir kentinin, tarihsel süreçte XVI. Yy dan beri yerleşim alanı olan Odunpazarı Bölgesi, geleneksel Anadolu Türk Kenti özelliği göstermektedir. Bunu ağırlıklı yerleşime genel karakterini kazandıran evlerin tasarım ilkelerinde ve yerleşimin genel sokak özelliklerinde görmek mümkündür. Mekansal yapının yanında, toplumsal yaşam tarzı da geleneksel özellikler göstermektedir. Yerleşim sahip olduğu bu yapısal özellikleriyle, geleneksel sivil mimarlık yerleşkesi olma özelliğini günümüze kadar büyük oranda koruyarak gelebilmiştir.

Günümüzde ise Odunpazarı'nda, üretim toplumundan tüketim toplumuna hizmet eden bir mekansal ve toplumsal yapı oluşmaya başladığı görülmektedir. Yerel yönetimler tarafından yapılan restorasyon ve sokak iyileştirme çalışmaları, yerleşimin sahip olduğu toplumsal ve mekansal yapı özelliklerinde hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci başlatmıştır. Bakımsızlık nedeniyle yaşanamaz mekanlar olarak görülen evler, yapılan iyileştirme çalışmalarıyla rant sağlayıcı yerler olma özelliği kazanmaktadır. Kamulaştırılan ve restorasyonu yapılan evlerin çoğunun, birer ticari birim olarak kullanılmaya başlanması ve özel sahipli olanların yüksek fiyatlarda satışa sunulması, yerleşimde ranta yönelişin hakim olmaya başladığını göstermektedir. Böylece çoğu evde süren aile yaşamını sonlandırmış konut dışı kullanımlar oluşmaya başlamıştır. Evlerin çoğunlukla birer ticari birim olarak kullanılmaya başlanması ile, yerleşim, konaklamanın ağırlıkta olduğu bir yerden, alışverişin ağırlıkta olduğu bir ticari yerleşime dönüşmeye başlamıştır. Bu mekansal değişim ve dönüşümler ayrıca yerleşime, tur şirketleri aracılığıyla rehberler eşliğinde gezilen bir turistik bölge özelliği de katmaktadır. Rehberler eşliğinde yerleşimi gezmeye gelen turist grupları haftanın çoğu günü görmek mümkündür. Bazen bu turist gruplar, öğretmenleri eşliğinde yerleşimin tanıtıldığı çocuklardan da oluşmaktadır. Çocuklara içinde yaşadıkları kent belirlenen bir zaman diliminde, öğretmen gibi bir aracı vasıtasıyla ve özel bir etkinlik

olarak tanıtılmaktadır. Bu durum, kentlerimizi çocuklara bile pazarlar hale geldiğimizin en güçlü kanıtını sunmaktadır.

DDY yerleşimi kentin mekansal yapısında Osmanlı dönemi oluşmuş, geç Osmanlı modernleşmeciliğinin bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Batı etkili olarak oluşan bu yerleşkedeki konutlar, gelenekselden farklı olarak, uzmanlaşmış mekanlardan oluşmuştur. Ayrıca konutların dönemine göre çok katlı olması ve her katta farklı kişilerin ikamet etmesiyle, kentin mekansal yapısında dönemin apartman tipi yapılaşması oluşmuştur¹⁶.

Cumhuriyet öncesi dönem, kentin konut tipolojilerini geleneksel konut yerleşkesi ile birlikte DDY yerleşkesindeki apartman tipi yapılar oluşturmaktadır.

“...O dönemde Türkiye'nin genel konut stokunu 'Türk evi' diye bilinen sivil mimarlık örnekleri ve ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı modernleşmesi süresince oluşmuş apartman blokları teşkil ediyordu...”(Akcan, 2009).

Osmanlı Dönemi'nde yaptırılan lojmanlar, Cumhuriyet Dönemi'nde yeni devletin elinde varlığını sürdürmüştür. Bu nedenle yerleşke, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere, iki farklı döneme tanıklık ederek günümüze kadar gelmiştir. Yerleşimin sahip olduğu mekansal ve toplumsal özellikler de geçmişe özgü karakterini büyük oranda korumuştur. Bu süreklilikte, ağırlıklı devlete bağlı lojman yerleşkesi olma özelliğinin etkili olduğu görülmektedir.

¹⁶ “...Erken cumhuriyet mesken mimarisinin iki standart tipi, bahçeli müstakil ev ya da villalar ve kentlerdeki 'apartmanlar'dı. 'Apartman' terimini biraz daha açmak gerekiyor; terimin erken cumhuriyet döneminde, Türkiye'deki spekülatif apartman inşaatındaki gerçek patlamanın başlangıç noktası olan 1965 tarihli kat mülkiyeti kanunundan sonraki anlamından çok farklı bir anlamı vardı. 1930'larda daha yaygın olarak kullanılan terim, tek bir sahibi olan ve onun da gelir elde etmek için çeşitli ünitelerini kiraya verdiği çok üniteli bir binaya karşılık gelen 'kira evi'ydi...” (Bozdoğan, 2002).

Cumhuriyetin ilanından 1956 yılına kadar geçen sürede, kentin mekansal yapısında beliren konut yerleşkeleri, yeni devletin kent mekanını modernleşme politikası doğrultusunda inşa edilmiş örneklerini oluşturmaktadır. Bu örneklerin, kentsel mekanda oluşmasında önemli belirleyici, yeni devletin ülke genelinde ulus-devlet yaratma, tüm ülkeyi kendi kontrolünde kalkındırmak ve yapılandırmak için önemle üzerinde durduğu ülke sanayisinin gelişmesi olmuştur. Devlet, bu nedenle, seçtiği bazı Anadolu kentlerinde kuracağı fabrikalar aracılığıyla bu politikasını gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Seçilen kentlerde kurulacak olan fabrikalar, demiryolu ağı ile birbirine bağlanacak ve yeni devletin devrimlerini tüm ülke geneline tek güç olarak yaymasında önemli bir görev üstleneceklerdir. Eskişehir kentinde, Şeker Fabrikası yerleşkesi de, bu stratejik sistemin bir parçası olarak, yeni devlet tarafından inşa edilmiş bir sanayi yerleşimi olması açısından önemlidir. Yerleşkenin fiziksel inşa özellikleri, arka planda devletin merkeziyetçiliğinin bir temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapıların biçimsel görünümünden, yerleşkenin devlete ait topraklarda yer seçiminden ve bu topraklarda çok geniş bir alan kaplamasından, devletin gücünü ve ülke üzerindeki hakim ideolojisini anlamak mümkündür. Yerleşimin vaziyet planı incelendiğinde, geniş bir yeşil kuşakla çevreden izole bir leke halinde kent dışında konumlanmış olması, bu anlamda önemli fiziksel verilerdendir. Yerleşimin konumundaki bu özellik, yeni dönemin eskisinden kopuk, kendi özgün yaşam çevresini yaratma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Ayrıca konutların geniş bir yeşil kuşakla çevrelenmiş olması ve özel ve yarı-özel bahçeler içerisinde yer almaları, Cumhuriyet modernizminin sağlıklı kent idealini de yansıtmaktadır (Cengizkan, 2009).

“Bu noktada, sanayi yerleşmelerinin, fonksiyona dayalı planlama ilkeleri, Cumhuriyet’in geçmişin izlerinden koparak yepyeni bir ülke ve kent yaratmaya dayalı modern söylemiyle birebir örtüşmektedir... Fabrikaların bölgesel koşulları gözardı etmeleri modernleşmeci ulus-devlet projesinin gereğidir...”(Cengizkan, 2009).

Yapılarda hakim yatay çizgisellik ve yalınlık, dönemin devlet yapısı özelliğinin modern söylemlerindedir. Fabrika yerleşimiyle birlikte oluşmuş olmaları, yeni devletin aile içi yaşama da müdahalede ettiği arka plan devlet ideolojisini

göstermektedir. Böylece yeni devlet tarafından kurulan Şeker Fabrikası gibi yerleşkeler, dönemin kent mekanını modernleştirici söyleminde sosyal, ekonomik ve kentsel bir araç olarak ele alınmış ve kentte yeni bir yerleşim modeli oluşturmuştur. Bu nedenle Şeker Fabrikası yerleşkesi, Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kalan ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken önemli bir endüstri mirasıdır.

Eskişehir kentinde irdelenen işçi ve göçmen yerleşkelerinde, Ankara'nın Cumhuriyet Dönemi yeni inşa sürecinde, devlet tarafından Ankara'nın yeni imarı için seçilen Alman Mimar Hermann Jansen'in Ankara işçi konutları için önerdiği projelerden benzerlikler görülmektedir:

“...Mimar ekonomik nedenler yüzünden işçiler için tek katlı ikiz ya da sıra evlerin en makul tip olduğunu idda ediyordu. Jansen'in tasarladığı işçi mahallesi erken bahçe şehir modelini takip ediyor, kuzeydoğu ve kuzeybatı ışığı alan, özel büyük arka bahçeler içinde birbirine paralel yerleştirilen konut birimlerinden oluşuyordu. Sıra evler salon, mutfak ve birer yatak odasından oluşan minimal ev birimleri olarak tasarlanmış; ikiz evler ise bir ve iki yatak odalı olmak üzere iki farklı tipte düşünülmüştü. Tek katlı olan bütün evlerin eğimli çatıları, standartlaşmış kapı ve pencereleri ve iç mekanlarına kıyasla çok büyük özel arka bahçeleri olacaktı...” (Akcan, 2009).

Devlet, Eskişehir kenti gibi, sanayi kenti inşa etmek üzere seçtiği Anadolu kentlerinin mekansal yapısının, Ankara modeline uygun olarak gelişmesini sağlamaya çalışmıştır.

“...Zeynep Kezer'e göre Ulusal merkez Ankara'nın peyzajı, kentsel elemanların ortak repertuarını tanımlaması bakımından, tüm ülkeye model oluşturacak şekilde ele alınmaktaydı...” (Cengizkan, 2009).

Yeni devlet tarafından başkent Ankara'nın Avrupa kaynaklı Bahçe Şehir modeli örnek alınarak yapılan yeni imarı, seçilen kentlerin mekânsal inşasına bir model oluşturmuştur. Tez kapsamında incelenen Cumhuriyet dönemi yerleşkeleri de, bu

kentlerden birisi olarak Eskişehir kentinde, Avrupa kaynaklı Bahçe Şehir uygulamalarının yorumlanmış örneklerini oluşturmaktadır. Bu örneklerin hepsi toplu konut karakteri gösteren, Eskişehir'in sanayi kenti kimliğini ve kent dokusunu tanımlayan oluşumlardır. Dönemlerini yansıtan mimari yapıları ve sosyal anlamları ile kentin geçmişinden izler taşımakta ve bir kent tarihi tanımı yapmaktadırlar. Yeni bir ulus kimliğinin fiziksel inşası olmaları ve yeni bir devlet ideolojisini yansıtmaları bakımından da ayrıca önemlidirler.

Kent tarihinde, kentsel gelişmenin alınan makro plan kararları doğrultusunda gerçekleştirilmeye başladığı dönem, kentin ilk toplu konut uygulaması olan Yenikent yerleşimi ise bir devlet ideolojisini yansıtmaktan çok uzaktır. Yerleşim herhangi bir kentsel süreci yansıtmadan kent mekanında yer almaktadır ve bir toplu konut uygulaması olarak modernleşme projesinin zamanla uğradığı anlam kaymasını göstermektedir. Kentin güney yönde gelişmesini teşvik etmek için oluşturulmuş organize bir yerleşkedir, fakat yeni yerleşimlerin oluşmasını teşvik etmemiştir.

“...1978 nazım planının düzenlendiği tarihlerde başlamış olan güney gelişme yönündeki ‘Yeni Kent’ organize konut yerleşmesi dışında planın büyük ağırlıkla seçmiş olduğu güneydoğu gelişme yönünde daha sonraki yıllarda hiçbir yeni organize yerleşme oluşturulamamış ve uygulama planları da düzenlenemeyen bu kesimler kentin düşük gelir gruplarının plandışı süreçler içinde gelişigüzel yerleştiği çevre alanları karakterinde gelişmiştir...”(Sökmen, 1986).

Yenikent kooperatifi tarafından oluşturulan yerleşim, her türlü kentsel ihtiyaçları kendi içerisinde çözmüş ve kent dışında kampüs bir yerleşim oluşturmuştur. Kooperatif yerleşimine örnek oluşturan yerleşim, kentsel parça karakteri göstermektedir.

Özet olarak, Cumhuriyet ilanından önce kentin mekansal yapısında Odunpazarı geleneksel yerleşimi ile birlikte dönemin apartman türü yerleşimine örnek oluşturacak DDY yerleşkesi, kentin birbirinden farklı konut tipolojilerindedir. Odunpazarı yerleşkesinde günümüze yakın tarihlerde, yerel yönetimler tarafından yapılan kamulaştırma ve iyileştirme çalışmaları tarihi dokuyu bütünleyen toplumsal ve

mekansal yapının sürekliliğini tehlikeye sokan bir süreç başlatmıştır. DDY yerleşkesi, devlet elinde geçmişten süregelen mekansal ve toplumsal yapı özelliğini günümüzde de korumaktadır. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nin özelliklerini yansıtması ve bir kent tarihi tanımı yapması bakımından önemlidir. Yeni devlet tarafından Cumhuriyet ilanından sonra oluşturulan modern konutlar, sanayi uzantılı yerleşimler olup, Eskişehir kentinin sanayi kenti kimliğini tanımlayan mekansal oluşumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni devlet ideolojisinin fiziksel yansımaları olmaları açısından da ayrıca önemlidirler. Günümüzde ise kentleşmenin etkisi bu yerleşimlerde de etkisini göstermiş ve yerleşimlerde yüksek katlı apartman tipi yapılaşmanın ağırlıkta olduğu bir fiziksel yoğunluk hakim olmaya başlamıştır. Plansız dönem, kent mekânında sanayi tesislerine yakın boş alanlarda konumlanmışlar ve kentin gelişme yönlerini belirleyen temel unsurlardan olmuşlardır. Planlı döneme geçişle birlikte, Cumhuriyet modernizminin müstakil, az katlı konut anlayışının yerini, yüksek katlı apartman tipi yapılaşma almış ve konut üretiminin anlamı değişmiştir. Planlı dönem kentin mekansal yapısında beliren Yenikent toplu konut yerleşimi bu değişimi yansıtması bakımından önemlidir. Bir devlet ideolojisinin mekansal yansıması olmaktan çok uzak olan yerleşim, kentin bütüncül parçalar şeklinde büyümesine örnek olan bir fiziksel şekillenıştır.

4. GENEL SONUÇLAR

Henri Laborit'in belirttiği gibi, insanın yaşamını sürdürme ereğinin bir aracı, toplumsal kümenin ürünü olan kentler, tarımdan ticarete oradan da üretim odaklı sanayileşme süreci ile oluşmuşlardır. Kentlerin mekansal kurgusunu bu süreçler belirler.

Tez kapsamında irdelenen, Eskişehir kentinin gelişim süreçlerinin belirlediği yerleşkeler, aşağıda, genel olarak, Jukka Ilmari JOKILEHTO'nun *değerler sistemine*¹⁷ göre değerlendirilmiştir.

¹⁷ Değerler sistemi Jukka Ilmari JOKILEHTO'nun tezinde açıkladığı A HISTORY OF ARCHITECTURAL CONSERVATION ve diğer dökümanlarda açıklandığı şekliyle değerlendirilmiştir.

Eskişehir kentinin tarihsel süreçte mekansal yapısında bilinen ilk yerleşkesi Odunpazarı, bir önceki sonuçlar bölümünde açıklandığı gibi, geleneksel sivil mimarlık yerleşkesi olması nedeniyle, kültürel ve sosyal açıdan *tarihsel değer*¹⁸ taşımaktadır; günümüzde hala yerleşim amaçlı olarak kullanılmakta olması nedeniyle de *kullanım değeri* öne çıkmaktadır. Aynı zamanda *estetik değer ve otantiklik değeri*¹⁹ de bulunmaktadır.

1894 yılında Hamburg-Bağdat demiryolu işletmeye açıldıktan sonra, demiryolu çalışanları için inşa edilen DDY lojmanları, geç Osmanlı modernleşme eğiliminin fiziksel yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet modernizmine tanıklık ederek günümüze kadar gelebilmiş yerleşke, Cumhuriyet dönemi öncesinden çok az sayıda olan sanayi yerleşkelerinden olması ve her iki dönemi yansıması bakımından *kullanım ve sosyal değere* sahiptir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan yeni devlet, Eskişehir kentinde hızlı bir sanayi gelişim süreci başlatmış ve bu süreç kentin mekansal yapısında gelenekselden farklı karakterde yeni, modern bir dokunun oluşmasında temel belirleyici olmuştur. Böylece Eskişehir kentinde Odunpazarı yerleşimiyle geleneksel ve Cumhuriyet Dönemi yerleşkeleriyle modern olarak birbirinden farklı karakterde beliren iki mekansal yapı, kent tarihinin Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönem olarak ayrılmasının fiziksel kanıtlarını oluşturmaktadır.

Cumhuriyet sonrası oluşan modern yerleşkeler; Şeker Fabrikası yerleşkesi, işçi ve göçmen konutları, yeni devletin kent mekanını modernleşme politikası doğrultusunda, *kullanım, ekonomik ve sosyal değerlerini*²⁰ taşıyan, Avrupa kaynaklı Bahçe şehir

Bu değerler somut (tangible) ve somut olmayan değerler (intangible) olmak üzere sınıflanır. Tüm fiziksel değerler somuttur.

¹⁸ Tarihi Değer (Historical Value): Thorsby' ye göre tarihi değer, kültür mirası bir yapı veya mekanın sunduğu sosyo kültürel değerlerin geçmişle olan ilişkisidir.

¹⁹ Otantik değer ve Estetik değer (Authenticity Value, and Aesthetic Value) Otantik değer, Thorsby'ye göre, yapının özgünlüğünü, Estetik değer de yapının güzelliğini veya ahengini ifade etmektedir.

²⁰ Kullanım değeri, Ekonomik değer ve sosyal değer (use value, economic value and social value): Riegl'e göre kullanım değeri, insanların yapılardan faydalanma amaçlı kullanımlarını ifade etmektedir. Fiziksel

modeline uygun olarak yorumlanmış örneklerdir. Müstakil, az katlı, bahçeli konut tipolojisine sahip olan bu konut yerleşimleri, kentte yeni bir yerleşim modeli oluşturan Cumhuriyet döneminin konut mimari ürünleridir. Yeni devlet bu yerleşkeleri, ideolojik söyleminin bir temsili olarak ele almış ve modern fiziksel yapıyı dönemin sosyal, kültürel söylemiyle anlamlandırmıştır. Bu nedenle ideolojik alt yapısı olan bu yerleşkeler, Cumhuriyet dönemi yeni devlet politikasını yansıtmaktadır. Kentin bir dönem tarihine ışık tutan yapılar, yeni devletin sanayi üretim biçiminin ürettiği yerleşimler olup, kentin sanayi kenti kimliğini tanımlamayan önemli endüstri ürünleridir. Yeni bir kent tarihi yansıtan bu yapıların, kentin modernleşmeye dair belleğini oluşturdukları söylenebilir.

Günümüzde ise bu yerleşimlerde zamanla artan kentleşme etkileri görülmektedir. Yerleşkelerinin çoğunda bahçeler içindeki yapılar yıkılmış ve yerlerine günümüzün beton, yüksek katlı apartmanları yapılmıştır. Yıkılmayanların çoğu da dönemini anımsatmayacak yapısal değişimler geçirmiş ve tanınmayacak hale gelmiştir. Yerleşimlerin genelinde mekansal doku özelliklerinde başlayan bozulmalar, kentin geçmiş izlerini silme ve geçmişle olan bağlarını koparma sürecinde olduğunu göstermektedir. Erken Cumhuriyet döneminin mimari mirası, kentleşmenin etkisinde sahip olduğu sosyal ve mekansal anlamı kaybetmek üzeredir.

Kentin endüstri mirası yerleşkelerinde sanayi kenti kimliği silinirken, yeni oluşan yapılarda da bir kent kimliği tanımı yapılamamaktadır. Kentin nazım imar plan kararlarıyla Eskişehir kentinde beliren Yenikent yerleşkesinde, Devlet tarafından tasarlanmış kentsel mekan üretiminin anlamı değişime uğramıştır. Konut üretiminde, Cumhuriyet döneminin müstakil, bahçeli, az katlı konut anlayışının yerini, apartman tipi yapılardan oluşan yerleşimler almaya başlamıştır. Çok katlı, kentsel boşlukları nispeten az yerleşim özellikleriyle kentte monoton konut çevreleri oluşturmaktadırlar. Bu yerleşimler kentin büyük parçalar şeklinde gelişmesine örnek olmuş ve bu şekildeki konut üretimini de teşvik etmiştir. Böylece kent bütüncül olmaktan çıkarak, içinde

değerlerden farklı olarak, somut olmayan bir değerdir. William Lippe (1984) ye göre de kullanım değeri ekonomik değeri içermektedir. Yapıların, toplumların ortak değerlerinin oluşmasını ve yayılmasını sağlaması ise yapının sosyal değeri dir.

yaşanılan kentsel parçasıyla algılanır hale gelmektedir. Devlet tarafından kentsel mekanın şekillendirilişi, özel şahıs ve kooperatiflerce gerçekleştirilmeye başlanmış ve bu da beraberinde ranta yönelik, yüksek katlı apartman yapılarının kentsel mekanı işgal etmesiyle sonuçlanmıştır. Yukarıda açıklanan bu nedenlerle Yenikent yerleşkesinin, *ekonomik ve kullanım değeri* taşıdığı düşünülmektedir.

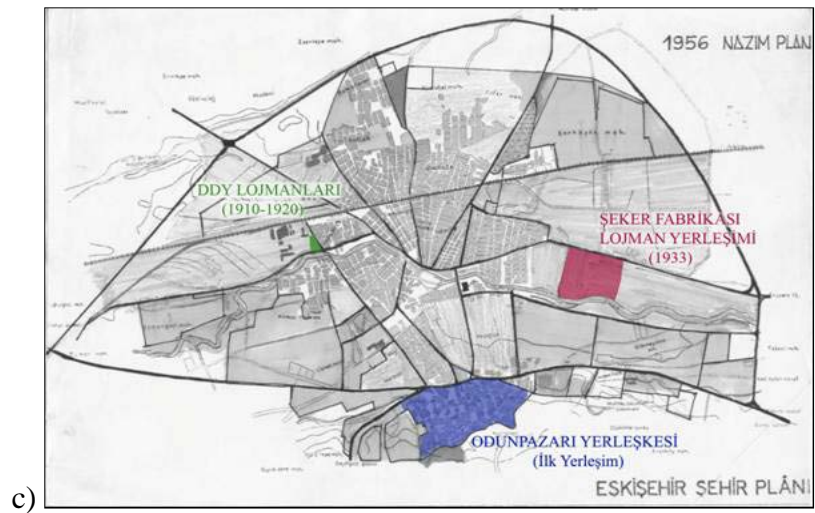
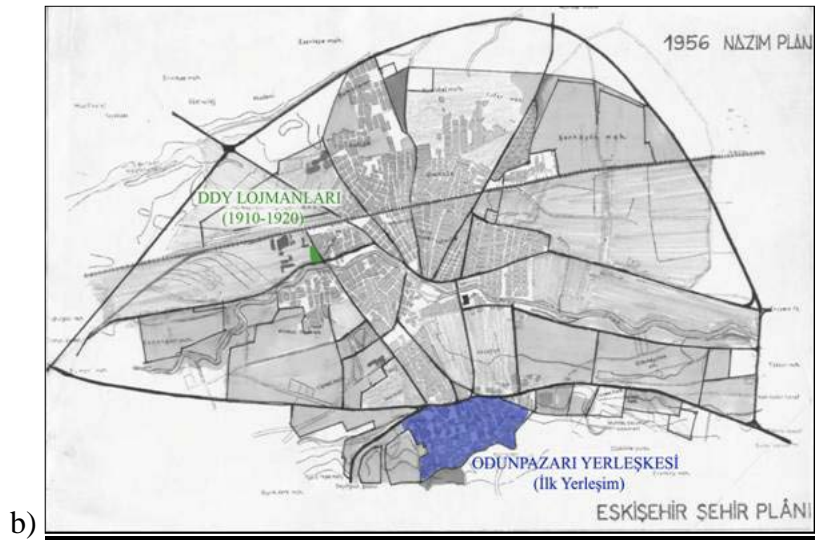
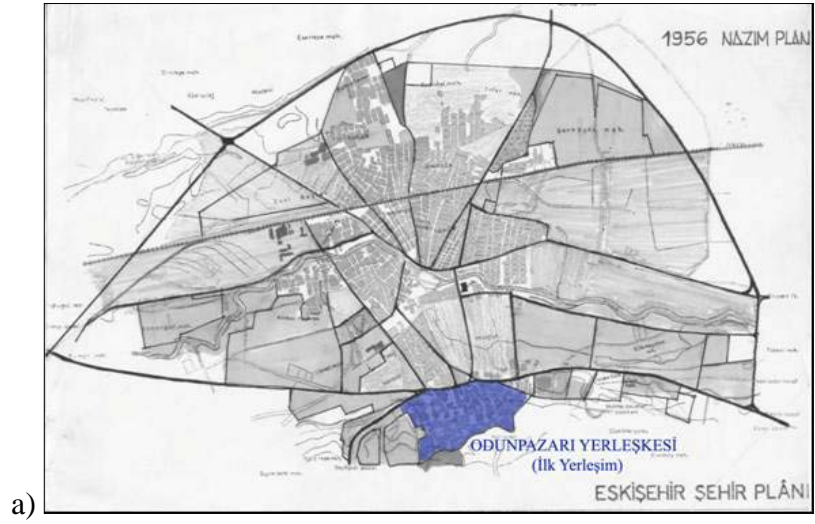
Tez kapsamında irdelenen bu yerleşkeler, kronolojik oluşum süreçlerine göre, Eskişehir kenti nazım imar planlarında gösterilmiştir (Şekil 4.1).

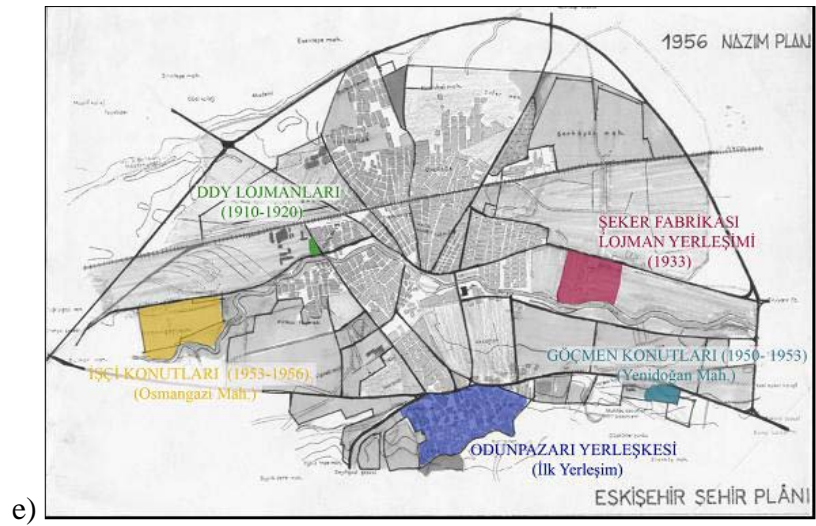
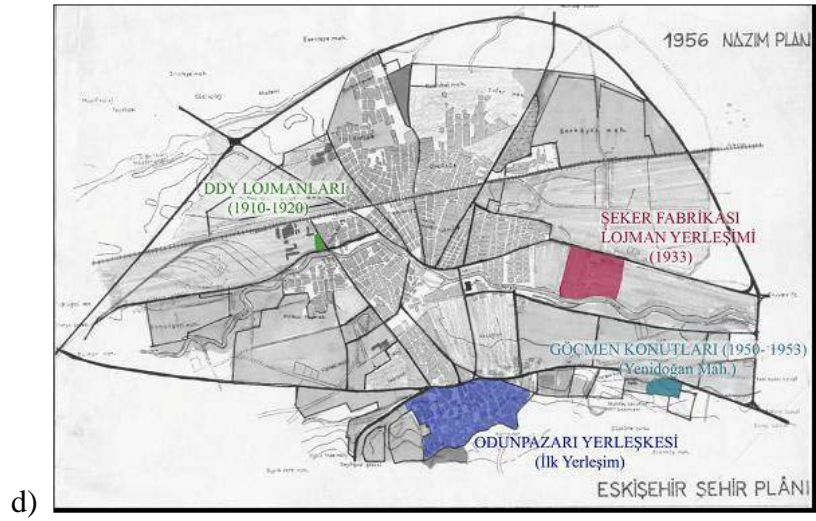
Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Eskişehir kenti, üretim toplumundan tüketim toplumuna evrilirken, toplumsal ve mekansal yapısı hızlı bir değişim, dönüşüm ve başkalaşım sürecine girmiştir. Bu süreç içerisinde, Eskişehir kentinin sanayi kenti kimliğini tanımlayan endüstri mirasının çoğu zamanla ortadan kalkmakta; yeni oluşan mekansal yapıda ise bir kent tarihi oluşturacak yapılar üretme başarısı gösterilememektedir.

Öneriler:

Bu tez çalışması:

- Korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken mimari miraslarımızın unutulmuş olan bir bölümüne belge niteliği oluşturmakta ve irdelenen Cumhuriyet Dönemi ve öncesi konut alanlarını taşınmaz kültür varlığımız olarak tescilini önermektedir. Ayrıca bu konuda ilgili kamu kurum ve kuruluşların yerleşkelerle ilgili bilgi edinmesi hususunda bir veri oluşturacaktır.
- Benzeri konularda çalışma yapacaklara yardımcı bir literatür kaynak olarak,
- Eskişehir kentinin, kentsel gelişme verilerinin anlaşılmasında, içerdiği bilgilerle kentsel çalışma ve planlama yapanlara önemli bir yönlendirici kaynak olarak önerilmektedir.

Şekil 4.1 1956 ve 1986 nazım imar planlarında kronolojik oluşum süreçlerine göre beliren yerleşkeler.

- a) 1956 nazım imar planı'nda Eskişehir kentinin ilk konut yerleşim bölgesi, Odunpazarı.
- b) 1956 yılı nazım imar planında DDY Lojmanları.
- c) 1956 nazım imar planında Şeker Fabrikası lojman yerleşimi.
- d) 1956 nazım imar planında göçmen konutları.
- e) 1956 nazım imar planında işçi konutları.
- f) 1986 nazım imar planında Yenikent yerleşimi.

5. KAYNAKLAR DİZİNİ

- Acar İpekoğlu B., 1981, Eskişehir Tarihi Sit Alanı Paşa, Orta, Akcami Mahalleleri Koruma ve Geliştirme Planı, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Bilimleri Enstitüsü.
- Akcan, E; 2009, Çeviride Modern Olan; Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Aksoylu Sevin, Koca Güler, 1985, Kentsel Gelişmenin Eskişehir’de Yarattığı Planlama ve Uygulama Sorunları, Bir Sanayi Kentinin Planlama ve Uygulama Sorunları Eskişehir Örneği Kolokyumu, Türkiye 9. Dünya Şehircilik Günü, Eskişehir.
- Aksoylu Sevin, 1999/02, Doç. Dr., 1960’lardan 2000’lere Eskişehir’de Mekansal Gelişim, Arredamento Mimarlık, syf 82-97.
- Aksoylu Sevin, 1989, Türkiye’de yeni Kent Politikası İçin Bir Araştırma Örnek: Eskişehir, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Albek Suzan, 1991, Dorlion’dan Eskişehir’e, T.C Anadolu Üniversitesi, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı, No: 89, Eskişehir.
- Aradamento Mimarlık, 2002/ 04, Türkiye’de Mimarlık Yarışmaları, syf 56-73.
- Atuk Ahmet, 2002, 101 Eskişehir, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi.
- Ayhan Ekim Deniz, 2006, İşçi Sağlığı ve Mimarlık: Türk Modernleşmesi İçinde Eskişehir Şeker Fabrikası Üzerine Bir Okuma, ODTÜ Mimarlık Bölümü, Yüksek Lisans Tezi.
- Baraz Nesrin, 1996, ‘G. MİMARİ Odunpazarı Evleri, Sivrihisar Evleri’, Eskişehir’in Halk Bilimsel Değerleri II, syf 200-240.
- Baraz Nesrin, 1999, Odunpazarı Evleri ve Odunpazarında Yaşam, ETO Yayını.
- Bozdoğan Sibel, 2002, ‘Modernizm ve Ulusun İnşası’, Metis Yayınları.
- Cengizkan Ali, 2009, Fabrikada Barınmak, Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiyede İşçi Konutları: Yaşam, Mekan ve Kent, Arkadaş Yayınevi, Ankara, syf 215-271.
- Cengizkan Ali, 2002, Modernin Saati, , Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- Çakmak Şafak, 2008, ‘Şehrin Biçimlenişinde ve Kimlik Kazanmasında Belirleyici Rolü Olan Artefaktlar: Eskişehir Kenti Üzerinden Bir İnceleme’, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam ediyor)

- Deniz Özkut, Yrd. Doç. Dr., Özaslan Nuray, Doç. Dr., Ocak-Şubat 2009, Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayi Tesisleri, Mimarlık-345, Ankara: Mimarlar Odası Genel Merkez, syf 68-71.
- Ertin Gaye, 1994, Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Eskişehir İl Yıllığı, 1967, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara.
- İnankul Şule, 1985, Sanayileşme-Kentleşme Etkileşimi: Örnekleme Eskişehir Kent Merkezi, Kentleşme- Sanayileşme Etkileşimi, Bir Sanayi Kentinin Planlama ve Uygulama Sorunları Eskişehir Örneği Kolokyumu, Türkiye 9. Dünya Şehircilik Günü, Eskişehir.
- Jokilehto Jukka Ilmari, 1986, A History of Architectural Conservation, The Contribution of English, French, German and Italian, Thought Towards an International Approach to the Conservation of Cultural Property, The University of York, England, Institute of Advanced Architectural Studies.
- Kılıç Levent, 1997, Anılarda Eskişehir, Anadolu Rotary Kulübü, Eskişehir.
- Keleş Ruşen, Prof. Dr., 28-29 Temmuz 2007, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Mimarlık ve Kent Buluşmaları: Eskişehir, Sanayi Kentleri ve Mimarlık, Sanayi Politikaları ve Kentler, TMMOB Mimarlar Odası, , syf 15-24
- Keskinok H. Çağatay, 28-29 Temmuz 2007, Doç. Dr., ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mimarlık ve Kent Buluşmaları: Eskişehir, Sanayi Kentleri ve Mimarlık, Kentler, Sanayi ve Planlama, TMMOB Mimarlar Odası, , syf 85-93.
- Kıvılcım Figen, Mayıs 2008, Tarihi Yapılı Çevrelerde Tasarım İlkeleri Üzerine Bir Çalışma Eskişehir Odunpazarı Örneği, ODTÜ, Restorasyon Mimarlık Yüksek Lisans Tezi.
- Laborit, H., 1990, İnsan ve Kent, Çev.Bertan Onaran, Payel yayınevi, İstanbul.
- Lipe, William D.,1984, Value and meaning in cultural resources. In: H.Cleere (ed) Approaches to the Archaeological Heritage, pp. 1-11. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nalçakan Meral, 1994/04, 'Toplumsal Değişme Bağlamında Eskişehir Kentinin Fiziksel Gelişiminin Değerlendirilmesi', Yapı Dergisi, Sayı 149, syf 37-43
- Olçay Uçkan Yelda, Doç. Dr., Uçkan Erkan, Öğr. Gör. Dr., 12-15 Mayıs 2004, Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınmasında Bir Örnek Olarak Eskişehir Odunpazarı Kentsel Siti, I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yunussemre Kampüsü, Eskişehir.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam ediyor)

- Olçay Uçkan Yelda, Uçkan Erkan, 2006, Odunpazarı Evleri, Odunpazarı Belediyesi Yayınları.
- Riegl Alois, 1984, The Modern Culture of Monuments: Its Character and its Origin (1903). *Oppositions* 25 (Fall 1982), 21-51.
- Riegl Alois, 1903, *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung.* Wien u. Leipzig.
- Sarıöz Perihan, 1997, Bir Zamanlar Eskişehir, Esbank yayınları.
- Sökmen Polat, 1985, Sanayileşme- Kentleşme Etkileşimi ve Eskişehir İmar Planı Çalışmaları, Bir Sanayi Kentinin Planlama ve Uygulama Sorunları Eskişehir Örneği Kolokyumu, Türkiye 9. Dünya Şehircilik Günü, Eskişehir.
- Sökmen Polat, 1986, Eskişehir Nazım İmar Planı Açıklama Raporu, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi.
- Sönmez Neslihan, 1984, 'Eskişehir Odunpazarı Tarihi Yerleşiminin Fiziksel Gelişimi ve Geleneksel Konut Dokusunda Dizgesel Çözümler', Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Throsby David, 2007, The Value of Heritage, Heritage Economics Workshop, Macquarie University.
- Total Osman, 1996/2, 'Odunpazarı Eskişehir'de Eski Bir Doku', *Ada Kentliyim Dergisi* (Yerel Yönetim, Politika, Kültür ve Sanat Dergisi), Sayı: 6, syf 120-124
- Total Osman, Üstün Berna, 1999/ 02, Bir Anadolu Şehrinde Yüzyıllık Mimarlık, *Arredamento Mimarlık*, syf 88-91.
- Uçkan Erkan, 2005, Orta Anadolu'nun Batıya Açılış Kapısı Eskişehir Kentinin Dönemsel Sanayi Gelişimi, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi.
- Ulu Ali, Yrd. Doç. Dr, Aralık 2005, Kent Yönetiminde Kentsel Altyapı Politikalarının Önemi, Kentsel Altyapı Sempozyumu, Eskişehir.
- Yıldırım İsmail, Yrd. Doç. Dr., 2001, Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Yurt Ansiklopedisi, 1982, Eskişehir Maddesi CCCC-V, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, Cilt 4, syf 2056-2940.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam ediyor)**İNTERNET KAYNAKLARI**

<http://www.googleearth.com>

<http://www.googlemap.com>

<http://www.mimarlarodasiankara.org/yarismalardizini>

<http://www.tcdd.gov.tr/genel/tarihce.htm>

<http://www.yenikentkoop.com.tr/hakkimizda>

<http://tr.wikipedia.org>

6. EKLER

Ek 1- 1978 Nazım Planının Ana Makro Kararları

Ek 2- Bir Sümerbank İşçisinin Defterinden Notlar

Ek.1. 1978 Nazım Planının Ana Makro Kararları (Sökmen, 1986).

- Kentin kuzey ve kuzeydoğudaki sulanabilen I. Sınıf tarım toprakları, doğu yönünde Ankara yolu kuzeyindeki tabansuyu yüksek topraklar ve batı yönünde Vişnelik kesimindeki bahçelik alanlar korunması gereken verimli tarım alanlarıdır.
- Kentin güneydoğudaki Anadolu Üniversitesi kampüsü, kuzeydeki ve güneydeki askeri alanlar bu yönlerdeki gelişmeyi sınırlayan eşiklerdir.
- Kentte egemen rüzgar kuzebatı yönünden estiğinden bu yöndeki sanayi gelişmelerinin önlenmesi gerekmektedir.
- Şeker Fabrikası, DDY ve ELMS alanı, çevreyolu ve Porsuk ırmağı kentin kuzeye doğru gelişmesinde bağlantı güçlükleri oluşturan engellerdir ve bu nedenle kuzey yönündeki gelişmelerin sınırlandırılması uygun olacaktır.

Ek.2. Bir Sümerbank İşçisinin Defterinden Notlar (Ayhan, 2006)

Mesut bir işçinin fabrikada 24 saati nasıl geçer bilir misiniz?

Bugün üçüncü kursu da bitirdim ve diplomamı aldım. Bu fabrikaya işçi olarak gireli bugün tam bir sene oldu. Köyden ...ye geldiğim günü, bu gelişim ikinci yaşına basarken bütün dekoruyla hatırlıyorum: üzerimde eski bir elbise vardı ve yırtık olan pabucumla fabrika müdürünün yanına nasıl çıkacağımı düşünüyordum.

Ancak hayalin uçsuz bucaksız çerçevesine sığdırabildiğim bu bütün köyümüz kadar geniş bir toprak parçası üzerinde kurulmuş fabrikaya işçi olmak arzusuyla gelmiştim. Makine olarak nahiyenin gaz motoruyla işleyen değirmeninden başka bir şey bilmiyordum. Elektriği görmemişim.

Elimde doktorun sağlık raporu fabrika müdürünün yanına girdiğim zaman, kulaklarım, alışmadığı bir sesle uğulduyordu: makine sesi. Bugün bana bir musiki gibi geliyor. Ondan ayrılırsam medeniyet ve refahtan ayrılacağımı sanıyorum: “Bir senede bu ne kadar değişiklik?” demeyiniz. Çünkü onun kendisi de bir senede kuruldu.

Size hatıra defterimden bazı sayfalar okuyacağım. Bunlar okuma yazma öğrendikten sonra yazılmış notlardır. Çünkü ben buraya geldiğimde okuma yazma bilmiyordum. Yalnız beni yaratan alemin; renkli, ışıklı, hareketli hatıralarını varlığında yaşattım ve onları kağıt üzerine tespit etmeyi öğrenince bu vazifeyi yerine getirdim. Siz bunlara bir hatıra değil de bir var olma tarihi diyebilirsiniz.

Fabrikaya girdiğimin haftasında sefiz beni yanına çağırdı. Elinde üzerinde resmimin olduğu bir dosya vardı. Bu bana ait dosyadır. Bütün hayatım onun içindedir. Beni tanımanıza hacet yok onu tanıyınız.

“Hasan, sen okuma yazma bilmiyorsun. Yaşın gençtir. iyi bir vatandas olmak için muhakkak okumayı öğrenmek lazım. Bu akşam işten sonra kursa devama başlayacaksın” dedi.

Bizim fabrikada 2000’e yakın işçi içinde okuma yazma bilmeyen yok gibidir. Geldikleri zaman birçokları benim gibi bilmiyorlardı. O akşam işten sonra kursa devama başladım. Alfabeyi bir ayda öğrendim. Üçüncü ayda köyüme mektup yazdım. Şimdi her gün gazete okuyorum. Fabrikanın bizim için yaptırdığı binalardaki odamda ufacık bir kitap hanem ve içinde yirmiye yakın kitabım var. Burada yalnız bir sanat sahibi olmayı değil bilerek yaşamayı ve niçin yaşadığımı öğrendim.

Burada beş arkadaşla beraber büyük bir odadayız. Bu odayı bize fabrika verdi. Bir köy odasında hayata gözünüzü açıp orada gençlik çağımıza kadar yetiştikten sonra bol ışık alan, işi ve kokusu olmayan modern bir beton yapıda bir dünya cenneti huzuru duymaz mısınız?

Odamız çiçek gibidir: temiz ve rahat bir hayatın ancak temiz ve rahat bir binada yaşanabileceğini anlamışsınızdır. Eğer bir gün tekrar köyümüze dönersek oradaki hayatı olduğu gibi kabul edecek değiliz. Zaten bizim saadetimiz köyün hayatı da fabrikanın hayatı gibi olduğu gün tamamlanacaktır. Burası memlekete kumaş vermekle kalmıyor. Burası makine devrinin bir eseri olarak o kumaşı kullananı da makine devrinin çocuğu yapmak davasındadır.

Güzel odamızda neşeli bir hayat sürüyoruz. Kazancımız yerindedir. Fabrika bize ucuz ve iyi yemek temin etmiştir. _simi de vücudumun enerjisini israf edercesine harcamıyorum. Güçlükleri yenen makine ve dev kudretli elektrik büyük yardımcılarımızdır.

Bizim 24 saatimizi bütün vatandaşlar için dileriz. Rahat bir yatakta huzur içinde geçen bir uykudan sabahın erken bir saatinde kalkarız. Doğan günle beraber hayata girmenin nefse verdiği bir itimat vardır. Düşünün bir kere: kudretli güneşle beraber siz de vazife basındasınız. Makinenin basına gitmeye daha çok vakit vardır. Evvela düşumuzu yapacağız. Parke zeminli ve daima bol su olan hamamlarımız bizi beklemektedir.

Buradan gideceğimiz yer spor sahalarımızdır. Fabrikamızda spor bir ders halindedir ve iyi spor yapan iyi makine kullanan kadar makbuldür. Sağlam kafanın sağlam vücutta bulunduğunu bize tecrübe ile gösterdiler. Bizim elimize renkli kumaş modellerini verirken bu kadar karışık renkleri birleştirerek nefis kumaş şekilleri bulan mühendislerimiz de bizimle beraberdir.

Sonra kuvvetli bir kahvaltı ve ondan sonra iş başı.Üzerimizde hep bir çeşit gömleklerimiz vardır. Öğle tatiline kadar koca fabrikaya yalnız makine ve motor homurtusu hakimdir. Biz yalnız “Söz gümüşse sükut altındır” sözüne inanmakla kalmayız zamanında olduktan sonra sükutun da kahkahanın da sözün de hatta koşmak, sıçramak ve eğlenmenin de altın olduğunu biliriz. Hayatımızda her şey yerli yerinde ayarlanmıştır. Yalnız acı ve bedbinlik nedir bilmeyiz. Bankada bir tasarruf hesabım vardır. Fabrikaya işçi olarak girdiğimin ikinci ayında birçok arkadaşlarıma uyarak bir kumbara da ben aldım. Haftalığının yüzde yirmisini ona atıyorum. Çünkü burada hayat ucuzdur. Yani fabrikanın içinde o kadar ucuz ve güzel yemek yiyoruz ki şaşarsınız. Berberimiz vardır, sinemamız vardır, kütüphanemiz vardır, ve nihayet bütün ihtiyacımızı temin eden bir kooperatifimiz vardır.

Eğer bir gün tekrar köyüme dönecek olursam, anlatacağım şeyler arasında akıllı bir insan parasının çıkı içinde beklemeyeceği ve onun yerine banka kasası olduğu da vardır.

Fabrikaya girdiğimden beri iki defa zam gördüm. Sanatı öğrendikçe bilgi sahibi oldukça aldığımız para da artıyor. Hiç beklemediğimiz bir günde gündeliğimizin arttırıldığını öğrenmeye alıstık. içimizde verdiğimiz karşılık eksiksiz almış olmanın ferahlığı var. Burada bir damla alın terinin mukabelesiz kalmasına imkan yoktur. Sanki hassas ve yanılmaz bir terazi bütün gün yanı başımızda emeğimizi ölçüyor. Güzel, şirin, modern fabrikamızı bütün vatandaşların gezmesi bizim dileğimizdir. Kumaşlarınızı giyerken bizi hatırlayınız. Bizim hiç ıstırabımız yoktur. Onları sizin için seve seve gönlümüzden gele gele hazırlıyoruz. Malların iyi olmasına bir telinin bile çarpık

olmamasına dikkat ediyoruz. Çünkü fabrikanın bu memleketin bütün vatandaşları için kurulduğunu onun makinesinin sesinden yurdumuzun saadet ve hürriyet şarkısının bestelendiğini biliyoruz.”